

BOREEC

10
1970

BOREC ☆ 1970 ☆ XXII

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD »BOREC«, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10
REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: HINKO BRATOŽ, IVO KRIZNAR, ZVONE KRŽIŠNIK, VOJKO
NOVAK, TONE POLŠAK, ZDENKO ROTER, DRAGO SELIGER, IVE SUBIČ, FRANCE VREG, FRANCE
VURNIK

GLAVNI UREDNIK: DRAGO SELIGER
ODGOVORNI UREDNIK: VOJKO NOVAK
TEHNIČNI UREDNIK: JANEZ NOVAK
OVITEK: ING. ARH. BRANKO SIMČIČ
LEKTOR: PROF. AVGUSTIN PIRNAT
METER: HERMAN MIKLIC

KAZALO

V spomin Francetu Bevku	737
France Bevk: Splošna vstaja na Primorskem in boji za Gorico . . .	738
France Bevk: Izvolitev Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst	741
Josip Vidmar: Sel je, da bi izpolnil svojo dolžnost	744
Ivan Potrč: Živel je zato, da bi izpovedal, kar ljudstvo doživlja . . .	745
Ciril Zlobec: Sreča je bila bistvena sestavina njegovega življenja . . .	746
Kajetan Kovič: Njegovo življenje je bilo široko in zaokroženo . . .	747
France Bevk: Zavesa je odgrnjena	748
Častiti gospodje »Čedermaci«!	750
Kronološki pregled Bevkovega življenja (France Dobrovoljc)	751

AKTUALNE TEME

Drago Košmrlj: Lusaka 1970	753
Viktor Bubanj: Samoupravna družba in načela vseljudske revolucije . .	755
Tone Krašovec: Slovenija 1971-75	762
Mojca Drčar-Murko: Morala in politika	766
Jože Jakomin: V partizane	769
Franjo Lubej: Spomin na koroški plebiscit	799

KULTURNA PANORAMA

Sergej S. Smirnov: Trdnjava Brest (S. R.)	807
Mimi Malenšek: Kdo bo tebe ljubil (S. R.)	808
Teleskop Ivana Bratka v peti izdaji (S. R.)	810
Knjiga o pokolu v Novem Sadu (S. R.)	812

LIKOVNA UMETNOST

Bogata umetniška žetev (Vera Visočnik)	813
MED REVIJAMI	823
BIBLIOGRAFIJA KNJIG	831

Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 — Telefonska številka uredništva 21-173 — Rokopisov ne vračamo — Enojna številka stane 2 nova dinarja, dvojna 4 nove dinarje. Letna naročnina je 24 novih dinarjev, polletna 12 novih dinarjev. Letna naročnina za inozemstvo je 37,50 novega dinarja (3 USA dolarje) — Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec« (za revijo »Borec«), Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 501-3-360/1, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 502-61806-250-514 — Kličejte, tisk in vezava: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani. — Uredništvo sprejema sodelavce vsak ponedeljek, sredo in petek od 10. do 12. ure.

Slika na ovitku — Tone Kralj: Dve materi, 1934, jedkanica

SA ZGODOVINSKI
J. M. 16895/15

V spomin Francetu Bevku

17. septembra je v Ljubljani umrl pisatelj in družbeni delavec France Bevk. Umrl je na svoj osemdeseti rojstni dan. S pokojnim pisateljem Francetom Bevkom je odšla iz življenja v slovensko zgodovino žlahtna in delovna umetniška osebnost, z vero v slovenstvo in človekovo prihodnost zavzet družbeni delavec.

France Bevk se je rodil v Zakojci pri Cerknem na Goriškem. S sedemnajstimi leti se je vpisal na učiteljsko pripravnico v Podgori pri Gorici, nato pa v Kopru na učiteljske, ki ga je doštudiral leta 1913 v Gorici. Nato je štiri leta služboval kot učitelj v Orehku in v Novakih pri Cerknem. Leta 1917 je moral k vojakom, kjer je ostal do konca prve svetovne vojne.

Po prvi svetovni vojni je delal dve leti v uredništvih različnih slovenskih listov. Leta 1921 se je vrnil na Primorsko — v Gorico in tam prevzel uredništvo družinskega lista »Mladika«, potem pa še »Goriško stražo« in »Naš list«, odgovarjal pa je tudi za humoristični list »Čuk na pal'ci«. Več let je bil tudi ravnatelj Narodne knjižarne, predsednik Goriške Matice in urednik njenih knjižnih izdaj.

Ko je fašizem vse bolj nasilno posegal v narodno življenje Slovencev na Primorskem in leta 1928 zatrl vse slovensko časopise, je tudi Bevk kot zavzet delavec za slovenstvo večkrat okusil fašistično preganjanje, zapore in konfinacijo.

Po zlomu Italije leta 1943 se je iz goriške ječe rešil v partizane. Tedaj se je tudi začelo Bevkovo politično življenje: bil je predsednik Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst in predsednik Pokrajinskega odbora OF. Po vojni je do leta 1947 delal v Trstu, nato pa se je preselil v Ljubljano, kjer je opravljal pomembne politične in družbene funkcije. Pokojni France Bevk je bil član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

To vijugavo, vendar k istemu cilju namenjeno življenje je vseskozi spremljalo Bevkovo intenzivno literarno snovanje. Številka 164 objavljenih knjig pove le, da je Bevk med slovenskimi književniki napisal največ, ne pokaže pa snovnega obsega njegovih del. V slovenski književnosti se je oglasil najprej s pesmimi in črticami, prežetimi s protivojno miselnostjo. Ko je živel v Gorici, se je njegovo pisateljsko pero usmerilo v zgodovino cerkljanskega, tolminskega in goriškega območja. Tako je nastala zgodovinska trilogija »Znamenja na nebu«. Življenje ljudi v cerkljanskem hribovju je Bevk upodobil v lepem številu povesti in romanov kot so »Ljudje pod Osojnikom«, »Krivda«, »Veliki Tomaž«, »Ubogi zlodej« in še v drugih.

Bevkovo najbolj dognano in najbolj neposredno napisano delo pa je roman »Kaplan Martin Čedermac«.

Največ bralcev Bevkovih del pa je nedvomno med mladimi, saj so tudi mladini namenjena dela izpod Bevkovega peresa zelo številna — tako »Tatič«, »Tonček«, »Pastirci«, »Pesterna«, »Grivarjevi otroci« in še mnogo drugih. To

so pristrčno napisane zgodbe o kmečkih in bajtarskih otrocih, o njihovih svetlih in še posebno o težkih trenutkih mladosti.

Ko je France Bevk zaslužil, da se bo poslovil, je izrazil željo, naj namesto vencev za njegovo slovo prijatelji raje prispevajo za zgraditev bolnišnice v Sempetru in šole v Cerknem.

Do konca je ostal razdajajoči se velikan.

Splošna vstaja na Primorskem in boji za Gorico*

France Bevk

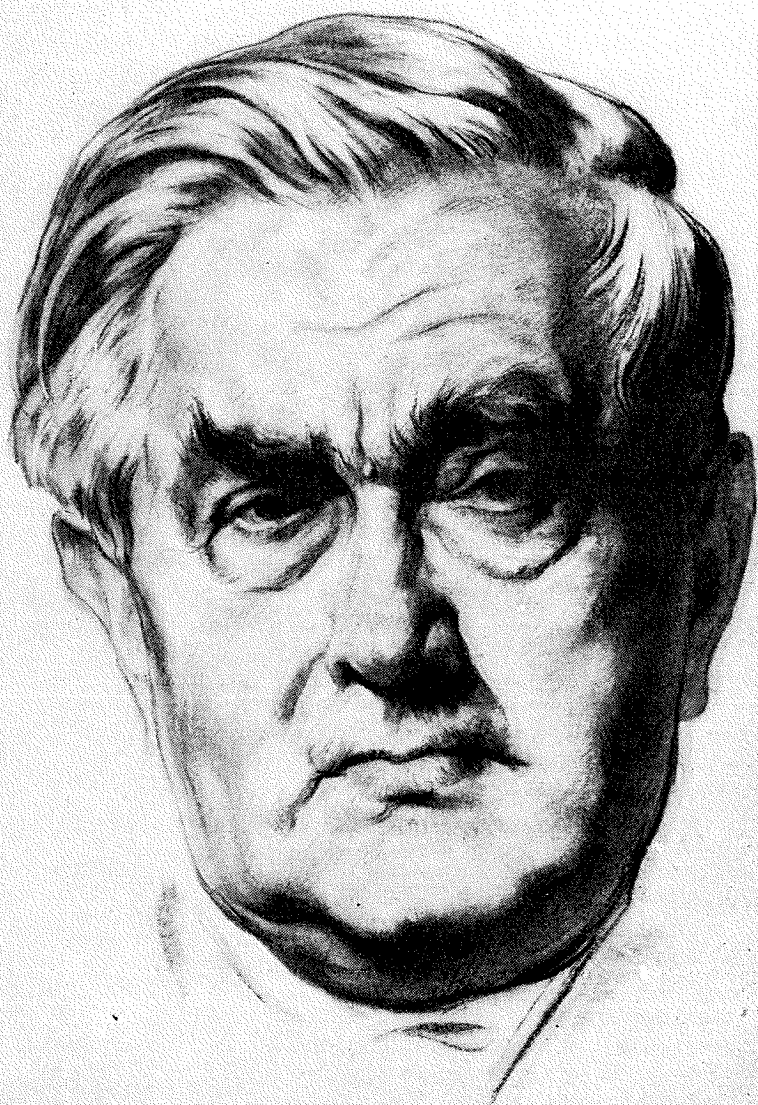
Tiste dni je bilo na Vogrskem pisano vojaško taborišče. Redko kdaj je v kaki drugi slovenski vasi tako živo utripalo srce upora. Od vseh strani so se stekali možje, fantje in dekleta. Bil sem ganjen ob pogledu na spreved deklet, ki so v strnjeni vrsti in s pesmijo korakali iz neke sosednje vasi. Nosile so čisto nove triglavke s slovenskimi kokardami, a v nedrjih šopke iz rdečih nageljnov in rožmarina. Spreved so zaključevale šolske deklice, takisto s šopki, a brez triglavk, s spušenimi, razčesanimi lasmi, kakor da gredo na kako svečanost. Starejša dekleta so se v velikem številu uvrstile v čete. Naslednje dni je marsikatera izmed njih s svojo krvjo omočila sončne bregove pred Gorico.

Pod vsemi napušči so stali kotli, v katerih so se kuhali obedi za »Matjaževo vojsko«. Iz peči so noč in dan prihajale velike peke kruha. Novi borci so se preoblečali ob velikih kupih zaplenjenih italijanskih uniform. Pod rokami žena in deklet so nastajale čepice z rdečo zvezdo. Po vsej vasi so stale vrste novih borcev, urejali so jih starejši partizani, ki so čez noč postali komandirji. Nič krika ali nervoznosti, zgolj poslušnost in resnoba, četudi je ta ali oni izmed novincev prvič držal puško v rokah. Nekateri izmed njih se je učil streljati šele v bojni črti. Na noč, ko se je pokrajina zavila v temo, so se čete premaknile, zaropotali so koraki. Borci so odhajali na položaje. Drugo jutro so stale med hišami nove vrste.

Ustanovljen je bil narodnoosvobodilni svet za Slovensko primorje. Ta je izdal proglas, ki je pozival vse rodoljube v boj proti nacistični Nemčiji. Hkrati je odredil mobilizacijo vseh za orožje sposobnih moških od osemnajstega do petinštiridesetega leta.

Oglasili so se prvi streli z goriške fronte. Pogajanja z vojaškim poveljnikom v Gorici se niso premaknila z mrtve točke. General, ki je bil očitvidno nasproten skupni akciji s partizani, je dal samo svečano zagotovilo, da se bo Nemcem uprl. A ni se uprl. Bržkone niti ni resno mislil na odpor. Pa tudi, če bi se bil hotel upreti, bi se mu namera bržkone ne bila posrečila. Vojaki so bili demoralizirani, nesposobni za boj. Ko so zagledali nemške čete, so pri priči položili orožje. Skušali so se rešiti čez Sočo, a je bilo že prepozno. Beg se je le nekaterim posrečil, drugi so bili ujeti.

* Opomba: Odlomka »Splošna vstaja na Primorskem in boji za Gorico« ter »Izvolitev Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst« sta iz Bevkove knjige »Pot v svobodo«.

Božidar Jakac — sepia: France Bevk, 1962

Naši borci so medtem zasedli goriški grad, ponekod so vdrli celo na mestne ulice. Zavzeli so letališče, ki je tiste dni večkrat menjalo gospodarja, in južno postajo. V bojih na tem odseku so se izkazali italijanski delavci iz Tržiča. Tu je italijanski delavec prvič krvavel v skupnem boju s slovenskimi partizani. Na letališču je bilo uničenih več letal, en šolski zrakoplov pa je bil zaplenjen. Za pilota smo s pogodbo najeli nekega italijanskega letalskega poročnika.

Zrakoplov so na spodnjih krilih prepleskali z jugoslovansko zastavo in rdečo zvezdo. Prišel nas je pozdravit na Vogrsko in zakrožil nad vasjo. Ob pogledu nanj nas je navdal občutek ponosa, samozvesti in moči. Ista otroška radost nas je prevzela tudi ob pogledu na naš prvi vlak, ki se je z južne postaje odpeljal v Ajdovščino, da pripelje novih čet na goriško fronto. Letalo je nato odbrnelo proti Gorici, da raztrosi nad mestom naše propagandne letake.

Isti dan je bil sklenjen splošen napad na Gorico. Niti malo nismo podvomili, da bo mesto zvečer že naše. A komaj je povelje za napad odšlo na položaje, je prišla novica, da so večje nemške čete s tanki vdrle v Gorico. Prišle so iz Furlanije in s streli pozdravile radovedne meščane. Nemci so prihajali tudi po Soški dolini. Povelje za napad je bilo preklicano, a borci so ostali na položajih, umaknili so se le z južne postaje. Najtrši boji za Gorico so se šele začeli.

Nemci so se s tanki in minometalci začeli prebijati iz mesta; tedaj sta se poveljstvo cone in Narodnoosvobodilni svet premaknila nazaj v Štomaž. Veliko, skoraj novo šolsko poslopje, ki se je bahato razgledovalo po dolini, nam je nudilo streho.

Tu, v samotnem bregu pod Čavnom, ni bilo tistega živahnega vrvenja kot na Vogrskem, a tudi ni bilo več prejšnje idilične tihote. Po klancu so škripale volovske vprege. Kmetje so iz vojaških skladišč v dolini na lojtrnikih vozili živež, obleko in strelivo na Dol in Otlico. V večernih urah je radio skozi šolska okna vpil sveže novice. Privedli so štiri nemške ujetnike, ki so bili ujeti na Krasu. Pred šolo sta se dolgočasila neki karabinjerski major in kapetan, ki sta se iz strahu pred Nemci zatekla k nam. Že čez dva ali tri dni ju je premagalo domotožje in skrb za družine, da sta z našo prepustnico odšla proti Gorici. Tudi italijanskemu generalu Ceruttiju, ki se je s svojim pribočnikom skrbno negovan in nasmejan sprehajal po štomaških klancih, ni bilo do srečanja z Nemci. Ob ofenzivi se je z nami vred umaknil v Trnovski gozd. Poslej ga nisem več srečal. Slišal sem, da je nato do konca vojne poveljeval neki italijanski partizanski brigadi v Karniji.

Medtem so se na fronti v Gorici razvijali vedno hujši boji. Z osvobojenega ozemlja Slovenije je prišel Franc Leskošek-Luka, ki je ostal med nami tri mesece. Vsako uro so prihajali in zopet odhajali kurirji in kurirke. Ciklostilna tehnika je noč in dan razmnoževala oglase in liste. Primorska je bila dotlej politično še divja, le malo obdelana ledina, ki jo je bilo treba orati. Narodnoosvobodilni svet se je pogosto sestajal in izdajal nove ukrepe in razglase.

Sklicali smo velike mitinge v Ajdovščini, Vipavi in Črničah pri Gorici. Spočetka sem se nekoliko plašil javnih nastopov. A takrat ni bilo težko govoriti o svobodi, vsaka v zanosu izgovorjena beseda je žela priznanje. Tudi ni bilo težko govoriti o volitvah v narodnoosvobodilne odbore, ki so bile pravkar razpisane. Vsak Primorec je čutil, da prvič v zgodovini jemlje usodo v svoje roke. Vse se je z navdušenjem pripravljalo na glasovanje, ki se zaradi sovražnikovega vdora v mnogih krajih ni moglo izvršiti, drugod pa le v težkih pogojih. Težje je bilo govoriti o nujnosti nadaljevanja boja proti nacistom, ki se ga mora udeležiti tudi primorsko ljudstvo. Mnogi so se zamamljali z mislijo, da je svoboda že dokončna in trajna.

V živem spominu mi je ostal miting v Ajdovščini. Od vseh strani so prihajali dolgi sprevodi. Pred okrašenim odrom se je zibal cel gozd zastav, med njimi stare, svilnate, z zlatom pretkane društvene zastave kot veterani iz bojov za narodni

obstane. Več kot dve desetletji so počivale skrite v kaki skrinji ali omari, da so se zdaj lahko zopet svobodno razvile. Ob hišah, kot za okvir množici, ki je prepevala domoljubne, narodne in partizanske pesmi, so stale oborožene čete novih borcev. Domačini in mnogi povratniki iz koncentracijskih taborišč, ki so se takoj vključili v brigade. »Primorska vojska«, ki je takoj po mitingu odkorakala na goriško fronto.

Slučaj je nanese, da se je prav med mitingom vrnil Bebler, ki je bil dva dni prej z našim letalom odletel na osvobodeno ozemlje Slovenije. Prinesel nam je proglas Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda o priključitvi »Slovenskega primorja svobodni in združeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji«. Ta odlok je imel neprecenljiv učinek na primorsko ljudstvo. Z njim se je izpolnjevalo več kot zgolj stoletne sanje o Združeni Sloveniji. V tisočih očeh sem opazil, kako je s to novico padla zadnja pregraja nezaupanja rodoljubnih množic do osvobodilnega gibanja. Vsebina proglasa, ki se je kot ogenj širila po deželi, je razen redkih izjem — za zmeraj pometla z mnogimi predsodki. To je bil odločilen sunek, da se je ljudstvo s tako enodušnostjo odločilo za boj.

Z goriške fronte se je vedno pogostejše in vedno bolj besno oglašalo topovsko streljanje. Po vdoru nemških tankov v Gorico nismo verjeli, da se bodo naše čete tako dolgo držale. Po številu smo bili močnejši od nasprotnika, a imeli smo le lahko orožje, naši borci niso bili izvežbani za boj. Nemci, ki so bili poleg tega večji vojskovanj, pa so imeli trideset tankov in štrideset topov. Tudi mi smo imeli nekaj topov, a ni bilo izkušenih topničarjev. Pozneje so s humorjem pripovedovali o nekem topu, ki ni imel merilne naprave. Nabili so ga, namerili cev na slepo in ga sprožili z vzklikom: »Za svobodo!« Granata je zletela nekam daleč v Furlanijo. A naše granate so letele tudi na grad in v mesto, kjer so širile poplah. Meščani so v trumah bežali v Ločnik in v druge furlanske vasi. Naše havbice so dvakrat zavrnile nemške tanke, ki so čez Šempeter in Volčjo drago poskušali vdreti v Vipavsko dolino.

»Matjaževa vojska« je držala bojno črto, ki se je vlekla s Skalnice čez Sv. Katarino, Kromberk, Kostanjevico in hrib Sv. Marka mimo Vrtojbe do Mirna. Ta fronta je kdaj pa kdaj zavalovila, se skrivila, a se ni zrušila. Naša vojska je bila zasedla tudi šempetrsko postajo, vdrla v Solkan in napadala severno postajo. Pred premočjo težkega orožja se je morala zopet umakniti na svoja izhodišča. Ni se bojevala toliko z orožjem in vojno izurjenostjo, kolikor s srčnostjo in prezirom smrti. Zlomiti so jo mogle le večje vojaške sile, ki so ji prišle za hrbet.

Izvolitev Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst

France Bevk

Zjutraj nas je pozdravila jasnina južnega neba in svežina Trnovskega gozda. Bil je že september, a so bili dnevi še prijetno topli, le noči so bile že hladne. Štab korpusa in pokrajinski forumi, ki so bili zadnji čas v gozdu v šotorih, so se preselili na Lokve. Vas je bila ob letalskem napadu v januarju hudo razdejana;

le malo je bilo hiš, ki bi lahko nudile zavetje. Domačini in partizani so si delili vsak košček strehe.

Tu ni bilo več tiste idile kot na Utrah, kjer sta nas varovala molčečnost in zvestoba sosedov. Z meseci se stari položaj ni zdel več varen. Na poletje se je bil sedež preselil nekam v samoto, za šebreljsko planoto. Že po enem mesecu sta bili izmed treh hiš, ki so mu nudile streho, dve požgani. Poslej so bili pokrajinski forumi zmeraj v bližini štaba, z njim so se tudi premikali. Bilo je izključeno kako presenečenje, dasi so pogoste selitve oteževale delo.

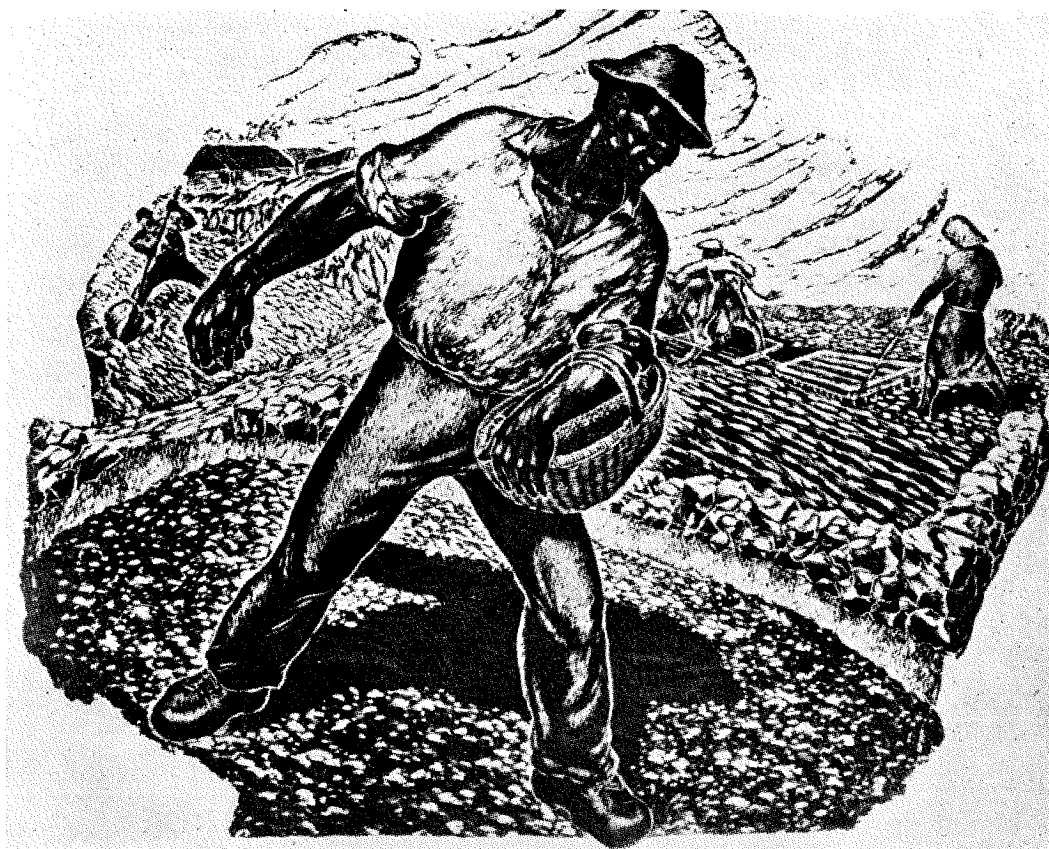
Na Lokvah smo imeli celo hišo zase, a vendar smo bili bolj na tesnem kot prej; delali in spali smo v istih prostorih. Z novimi nalogami so se bili razmnožili tudi kadri. Že pred mojim prihodom so se začele priprave za zbor odposlancev, ki naj izvoli novi Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor. Določena sta bila že dan in kraj: 15. september, Brje na Vipavskem. Dva ali tri dni prej pa smo za kraj zbora določili Lazne. Vipavska dolina je bila kot past, iz katere bi se v primeru kakega presenečenja le težko izvili brez žrtev. Na Laznah nas je varovala oddaljena samota in brigade na položajih. Ali je bil gol slučaj ali pa je sovražnik kaj izvohal — isti dan, ko se je zbor sestal, so Nemci napadli Brje. Nekateri tovariši, ki niso bili pravi čas obveščeni o spremembi kraja in so prišli v Brje, so se le s težavo rešili.

Na Lokve so prihajale z vseh strani dežele od dolge poti izmučene skupine. Stosedemdeset odposlancev, med njimi jih je bilo sedem iz Trsta in sedem iz Beneške Slovenije. Mnogi so takrat prvič videli partizansko vojsko in življenje na širšem osvobojenem ozemlju. Če so kdaj podvomili v naše besede, sta jim tedaj zrasli vera in samozavest. Beneški Slovenci so ukali prešerne volje in se veselili kot otroci, ko so se na kamionih vozili na Lazne. Občutek manjvrednosti, ki jih je ob zapostavljanju in zatiranju mučil od rojstva, se je umaknil zavesti, da so enakovredni in enakovredni na svobodni zemlji.

Zbor se je sestal v prostorni baraki, ki jo je bilo za zimski šport postavilo italijansko planinsko društvo. Tiste čase so se na svojih pohodih kdaj pa kdaj zatekli v njo partizani ali pa so bile v nji konference. Dvoranica z zasilnim odrom — nekdanja obednica — v katero je šlo stopetdeset ljudi, je bila okrašena z zastavami in zelenjem. To pot je bila pri nas prvič izobešena tudi italijanska zastava z rdečo zvezdo. Ne le zaradi tega, ker so bili na zboru tudi zastopniki Italijanov iz Gorice, Trsta in Tržiča, marveč, ker je bila ta zastava simbol bratstva med Slovenci in Italijani v Slovenskem primorju. V oči je bodla le kratkovidne šoviniste, ki razen praznih, nabuhlih besed ničesar niso žrtvovali za naše osvobojenje. Te barve so poslej zvesto spremljale vse naše javne manifestacije v pokrajinskem merilu. Podarjale so, da boj za našo osvoboditev in združitev vsega slovenskega ozemlja ne zanika pravic narodov, ki hočejo živeti v naši skupnosti.

Izvoljen je bil Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst, kot predstavnik polne državne oblasti za svoje področje. Jasna izjava, ki je bila na tem zboru prvič izrečena, da zahtevamo za Jugoslavijo tudi Trst, je vzbudila burno navdušenje. Besede, da »za Primorje ni življenja izven Slovenije in Jugoslavije in ne brez Trsta, Gorice in Beneške Slovenije«, so bile pretrgane z vihnim odobravanjem.

Dotlej se je naše vodstvo o tem vprašanju iz političnih razlogov zavijalo v molk. Ta molk je begal celo dobronamerne, a politično nerazgledane ljudi; trapila jih je bojazen, da kdo ve kaj tiči za bregom. Sovražniki so zdaj prišepetavali, zdaj na ves glas trdili, češ da se je naša Partija sporazumela z italijansko, da Trst prepusti Italiji. S tem so skušali izpodkopavati zaupanje v naše vodstvo. Terenci se

Tone Kralj: Sejalec (iz ciklusa »Zemlja«), 1953–57, lesorez

pogosto niso znašli in so na vsa vprašanja, kako je s to stvarjo, le skomigovali z rameni. Slednjič smo lahko pretrgali molk. Čutil sem, kako so se sprostile in si oddahnile vse duše. Odposlanci so odrešilne besede kot blisk raznesli od vasi do vasi in od hiše do hiše. Zlepa nisem videl tako sijočih obrazov kot takrat. Vsakomur je bilo treba pogledati le v oči, da si spoznal, kaj za nas pomenita Gorica in Trst.

Zvečer, po nastopu kulturne skupine, ko se je že začela gostiti tema, so se iz globoke Triguške grape in s prostranih višin Vojskega oglasili gosti strelji. Odgovarjale so jim puške s Sentviškogorske planote, iz Baške grape in od Tolmina. Utrip streljanja ni kazal na spopad, spominjal je na prešerno radost. Bil je večer pred obletnico, ko je Izvršni odbor Osvobodilne fronte proglasil priključitev Slovenskega primorja k Združeni Sloveniji. Borci niso pozabili na ta dogodek in so dajali duška svojim občutkom. Njihovi strelji so kot vriski odmevali v naših srcih, ko smo se skozi temni Trnovski gozd vračali na Lokve.

Takrat je bilo strnjeno svobodno ozemlje Slovenskega primorja dokaj razsežno. Večji obseg je imelo le koj po zlomu Italije. Črni vrh in Col sta bila svobodna. Cesta med Ajdovščino in Idrijo ni bila več nevarna ločnica med Pivko, Trnovsko planoto in Cerkljansko dolino. Od Postojne do Soške doline in Baške grape ter

na sever in vzhod v Selško in Poljansko dolino, skoraj nisi naletel na sovražnika, razen na patrole v bližini njegovih postojank. Večjih spopadov ni bilo. Toda ta mir se je zdel grozeč kot tišina pred nevihto.

Po cestah in vaseh je utripalo nekam sproščeno, urejeno, razgibano življenje. Trije avtobusi, ki so bili zaplenjeni v Soški dolini, so prevažali potnike med Otlico, Lokvami, Čepovanom, Dolenjo Tribušo in Cerknem. Štab in pokrajinski forumi so imeli osebne avtomobile z znakom OF in rdečo zvezdo na tablicah. Dovoz živil za vojsko ni bil morda nikoli prej ne pozneje tako dobro organiziran kot takrat. Živež je prihajal največ iz Pivke in iz Vipavske doline. V Renčah pri Gorici so ga zbirali v velikih bunkerjih in ga v nočeh na kamionih drzno prevažali do Vitovelj. Odondod je z volovskimi vpregami prihajal na višine Trnovskega gozda. K naši mizi so vsak dan prisedali novi gosti. Po izvolitvi Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora je bil živ vrvež v hiši. Ustanavljali so se odseki in komisije, pripravljale so se volitve okrajnih in okrožnih sodnikov, »da Pokrajinski in narodnoosvobodilni odbor spravi svoje delo v sklad z delom Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta«, kakor se je glasilo. In da se zaradi vojaškega položaja, ki bi nas lahko vsak dan s čim presenetil, pripravimo na prevzem civilne oblasti v Slovenskem primorju in Trstu. Prihajali so novi kadri, večinoma z Gorenjskega ali čez Gorenjsko. Tajništvo jih je dodeljevalo novim odsekom ali pa jih je s posebnimi nalogami pošiljalo v okraje in okrožja.

Po jasni izjavi, da zahtevamo Trst, Gorico in Beneško Slovenijo, je deželo zajel nov val samozavesti in navdušenja. Propaganda, ki se je dotlej razpihovala ob našem molku, je izgubila svojo najostrejšo konico. Zaupanje ljudstva v vodstvo ni bilo nikoli prej tako globoko. »Sredinci«, ki so vse mesece le čakali, so ostali nekje ob poti, stran od ljudstva. Dogodki so nevzdržno šli mimo njih. Tedaj so se zamislili. Da bi vsaj nekaj rešili, so nam ponudili sodelovanje, a ne brez pogojev, kakor da je pol dežele za njimi. V oči jih je bodla rdeča zvezda, z drugimi besedami — socialna revolucija. Želeli so tudi neke spremembe v vodstvu partizanske vojske. Ali so bili res tako naivni ali pa so nas imeli za tako naivne, kot so si nas želeli?

Šel je, da bi izpolnil svojo dolžnost

Josip Vidmar

Smrt Franceta Bevka, slovenskega pisatelja in lahko rečemo tudi pomembnega politika, bo sprožila bogat plaz razpravljanja o tem človeku, o tem piscu, o tem posebnem pojavu slovenskega kulturnega življenja. Nikdar mu slovenski narod ne sme pozabiti tega, da je v težkih časih, v najtežjih časih slovenskega primorskega življa vztrajal kot zvest pastir tega ljudstva v goriški pokrajini, kjer je doživljal preganjanje in kjer je neustrašeno protestiral proti zatiranju slovenščine in slovenskega duha med primorskim ljudstvom. Vem, da je slovenski PEN-klub svoje čase nekajkrat moral intervenirati za njegovo usodo. Včasih neuspešno, vendar kdaj pa kdaj tudi uspešno. Tako je postal Bevk zaradi svoje zvestobe slovenstvu — rekel bi — internacionalen pojem borca za pravice naroda.

Kasneje, v času NOB, je Bevk, kakor hitro mu je bilo mogoče, stopil v vrste narodnoosvobodilnih borcev, ne da bi mogel vedeti ali slutiti, kakšne naloge ga

čakajo v našem gibanju. Gotovo si nikakor ni mislil, da bo postal predsednik narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in da bo tako rekoč postal narodnoosvobodilni politični voditelj primorskih Slovencev. Tega ni mogel pričakovati in tudi ni pričakoval — temveč šel je — da bi izpolnil svojo dolžnost. Mislim, da je to druga velika stvar, ki mu je Slovenci ne smejo pozabiti.

Tretja stvar pa je njegova literatura. Njegova literatura, ki obsega toliko in toliko povesti, romanov in tudi dram, iz življenja slovenskega življa v času zatiranja, v času pred fašističnim zatiranjem in v času po osvoboditvi. Ves ta časovni kompleks je Bevk zaobjel s svojim delom. Seveda je posegel tudi daleč v zgodovino. Vendar je nedvomno, da je aktualna borba za pravico slovenščine pod fašističnim režimom verjetno poglobitni problem in poglobitna tema njegove literature — tiste, v kateri je dosegel najvišjo stopnjo svoje ustvarjalnosti. Med ta dela sodi v prvi vrsti »Kaplan Martin Čedermac«.

S svojo literaturo, ki je v širokih krogih bralstva tako izredno priljubljena, se je po statistikah mnogih knjižnic uvrstil med najbolj brane pisatelje — da, celo na prvo mesto med najbolj brani slovenskimi pisatelji. Ta literatura ne more biti pozabljena. Mislim, da mora ohraniti v narodu njegovo ime, njegovo misel in njegovo srce.

Vse v njegovem življenju se je nekako, kljub vsem dramatičnim momentom, odvijalo harmonično in zaokroženo. Bil je celotna osebnost, polna in bogata osebnost. Izpolnil je svoje življenje. Njegov čut za urejenost in za smisel se izraža celo v takih naključjih, kakršno je to, da je na dan pred njegovo smrtjo izšla njegova zadnja knjiga, ki ima značilen naslov: »Pot v neznano«.

Živel je zato, da bi izpovedal, kar ljudstvo doživlja

Ivan Potrč

Nekdo je rekel, dragi Bevk, da si si dovolil razkošje. Doživel si osemdeset let in umrl si na svoj osemdeseti rojstni dan. Pričakovani čas je prišel in se tudi že iztekel. Razkošje je bilo tudi Bevkovo književno delo. Dobra, poldruga stotina knjig, ki so izšla z Bevkovim imenom, če pa je bilo potrebno tudi pod izmišljenim imenom. Ta množina knjig je storila, da ni Slovenca, ki ne bi poznal pisatelja Bevka, ki bi še kot šolar ne poznal Bevkovega pisanja — bodisi »Pastircev«, bodisi »Kapla Martina Čedermaca«.

Ne upamo še potegniti črte pod njegovim književnim delom in pod njegovim življenjem. Ne zmoremo še sešteti tega dela in ga ovrednotiti. Moramo pa povedati, da je do zadnjega vlakna izpolnil dolžnost, ki mu je bila dana kot slovenskemu pisatelju. Posebno pa še kot tistemu slovenskemu pisatelju, ki je do kraja ostal s svojo preganjano Primorsko, bil z njo preganjan in zatiran, ki se je z njo vred tudi bil za njeno svobodo. Bil je njena luč in klic fašistični zamračitvi. Zazdi se mi kot eden izmed tistih slovenskih duševnih velikanov, ki so živeli zato, da bi izpovedali, kar ljudstvo doživlja, predvsem pa vse tisto, kar hudega doživlja. Bevk je kot pisatelj ostal do konca zvest svetu, ki ga je doživel in doživljal. Moč nje-

govega peresa pa je bilo tisto, da je znal povedati sočloveku ali bralcu, kar priza-deva njegovega kmetijskega junaka in hkrati njega kot pisatelja. Človeku se zazdi, kot da je pisatelj Bevk pisal eno samo knjigo. Več knjig pa je moral napisati zato, da bi življenje prikazal od vseh strani in ga znal do vseh potankosti izpovedati. Le takšna in našemu vsakdanjemu ali preprostemu slovenskemu človeku zvesta knjiga je storila, da je danes Bevkova otroška knjiga šolsko branje ali v Evropi ali v daljni japonski deželi, ali kjerkoli v deželah Azije.

Nikoli ne bom pozabil trenutka, ko sem naletel v knjigarni pod Pamirjem na Bevkovega »Tončka«, kot branje za tamkajšnjega otroka. Solza, ki jo je pisatelj Bevk občutil in izpovedal o našem otroku, to solzo je moral doživeti tudi otrok naroda, ki ga komaj poznamo.

Sreča je bila bistvena sestavina njegovega življenja

Ciril Zlobec

France Bevk je umrl v starosti, ko nas smrt ponavadi ne preseneča, pa vendar. Avgusta letos sva se srečala na cesti. Na mojo pripombo, da se odlično drži, je v šali dejal: »Dočakati visoko starost dandanes ni tako težko, dočakati jo zdrav, to pa je sreča. No, in jaz imam to srečo.«

Tisti trenutek sem pomislil: sreča je tudi, če človek lahko vse življenje tako bogato zajema iz sebe, ko niti starost ne osuši živega vodnjaka duha in misli. To srečo sem Bevku vedno zavidal. In tako kot jaz, mu jo je zavidal še marsikdo drug. Ob novici o njegovi smrti mi je spet oživel to srečanje in njegov poudarek na tej sreči.

Njegov življenjepis je poln težav in tegob — tudi trpljenja in muk. Vendar sem imel vedno vtis, kadarkoli sem se z njim pogovarjal ali z njim potoval, da je bila nekakšna posebna sreča — kljub morda nasprotnemu zunanjemu videzu — bistvena sestavina njegovega življenja. Ko sedaj o njem razmišljam, se mi zdi, da mu zavidam tudi čudovito skladnost življenja in dela, ki je bila pri Francetu Bevku tudi skladnost njega samega v času in narodu.

Takšnega se ga spominjam že iz otroških let, ko ga še nisem poznal, a sem vedel zanj. Živel je med nami na Primorskem, kot svojevrstna legenda. Kje je zdaj, smo se spraševali, ko smo prebirali njegove knjige, v Gorici ali na Tolminskem, v zaporu ali v konfinaciji. V mojih očeh je bil skoraj kot junak iz pravljice — vedno sposoben, da ukane fašistične preganjalce. Dokaz za to njegovo gibkost so bile njegove knjige. Vedno so prihajale med nas, tudi v najhujših dneh — zdaj novejše, zdaj spet s starejšim datumom — toda vselej s tisto uporno eksplozivnostjo legende: »To je Bevk«. Tudi knjige z drugimi pisateljskimi imeni je takrat na Primorskem večkrat spremljal ta tihi puntarski šepet: »Tudi to je Bevk«.

Ko se sedaj skušam spominjati tistih časov, se mi zdi, kot da bi takrat prebirali na Primorskem samo Bevkove knjige. Tudi mi, takratni otroci.

Ko sem sredi NOB spet slišal Bevkovo ime in smo ga videli zapisanega na raznih partizanskih dokumentih, kot predsednika Pokrajinskega narodnoosvobodilnega

odbora za Primorsko, smo se tudi v tem boju počutili prav zaradi njega bolj varno od domače. Bil je poročstvo našega zaupanja in vere v prihodnost.

Osebnost sem se z Bevkom srečal pozneje — po osvoboditvi. Največkrat smo bili skupaj na literarnih večerih. Vendar, ko zdaj ob njegovi smrti razmišljam, od kdaj se pravzaprav poznavam, moram reči, da že od mnogo prej — od mojih prvih otroških spopadov z omamno skrivnostjo slovenske knjige v fašistični Italiji. Bevkova sreča je bila takrat tudi sreča nas, ki smo zajemali iz njegovega dela in njegove ljubezni.

Njegovo življenje je bilo široko in zaokroženo

Kajetan Kovič

Usoda je nenavadno muhasta. Na dan, ko smo hoteli Francetu Bevku voščiti ob njegovem osemdesetem rojstnem dnevu, smo se nenadoma znašli pred njegovo smrtjo. Kakor ob vsaki smrti, smo bili tudi ob smrti Franceta Bevka pretreseni. Vendar je Bevkovo življenje tako široko in z zadnjo piko tako zaokroženo, da smo ob tem polnem pisateljskem življenju nekako tudi notranje zadoščeni, češ bilo je izpolnjeno od začetka do konca, kakor ni usojeno vsakemu človeku.

Franceta Bevka se spominjam predvsem iz let po vojni, ko smo skupaj nastopali na literarnih večerih po šolah. Vendar je moj prvi spomin nanj vezan še na leta mojega otroštva, ko sem hodil v šolo. Spominjam se neke številke »Našega roda«, na kateri je bil naslikan France Bevk, takrat približno pri 40-tih letih. Zdel se mi je nekako oddaljen. Nikdar si nisem predstavljal, da ga bom tako blizu spoznal, kakor sem ga kasneje.

V letih po drugi svetovni vojni smo mnogo nastopali po šolah, zlasti na Primorskem. V tej skupini so bili Lili Novy, Josip Ribičič, France Bevk in nekaj mlajših pesnikov. Prav hudo mi je, ko skoraj vsako leto vidimo odpasti enega iz te naše stare bralne skupine. Tako je Novyjevi, Ribičiču in lani Seliškarku sledil letos še France Bevk.

Moram reči, da je bilo iti z njim na literarni večer zmeraj veliko doživetje, tako za tiste, ki so ga poslušali, kot tudi za nas, ki smo prišli z njim. Znal je nenehno navezati stik z mladimi poslušalci. Njegove stvaritve, ki jih je bral, so vedno sprejeli z velikim navdušenjem. Tudi v pogovoru, ki je sledil, je bil izredno priazen, topel in neposreden. Še letos smo bili skupaj v Idriji, v Šmartnem pri Litiji, v Šiški in nazadnje v Ravnah na Koroškem, kjer so se zbrali značkarji iz vse Slovenije. Po vsakem takem nastopu smo se v Ljubljani ali pa že na poti poslovili in si rekli »na svidenje«. Zdi se mi, da bi moral tudi zdaj reči Francetu Bevku spet »na svidenje«, ampak vem, da je danes dokončni »zbogom«. Vendar ta »zbogom« velja za človeka, ne pa tudi za pisatelja.

Mladi bralci, v katerih srca se je tako zapisal, mu bodo ohranili življenje, prek njih bo človeška smrt prešla v duhovno življenje, zapisano v mlada srca vseh slovenskih otrok in ne samo slovenskih, ampak tudi otrok povsod po svetu, ki jim je posvetil tako velik del svoje ljubezni in svojega življenja v obliki pisateljskega dela.

Zavesa je odgrnjena*

France Bevk

Italijanski imperialisti zadnji čas s krikom zahtevajo Slovensko primorje s Trstom. Vsa leta po zadnji vojni pa je o razmerah v naši deželi — vladal značilen molk. Ko smo bili proti lastni volji priključeni k Italiji, smo spustili pred Slovenskim primorjem zastor, da bi svet ne videl, kako podlo so bile poteptane obljube o narodnih pravicah in enakopravnosti, ki so nam jih zagotovili z najvišjega mesta.

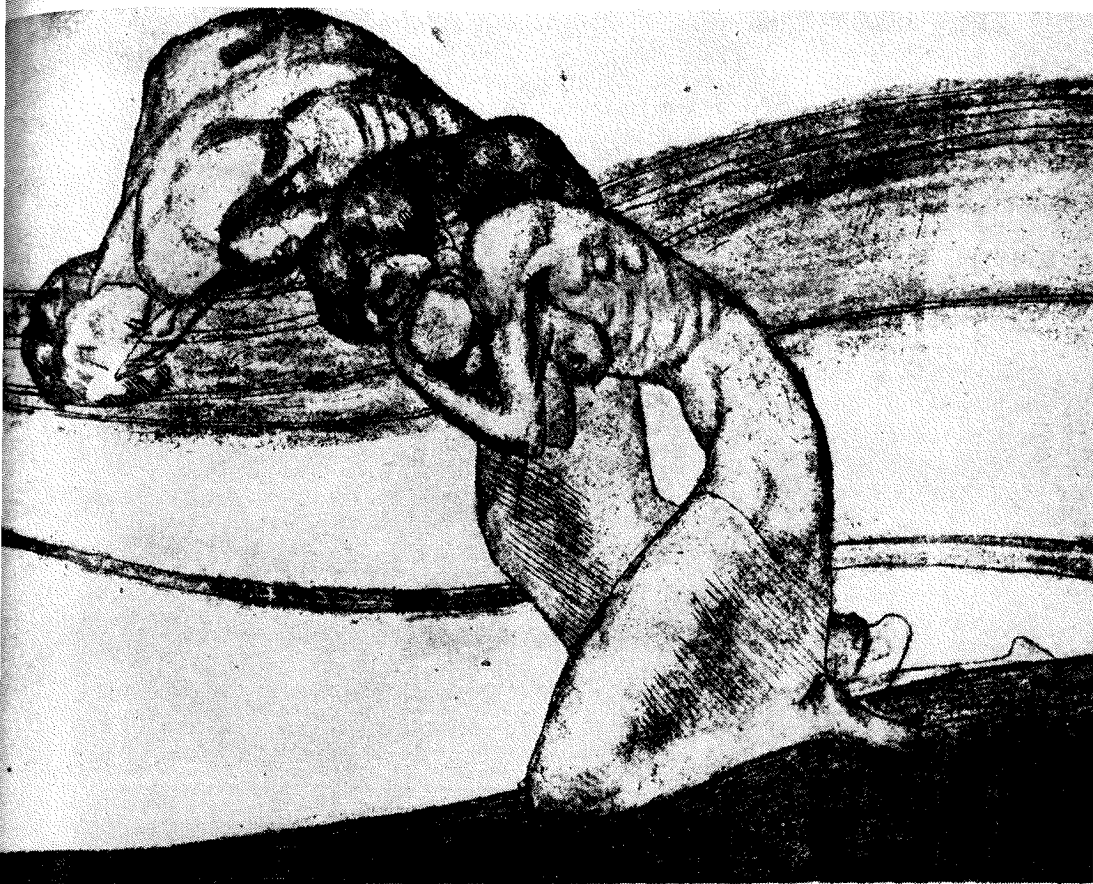
Tako lažidemokrati, ki so spočetka vodili državo, kakor pozneje fašisti, so poizkusili spretno prikriti svetu sramoten položaj naše narodne manjšine. Svetovna javnost ni smela izvedeti, da smo bili oropani vseh narodnih pravic in gospodarsko uničeni, dasi smo vse storili, da bi zbudili vest v Evropi. Evropa pa je bila slej ko prej gluha za naše klice in slepa za naše trpljenje.

Molčali so tudi italijanski »Protifašisti« v tujini in niso niti z besedo obsodili fašističnih razbojnikov, ki so blatili čast italijanskega naroda. Ti so šele zadnji čas prilezli iz svojih lukenj, a ne zato, da bi se potrkali na prsi in priznali velik greh pred nami ter zločince nad našim narodom postavili pred sodišče, ampak da drzno zahtevajo, naj se stara krivica zapečati z novo. Tako so postali — v kolikor še niso bili — zavezniki Mussolinijevih fašistov, ki še danes vrše grozodejstva v Slovenskem primorju in kopičijo krivdo na krivdo. Pri svojih jalovih krivičnih zahtevah pa se ne vprašujejo, kako misli in čuti primorsko ljudstvo. Kadar nas imenujejo, smo zanje »kraški kmetje«, o katerih si ne morejo misliti, da bi »vladali« nad meščani, kakor se izražajo v duhu svoje nedemokratične miselnosti.

Mi se naziva »kmet« ne sramujemo, ampak smo ponosni nanj. To smo tisti »kmetje«, iz katerih je izšlo na stotine učiteljev, profesorjev, uradnikov in gospodarstvenikov, ki so rodili književnike, slikarje, glasbenike in znanstvenike, a so morali po zadnji vojni po sili razmer domala vsi zapustiti svojo domovino. To smo tisti »kmetje«, ki smo kljub najhujšemu terorju zvesti svojemu jeziku in smo ohranili čisto svojo narodno zavest ter se nismo dali zastrupiti od naukov fašizma. Tisti »kmetje«, ki nismo pobegnili v tujino kot razni grofje in profesorji, da bi šele po svetovnem klanju prilezli iz svojega varnega zatišja, ampak smo ostali na svoji rodni zemlji, začeli oborožen boj proti fašizmu, postali zavezniki vseh svobodoljubnih resnično demokratičnih sil sveta ter dali velik delež za srečnejšo bodočnost človeštva. Tisti »kmetje«, ki so kljub dolgoletnemu zatiranju dokazali svojo visoko politično zrelost v tem, da smo zatrli v sebi vsako sled šovinizma in poštenim Italijanom ponudili roko za mirno sožitje.

Gospodje imperialisti! Ti »kmetje« za svojo svobodo in za človeške pravice niso prelivali črnila, ampak živo kri. Ne prihaja nam torej niti na misel, da bi se z vami prerekali in gluhim ušesom dopovedovali, kako ste že zgolj s svojim ravnanjem z nami izgubili namišljeno pravico do te zemlje. Prihranite si statistike in gospodarske razloge, ki sicer vsi govorijo le za nas! Hočemo vas spominjati, da vam ne gre za Trst zaradi njegovega italijanskega prebivalstva, ampak zato, ker je odskočna deska za Balkan, kar nam je izpričala ta vojna. Kar bi vam radi povedali je to, da se nič ne bo zgodilo brez pristanka primorskega ljudstva, ki je v tem boju več kot enkrat pred vsem svetom izvršilo plebiscit krvi. O tem priča skoraj polovica naših požganih vasi, na stotine pomorjenih, na tisoče padlih v boju in na tisoče in tisoče v ječah in koncentracijskih taboriščih. Zastor, ki ste ga bili previdno

* Opomba: Tekst je bil objavljen v »Partizanskem dnevniku«, št. 75, letnik III, 1945.

Tone Kralj: Iznanci (iz ciklusa »Življenje«), 1921, jedkanica

spustili pred Slovenskim primorjem, smo sedaj dvignili mi, da lahko ves svet vidi in sliši, kako mislimo in čutimo. In ves svet ne vidi in sliši samo tega, kar se dogaja danes, kažemo mu tudi prizore preteklosti. Ničesar nismo pozabili, vse smo si zapomnili, vse smo si zapisali. Predložili bomo dva velika računa. Enega italijanskim imperialistom in fašistom za vsa leta trpljenja in grozodejstev, a drugega svobodoljubnim in demokratičnim silam za žrtve, ki smo jih dali za skupno stvar.

Ne moremo verjeti, da bi hotel kdo naše žrtve poplačati s krivico in cinično pljuniti na atlantsko karto. Toda z ozirom na to, da je reakcija še vedno živa in več ali manj očitno dviga glavo proti slovanstvu in proti načelom demokracije, so mogoči tudi taki poizkusi.

Potrebno je torej, da smo vsi v enem docela na jasnem.

Primorski Slovenci smo po bridkih izkušnjah zadnjih dveh desetletij trdno odločeni; nikoli in nikomur več hlapi! Ne verjamemo več nobenim obljubam, tujega nočemo, hočemo samo to, kar nam po vseh naravnih pravicah pritiče. Hočemo k združeni Sloveniji v Titovi Jugoslaviji!

Kdorkoli bo skušal nepoklican stopiti na našo zemljo, ne bo več našel ponižnih Slovencev iz leta 1918, ki so še verjeli v »pravico« drugih. Primorsko ljudstvo ima danes orožje in zna z njim ravnati. In tega orožja ne bo odložilo prej, da bo dosežen njegov sen po svobodi. S tem naj računajo vsi imperialisti in njihovi hlapci — domači izdajalci.

Zavesa pred Slovenskim primorjem je dvignjena. Na odru se pred očmi vsega sveta vrši legendarna borba junaškega ljudstva. Naša enotna volja, da hočemo biti svobodni za vsako ceno, bo potolkla nasprotnike. Intriganti, ki bi nas radi prevarali za žrtve, pa bodo izžvižgani iz vsega svobodoljubnega človeštva.

Častiti gospodje »Čedermaci«!*

Od nekega beneškega duhovnika, ki se je podpisal za »enega izmed Čedermacev«, sem prejel lepo pismo, ki sem ga nato v celoti priobčil v »Partizanskem dnevniku« in sam dodal jasen odgovor na poglobljeno vprašanje. Vrlemu rodoljubu bi rad tudi osebno odgovoril, toda ne vem ne imena ne kraja, kamor bi naslovil pismo. Ker so bile besede napisane v imenu vseh Beneških Slovencev in torej tudi v našem listu, častiti gospodje, se z odgovorom obračam na vas vse in vam prilagam v vednost omenjeni članek iz »Partizanskega dnevnika«.

Poudarjam ponovno: mi mislimo na vas, misli na vas vse slovensko ljudstvo, vsi jugoslovanski narodi, maršal Tito in vsi naši prijatelji v vnanjem svetu. V teh letih naše krvave in požrtvovalne borbe je šlo vse naše prizadevanje za tem, da bo končno osvobojen poslednji košček slovenske zemlje, torej tudi Slovenska Benečija. Od tega nismo in ne bomo odstopili niti za korak, za ta cilj smo se pripravljeno boriti do zadnjega diha.

Toda zavedati se moramo, častiti gospodje, da svoboda Slovenske Benečije ni odvisna samo od nas, ampak v veliki, morda največji meri od vas. Tudi Beneške Slovence same mora prežeti trdna in odločna volja, da hočejo biti svobodni in združeni z ostalimi Slovenci v Titovi Jugoslaviji ter v veliki družini ostalih slovenskih narodov. Mi smo z večjim ali manjšim uspehom storili vse, da bi razgibali vaše množice in jih pridobili za naše skupne cilje. Da bo uspeh našega prizadevanja popoln, nam lahko največ pripomagate vi, ki imate moralen vpliv na ljudstvo in vam to narekuje tudi vaša narodna duhovniška dolžnost. Prosimo vas torej, da nas za budočo srečo vaše zemlje podprete v našem delu in nam pomagate zanesti svobodoljubnega duha, duha odločnosti in požrtvovalnosti med vaše ljudstvo. Izvedba mobilizacije, vzpostavitev odborov OF, podpiranje naših kulturnih prireditev, širjenje našega tiska, to bo uresničilo želje Beneškega ljudstva, za katerim stoji cela Jugoslavija.

Opozarjamo vas, da imamo mnogo nasprotnikov, ki ne le odkrito, ampak tudi zahrbtno rujejo proti nam in s tem skušajo oslabiliti naše sveto in nesebično prizadevanje. Ne nasedajte jim in storite vse, da jim tudi ljudstvo ne bo nasedalo. Naš boj zahteva žrtev, bodite nanje pripravljeni tudi vi! S tem ne mislim krvavih žrtev, ampak manjše in večje nevšečnosti, s katerimi vas bodo hoteli ukloniti sovražniki našega naroda. Sprejmite jih pogumno in z zavestjo, da ste kot Slovenci in kot duhovniki na edino pravi poti, pa če te nevšečnosti pridejo tudi z najvišjega mesta. Naši nasprotniki s svojimi temnimi nameni bodo izginili v pozabo, tu pa gre za

* Opomba: Tekst je bil ciklostiran na položaju 25. 10. 1945.

narod, ki bo ostal in za katerega srečno bodočnost smo se dolžni boriti kot dobri rodoljubi in dobri kristjani.

Želim, da bi naš skupni napor čimprej obrodil bogate sadove in bi Beneški Slovenci združeni v veliki družini slovanskih narodov zaživelili srečno življenje svobode in gospodarskega blagostanja.

S to željo vas tople pozdravljam!

France Bevk
Predsednik Pokrajinskega NOO
za Slovensko primorje

Kronološki pregled Bevkovega življenja

- 1890 rojen 17. septembra v vasi Zakojca na Goriškem kot najstarejši izmed osmih otrok bajtarja in vaškega čevljarja Ivana Bevka in njegove žene Katarine, roj. Čufer
- 1904 konča enorazredno ljudsko šolo v uro oddaljenem naselju Bukovem
- 1905 kot trgovski vajenec preživi pet mesecev v Kranju pri trgovcu Kušlanu, se razočaran vrne v Zakojco, prebije dve leti kot dninar pri kmetih in se zraven pri očetu uči čevljarstva
- 1906 tržaška revija »Družinski prijatelj« mu objavi prvo črtico
- 1907 se vpiše v učiteljsko pripravnico v Podgori pri Gorici
- 1908 vstopi na slovensko učiteljsišče v Kopru in se z njim preseli leta 1909 v Gorico
- 1913 opravi maturo na goriškem učiteljsišču in jeseni nastopi prvo službo kot učitelj v vasi Orehek blizu Zakojce
- 1916 ima na domu policijsko preiskavo zaradi zaplenjenih protivojnih spisov v uredništvu »Doma in sveta« v Ljubljani in je nato kazensko premeščen v Novake pri Cerknem; pri avstrijskih upravnih oblasteh dobi oznako p. v. (politisch-verdächtig — politično nezanesljiv); jeseni odide za nekaj tednov na Dunaj, da bi študiral na višji pedagoški šoli; tu spoznava velemestno življenje in obiskuje dramske predstave
- 1917 potrjen v vojsko (od maja 1917 do novembra 1918) je uvrščen v tržaški 97. pešpolk kot navaden vojak, ker ga kot politično nezanesljivega ne sprejmejo v šolo za rezervne častnike. Pošljejo ga na rusko fronto, najprej v Galicijo, nato v Bukovino in nazadnje v Ukrajino, kjer pride do Odese
- 1918 po amnestiji avstrijskega cesarja Karla se mu politična oznaka p. v. briše in je poslan h kadru svojega polka v Radgono, kjer doživi upor slovenskih vojakov (od 23. do 24. maja). Proti koncu vojne obiskuje častniški tečaj v Piliscsabo na Madžarskem, kjer dočaka razpad Avstro-ogrske
- 1919 opusti učiteljski poklic in se zaposli v Ljubljani kot časnikar pri »Slovincu« in »Večernem listu«, za katere piše kulturna in gledališka poročila, črtice, prevode itd. in se hkrati priključi Ljudskemu odru, ki ga vodi kot predsednik in režiser
- 1920 konec leta se preseli v Gorico in prevzame uredništvo družinske revije »Mladike« (1921 do 1922) in jo s F. S. Finžgarjem soureja še leta 1923, ko se revija preseli na Prevalje v Jugoslavijo. Istočasno ureja tudi politični list »Goriška straža« (1922—1924) ter humoristični list »Čuk na pal'ci« (1923—1926) in stopi v službo pri Narodni knjigarni v Gorici in ji ostane ravnatelj do 1926
- 1926 zaradi neke satirične pesmi, naperjene proti italijanski vojski in objavljene v listu »Čuk na pal'ci«, je zaprt štiri mesece

- 1927 je sourednik revije »Naš glas« in urednik izdaj Goriške matice, se preseli v Trst k listu »Edinost«, a je od tam že po treh mesecih izgnan v Gorico.
- 1930 obsojen pred italijanskim sodiščem na dve leti hišnega zapora in hkrati ureja poljudno znanstveni zbornik »Luč« (1930—1938), ki je izhajal v Trstu
- 1934 ponovno zaprt in obsojen na tri leta konfinacije na otok Ventotene blizu Neaplja, od tam izpuščen na intervencijo slovenskega PEN-kluba, čigar član postane
- 1936 se udeleži kongresa PEN-kluba v Barceloni in ob tisti priložnosti obiše še druga španska mesta
- 1937 se udeleži kongresa PEN-kluba v Parizu ter potuje po Franciji; istega leta potuje deset dni po Bolgariji
- 1939 se udeleži kongresa PEN-kluba v Pragi in spozna Češkoslovaško
- 1940 ob vstopu Italije v drugo svetovno vojno je v Gorici spet zaprt oziroma interniran za 17 mesecev
- 1942 25. oktobra ponovno zaprt za 11 mesecev v goriških zaporih, kjer ostane do 10. septembra 1943.
- 1943 istega dne se pridruži NOB in postane podpredsednik Pokrajinskega odbora OF za Slovensko primorje
- 1944 izvoljen v Slovenski narodnoosvobodilni svet, jeseni pa izbran za predsednika Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst
- 1945 v maju se vrne v Trst in se kot predsednik PNOO loti boja za ureditev naših narodnih meja z Italijo; odlikovan je z redom narodne osvoboditve
- 1946 odpotuje v Pariz, kjer biva od maja do septembra kot vodja delegacije Julijske krajine na mirovni konferenci; odlikovan je z redom zasluge za narod II. stopnje; hkrati ureja revijo »Razgledi« (1946—1947) v Trstu
- 1947 pride v Ljubljano kot podpredsednik Prezidija Ljudske skupščine LRS; postane predsednik Ljudske prosvete, v naslednjih letih je izvoljen za republiškega poslanca in nato tudi za zveznega poslanca, kjer je predsednik komisije za izenačevanje teksta zakonov pri zvezni ljudski skupščini; je tudi član glavnega odbora in predsedstva SZDL v Ljubljani in član glavnega odbora SZDL Jugoslavije
- 1948 potuje na Češkoslovaško kot član jugoslovanske parlamentarne delegacije
- 1949 od 15. do 18. januarja biva v Celovcu kot delegat OF Slovenije; prejme Prešernovo nagrado za mladinsko povest »Tonček« in Levstikovo nagrado za knjigo »Otroška leta«; odlikovan je z redom dela I. stopnje
- 1950 postane predsednik Društva slovenskih književnikov
- 1952 izvoljen za II. podpredsednika Slovenske matice v Ljubljani, kar ostane do leta 1962
- 1953 izvoljen za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti in je tam tajnik razreda za umetnost od 28. oktobra 1960 do 26. novembra 1966; 14. do 29. maja biva v Turčiji kot član jugoslovanske parlamentarne delegacije
- 1954 prejme Prešernovo nagrado za svoje življenjsko pisateljsko delo; od 9. do 10. marca biva v Celovcu kot delegat Ljudske prosvete Slovenije
- 1959 prejme nagrado založbe Mlado pokolenje v Beogradu za mladinsko književnost
- 1960 postane častni član občine Idrija
- 1967 je odlikovan z bolgarskim redom »Cirila in Metoda« I. stopnje, kar je najvišje odlikovanje, ki ga more v Bolgariji prejeti tuj državljan
- 1968 prejme nagrado AVNOJ za to leto

France Dobrovoljc

Lusaka 1970

Drago Košmrlj

Čimbolj se odmika od nas tretja konferenca neuvrščenih držav — potekala je od 8. do 10. septembra v Lusaki, glavnemu mestu afriške države Zambije — tembolj postajajo očitni ne samo njeni uspehi, pač pa tudi razlogi, ki so narekovali njeno sklicanje.

Konferenca v Lusaki je v prvi vrsti razbila sodbe in mnenja, ki so bila kaj očitna za časa priprav na konferenco, da je namreč politika neuvrščenosti stvar, ki se je preživela in da neuvrščene države nimajo niti volje niti moči, da bi se kakorkoli pojavljale v mednarodnem življenju kot pomemben politični dejavnik. Resnica pa je, da so neuvrščene države prav z Lusako potrdile nasprotno: Ideja neuvrščenosti je — kljub določenemu zastoju v dejavnosti neuvrščenih držav v zadnjem obdobju po kairski konferenci — ostala izredno življenjska in navzoča v zavesti in težnjah vseh neuvrščenih sil sveta. Prav zato je Lusaka lahko premagala ne le določeno krizo, ki so vanjo zašle neuvrščene države, pač pa tudi vsa tista mnenja, ki so neuvrščenosti zanikale njeno vlogo in vpliv na mednarodne odnose.

Poglavitni pomen konference v Lusaki je v tem, da je pokazala, kako so neuvrščene države sposobne spoznati in preceniti vse novosti in spremembe, ki jih je prinesel mednarodni razvoj v poslednjih letih in vsem tem spremembam in novostim ustvarjalno prilagoditi svojo dejavnost.

Ena izmed poglavitnih značilnosti sedanjega obdobja, ki je dajala pečat celotnemu poteku konference in njenim sklepom, je vsekakor spremenjen odnos med vodilnimi silami sodobnega sveta. Če je bilo še za časa beograjske konference leta 1961 za neuvrščene dežele poglavitno vprašanje, kako doseči, da se nasprotja in hudi spori med blokovskimi silami ne sprevržejo v splošni atomski spopad, ki bi zajel ves svet, se pravi tudi neuvrščene države, pa je bila podoba odnosov med blokovskimi silami za časa Lusake povsem drugačna. Velike sile so se odločile, da svoja nasprotja urejajo po mirni poti, s pogajanjem in sporazumi. Dokaz o takem razvoju odnosov med velikimi silami so nedvomno sedanja izredno daljnosežna pogajanja med ZDA in Sovjetsko zvezo o ustavitvi tekme v atomskem oboroževanju. Očitna je težnja velikih sil, da se izognejo nadaljnjemu zaostrovanju medsebojnih odnosov, da opuste politiko sile in groženj v medsebojnih odnosih in se lotijo politike sporazumov in dogovorov. Sad take preusmeritve v odnosih med velikimi silami je vsekakor popuščanje mednarodne napetosti, ko svetu več ne grozi neposredna vojna nevarnost zaradi sporov med velikimi silami. Vidna posledica tega je možnost, ki je nastala na področju medevropskih odnosov in se kaže v uspešnosti Brandtove vzhodne politike, ki je pripeljala tudi do sklenitve sporazuma med Zahodno Nemčijo in Sovjetsko zvezo o odpovedi sile pri urejanju medsebojnih spornih zadev. Mnoga evropska vprašanja, ki so dolga leta po vojni kalila mir in sodelovanje, so danes na tem, da jih uredijo po mirni poti. Gre predvsem za vprašanja, ki so ostala odprta po drugi svetovni vojni, kot so na primer ureditev odnosov med Zahodno Nemčijo in vzhodnoevropskimi državami, vključno vprašanje poljskih zahodnih meja in priznanje Vzhodne Nemčije kot samostojne države.

Vendar pa svetovni mir in s tem neodvisnost in suverenost malih držav, še posebej neuvrščenih, pa se kljub spremenjenemu stanju v odnosih med blokovskimi silami niso okrepili, nasprotno mnoge male države so pred neposredno nevarnostjo, da izgube svoj neodvisni položaj. Vzrok takemu stanju je iskati v dejstvu, da velike sile nikakor niso opustile svoje prejšnje politike groženj in pritiska ter vmešavanja v notranje zadeve drugih držav, ko gre za njihove odnose z vsemi malimi in srednje velikimi državami. Očitna je težnja velikih sil, da si podrede tako ali drugače mnoge neuvrščene države.

Prav obdobje zadnjih nekaj let nudi obilo otipljivih primerov za trditev, da je politika velikih sil nasproti malim državam uperjena proti njihovi suverenosti in neodvisnosti. Najbolj zgovoren primer je ameriška vojna v Vietnamu, razširitev te vojne na Kambodžo, primer je zapleteno stanje na Bližnjem vzhodu, poučen primer je bila tudi vojaška intervencija varšavskih sil na Češkoslovaškem. Kot posledica politike velikih je tudi povečani pritisk bivših kolonialnih sil proti odvisnim deželam in njihovim osvobodilnim gibanjem. Poleg tega je očitno, da velike sile skušajo uresničiti in izvajati tako imenovani tehnološki kolonializem, ko svojo prednost v tehnološkem razvoju skušajo uporabljati kot sredstvo za podrejanje drugih, bolj zaostalih dežel sveta.

Neuvrščeni svet je torej kljub popuščanju mednarodne napetosti in kljub spreminjenim odnosom med velikimi silami še vedno v nevarnosti za svojo samostojnost in neodvisen položaj. Od tod potreba neuvrščenih držav, da obnovijo in okrepijo svojo dejavnost. To delo je opravila tretja konferenca neuvrščenih držav v Lusaki.

Konferenca je dala, po besedah predsednika Tita, nedvoumen odgovor vsem tistim, ki so trdili, da je neuvrščenost preživela stvar, da neuvrščeni ne morejo imeti nikakršne učinkovite vloge v današnjem svetu in da so samo velike sile tiste, ki nosijo vso odgovornost za razmere na svetu. Lusaka je pokazala, da so neuvrščene države ne glede na njihovo moč v resnici vest človeštva, velika moralno politična sila.

Trdna pripadnost vseh držav udeleženk načelom neuvrščenosti, ki se je tako močno izrazila na tretji konferenci, je omogočila, da so na njej premagali vrsto razlik in nasprotnih stališč glede mnogih mednarodnih vprašanj in dosegli enotnost v različnosti, kar sodi med najbolj dragocene dosežke konference v Lusaki. Med važnimi rešitvami, ki jih je dosegla konferenca, je bilo soglasje o sprejemu južno-vietnamske začasne revolucionarne vlade v krog neuvrščenih sil in pa priznanje, ki ga je na konferenci dobil Sihanuk in njegovo gibanje za neodvisnost Kambodže.

Konferenca je sprejela vrsto dokumentov, med katerimi sta vsekakor najbolj pomembni Deklaracija o miru, neodvisnosti, razvoju, sodelovanju in demokratizaciji mednarodnih odnosov ter Deklaracija o neuvrščenosti in gospodarskemu napredku. Neuvrščene države so z obema deklaracijama potrdile pripadnost načelom neuvrščenosti kot so mir, neodvisnost vseh narodov in enakopravno sodelovanje. Obsodili so politiko sile in vmešavanja v notranje zadeve drugih držav. Obsodili so prav tako vse take politike v sodobnem mednarodnem življenju. Izrazili so zahtevo, da vse dežele, predvsem male in srednje, enakopravno sodelujejo pri urejanju vseh vprašanj, ki zadevajo življenje vseh narodov. S tem so izpovedale odločenost, da ne bodo pustile velikim silam krojiti usodo sveta na temelju lastnih koristi in v škodo samostojnosti in suverenosti malih držav. Sklepi konference so osredotočeni na vsa poglobljena vprašanja, ki ogrožajo mir in varnost na svetu.

Neuvrščene države so hkrati v Lusaki izpovedale jasno odločenost, da se pri naporih za odpravo zaostalosti predvsem oprejo na lastne sile in da združijo v medsebojnem sodelovanju vse svoje gospodarske in umske zmogljivosti. Pri tem se niso hotele izločati iz sodobnih tokov mednarodnega razvoja, nasprotno, njihova težnja je bila pomagati k splošnemu združevanju sveta v gospodarsko celoto in vsa vprašanja reševati na takih temeljih.

Vse, kar so na konferenci govorili in vse, o čemer so sklepali, pa ni bilo samo sebi namen, ampak je bilo težišče konference postavljeno na spoznanje, da morajo sklepi konference pomeniti samo izhodišče, osnovo za prihodnjo enotno in učinkovito dejavnost vseh neuvrščenih sil sveta. Tako je konferenca nakazala tudi smer razvoja in delovanja neuvrščenih sil v prihodnje: čimbolj se zlit v splošno svetovno gibanje za mir, za neodvisnost in enakopravnost ter miroljubno sodelovanje vseh držav sveta. To so tiste nove perspektive, ki jih je odprla konferenca v Lusaki politiki neuvrščenosti, ki naj postane, po besedah predsednika Tita, sila, ki aktivno prispeva k ustvarjanju boljšega jutrišnjega dne za vse človeštvo.

Samoupravna družba in načela vseljudske obrambe

Viktor Buban j

Z razvojem samouprave socialistične družbe so pri nas nastale možnosti za razvoj in uresničenje posebnega pogleda na vojno, doktrine, ki smo jo imenovali načela vseljudske obrambe. Postala je ena izmed najvažnejših pogojev za napredek naše družbe, za neoviran razvoj le-te v višje oblike organizacije.

Narasla zavest delovnih ljudi naše države in spoznanje, da so ustvarjalci te družbe in tisti, ki sprejemajo in potem tudi izpolnjujejo sprejete sklepe — vse to je pripeljalo do spoznanja, da mora biti tudi ljudska obramba del njihovega odločanja, skrb za njih same. S tem je bilo postavljeno in ovrednoteno tudi prvo temeljno načelo, po katerem je obramba dolžnost in pravica vsakega človeka.

To je najlepše povedal tovariš Tito v govoru na slovesni seji ljubljanske univerze z naslednjimi besedami:

»Danes je sestavni in neodtujljivi del naše samoupravne družbe. Razvija se v miru, v socialistični graditvi, v času, ko smo gospodarsko bolj bogati, ko je samoupravljanje močno razvilo družbeno zavest, odgovornost in pripravljenost, da za vsako ceno branimo revolucionarne dosežke naše narodnoosvobodilne vojne in samoupravne družbe.

Samoupravni socialistični sistem omogoča združenim proizvajalcem in občanom organizirati obrambne sile družbe kot svoje lastne sile. To je z drugimi besedami podružbljanje obrambnih zadev, angažiranje vseh obrambnih sil in možnosti družbe; v tem vidimo najboljše poročilo za zagotovitev neodvisnosti in celotnosti naše skupnosti.«

Takšna stališča o družbeni naravi ljudske obrambe so velikega pomena za naše znanstveno in raziskovalno delo ter praktično dejavnost.

Ustvarjene so možnosti, da postavimo ljudsko obrambo na najširše osnove, da jo v celoti vtakemo v strukturo družbe, v vse njene akcije in dejavnosti. Oborožen boj z napadalcem in vojaške priprave na upor proti napadalcu postajajo tako stvar vsakega človeka, njegov prevladujoči osebni interes in skrb.

Oborožene sile družbe postajajo s tem del, člen v vrsti dejavnosti na področju priprav za obrambo, del vseobsegajoče dejavnosti ljudi, ki po drugi strani tudi oborožene sile utrjuje kot nepremagljive, stopnjuje njihovo moč, vsako orožje, četudi staro, pa postane uporabno in daje oboroženim silam vse možnosti za reševanje tudi najtežjih vojaških problemov in nalog. To je tudi osnova za ustvarjalno vojaško znanstveno delo, katerega namen je odpraviti razredne postavke in sheme o vojni, organizaciji oboroženih sil in pomenu različnih oblik bojevanja.

Vojaške organizacije se v vseh sodobnih državah razvijajo kot poseben, zaprt element državne strukture in v vseh teh družbah praviloma postanejo zelo avtonomne politično ekonomske sile, ločene od družbe in celo tudi od drugih oblik državne organizacije. Postopoma se v pravem pomenu besede spreminjajo v silo nad družbo. Takšne vojaške organizacije razvijajo tudi svojo lastno politično filozofijo in hočejo družbi vsiliti takšen razvoj, ki je predvsem v njihovem interesu in v skladu s pojmovanji vodilnega sloja vojaške organizacije, ne pa v interesu družbe. Vsiljujejo se celo sami vladajoči skupini družbe, katere interese morajo braniti, prevzemajo skrb za njene interese.

Ker ima v mnogih državah, posebno še v razvitih, vojaška organizacija tudi množico družbenih sredstev, ki jih uporablja za vzdrževanje in nadaljnji razvoj

zelo močne stalne, moderno oborožene in pripravljene vojske, se v njenih rokah steka zelo velika materialna moč, s tem pa tudi sposobnost delovati samostojno, vplivati na družbena gibanja v svoji državi, pa tudi na vsem svetu.

Svojo moč izražajo te vojaške organizacije z velikim vplivom na pretežni del družbene proizvodnje, usmerjanjem dela mnogih znanstvenih ustanov ter vse hitrejšim in dražjim oboroževanjem z novim modernim orožjem. Vse to pelje tudi v militarizacijo družbe, da postopoma duhovno in gospodarsko prihaja pod vpliv takšne militarizirane politične miselnosti. Vojne doktrine, ustvarjene v teh središčih vojaške moči, postajajo tudi osnovne politične doktrine te družbe, osnova za ekspanzionistično politiko. Pred takšnimi deformacijami pa ni varna niti socialistična družba.

Zato je bilo tudi razumljivo in logično, da je začela naša družba že v prvih korakih na poti k samoupravnemu socialističnemu razvoju, zgodovinsko vzeto že v obdobju revolucije, drugače reševati problem svoje obrambe ter s tem določati tudi naravo in strukturo svoje vojaške organizacije. To je storila z vso pravico ne glede na to, da je z revolucijo tudi v okviru te družbe zrasla in ji je bila za obrambo na voljo jugoslovanska armada, revolucionarna po duhu in vsebini, zvesta svojemu revolucionarnemu izvoru in vzgojena tako, da se ima tudi sama za oboroženi del naših narodov, da jim zvesto služi.

Kljub takšnim razmeram pa smo se zavedali, da militarizem oziroma močna hotenja v tej smeri niso značilna zgolj za velike države, temveč tudi za mnoge druge, da lahko v naši armadi nastopijo deformacije, če bi nam bila za vzor vojaška organizacija razredne meščanske družbe. Zavedali smo se, da lahko militarizem nagrizi tudi družbeno strukturo socialistične dežele povsod, kjer prevladuje etatiistično velikodržavno organiziranje družbe.

S tem, da smo sprejeli politično načelo o samoupravnem socializmu, je morala naša družba tudi drugače reševati probleme svoje obrambe, s sprejemom načel vseljudske obrambe in vključitvijo tako imenovanih vojaških vprašanj v stalne družbene zadeve pa je storila tudi dokončen in odločen korak po tej poti.

Načelo vseljudske obrambe postaja trajen dosežek naše družbe, njena filozofija in političen pogled na vojno in obrambo. S tem se spreminjata tudi vloga in bistvo naših oboroženih sil.

Naša vojaška organizacija postaja vsebinsko nekaj novega, del oboroženega naroda, ne glede na to, da je operativna vojska ostala po organizaciji podobna klasični stalni vojski, čeprav po nekaterih drugih značilnostih to nikoli ni bila. Te spremembe ne nastanejo z ukazom ali samo z našo željo, pač pa z zavestno akcijo, vsebinsko spremembo vloge delovnega človeka v družbi ter njegovim preoblikovanjem v aktivnega soustvarjalca obrambne politike dežele.

V okviru takšnih misli pa se moramo strinjati tudi s tem, da oblike vojaške organizacije niso bistveno vprašanje v načelih vseljudske obrambe. Načelo je politično-filozofski pogled naše družbe na obrambo dežele in na vojno. Družba lahko svojo vojaško silo uresniči v skladu z mednarodnim položajem v različnih, zelo bogatih in po vojaško strokovni plati najbolj primernih oblikah.

Če na zadevo gledamo akademsko, lahko trdimo, ne glede na čas in prostor, kjer živimo: načelo vseljudske obrambe je mogoče uresničiti tudi brez naše oblike teritorialne obrambe ali brez operativne vojske oziroma kakšne druge oblike vojaške organizacije. Lahko rečemo tudi to, da načel vseljudske obrambe ne definirajo zelo razvita teritorialna obramba, močna in razvita civilna zaščita in drugo, niti ni to njena značilnost. Takšna organizacija še ne pomeni, da je država sprejela načelo vseljudske obrambe. Sicer so mnoge države prav pod vplivom totalne sodobne vojne izoblikovale vse oblike obrambe in oboroženega odpora ter mno-

Tone Kralj: V potu svojega obraza, 1919, olje

žično pripravljajo svoje prebivalce na vojno, pa vendar se bistveno razlikujejo od svojih načel.

Družbeno bistvo načela, njegov politično-filozofski pogled na vojno, to je bistveno v načelu vseljudske obrambe, ne pa oblike vojaške organizacije. Na vojaško organizacijo predvsem vplivajo mnogi drugi vojaški dejavniki, zlasti narava oboženega boja, fiziognomija vojne.

Nobenega dvoma ni, da sta načelo vseljudske obrambe in zunanja politika naše družbe med seboj globoko povezana in odvisna. Pravzaprav lahko rečemo, da sta si popolnoma skladna in usmerjena k tistemu cilju — odpravi vojne kot sredstva politike. Temeljni, nespremenljivi cilj naše zunanje politike je razvijanje prijateljstva med narodi in državami in načelo, da je treba vse spore reševati po mirni poti. Odpovedujemo se vojni kot sredstvu zunanje politike, priznavamo pa mu upravičenost samo tedaj, če gre za obrambo naše socialistične skupnosti. Seveda to

pravico priznavamo tudi vsakemu drugemu narodu, ki se brani pred napadalcem ali se bori za svojo narodno in socialno osvoboditev. Ko se odpovedujemo pravici nasilnega reševanja problemov z drugimi državami, menimo, da to hkrati pomeni tudi aktiven boj na vseh področjih proti politiki, ki izhaja s pozicij sile, hegemonije, s pozicij delitve sveta in interesna območja ali politike, ki je posledica neofašističnih nacionalističnih in drugih nazadnjaških ideologij.

S tako politiko se povsem strinjajo tudi naša pglavitna stališča o možnih agresorjih oziroma o ciljeh naše vseljudske obrambe.

Načelo vseljudske obrambe ne označuje napadalca, proti kateremu se je treba pripravljati. Kot trajno politično filozofsko stališče družbe tudi ne opozarja na možne napadalece. Kot splošna doktrina določa v duhu naše ustave in naših trajnih pojmovanj o odnosih med narodi in državami, da je obramba neodvisnosti naše skupnosti pred napadalcem sveta dolžnost vsakega človeka, pa naj si bo napadalec ta ali oni, ne glede s kakšnimi zastavami bi prišel. Z drugimi besedami, načelo vseljudske obrambe je uperjeno proti vsakomur in proti nikomur. Po njem je napadalec tisti, ki prestopi mejo naše države, ki ogrozi njeno svobodo in neodvisnost in našo samoupravno socialistično družbo.

Načelo potentakem ne vpliva na zunanjo politiko tako, da bi ne razvijala najbolj prijateljskih stikov z vsemi državami sveta, posebej še s tistimi, ki nas obkrožajo. Nasprotno, to je tisto, iz česar izhaja, kajti s tem se uresničuje tudi njeno najgloblje bistvo, da je načelo miru.

Zato ni naperjena proti nikomur, kot je dejal tovariš Tito ob omenjeni priložnosti v Ljubljani, torej ne more biti napoti nobeni državi, razen tistim, ki ne žele dobro socialistični Jugoslaviji.

Četudi z raznimi organizacijami, posebno z vojaškimi, ugotavljamo možnosti napada in njegove značilnosti, kar počne vsaka država, in to je seveda naravno, pa naše načelo nasploh vzeto ne deli agresorjev niti po udarni moči niti po barvi. Po njem je vsak napadalec napadalec in z njim bomo ravnali kot s sovražnikom.

Naše načelo nam je omogočilo, da opravljamo vse obrambne ukrepe, vse priprave oboroženih sil in države brez tega, da bi razvijali sovraštvo proti kateremkoli narodu, kar je vsekakor v duhu naše splošne politike.

Dovolj je znanih primerov iz druge svetovne vojne in poprejšnjih vojn, ko so mnoge armade zakrivile grozodejstva nad narodi mnogih držav, ker je takšno ravnanje izhajalo iz doktrin, po katerih so se ravnale. Podobnih pojavov je še zdaj precej, kot sta na primer sovraštvo in sadizem ameriških čet in njihovih satelitov v Vietnamu, ker so jih za to pripravili s politično psihološko vzgojo.

Nasprotno pa pripadnikov naših oboroženih sil ne vzgajamo tako, da bi sovražili ljudi in narode. Učimo jih, da spoštujejo in cenijo kot sebi enake vse ljudi na svetu, da globoko spoštujejo človekovo delo in navade, človekove dosežke, ne glede na to, čigavi so. Pripadnike naših oboroženih sil in vse ljudi naše skupnosti učimo samo tega, da z vso strogostjo kaznujejo vsakega, ki bi kot zaslužnjevalec stopil na ozemlje naše skupnosti, da se neusmiljeno bore z njim, vse dokler tudi zadnjega napadalčevega vojaka ne preženejo iz naše države. To ni podpihovanje sovraštva, temveč razvijanje odgovornosti za obrambo dežele pri nas vseh. Tako imamo lahko načelo vseljudske obrambe z vso pravico za ustrezno usmeritev vsake družbe, ki je že presegla klasično obravnavanje mednarodnih odnosov in se je odrekla nasilju.

Sodobna vojna bi bila po tem, v kakšnem obsegu bi potekala, kakšno rušilno moč bi imela, in po tem, da bi vključila vse družbene sile in vse prebivalstvo, skrajno izčrpavajoča pa tudi dolgotrajna celo v lokalni obliki. Posebno huda bi bila za narode, žrtve agresije, ki so se odločili braniti svojo neodvisnost, svojo

pravico živeti tako, kot sami hočejo. Zlasti mali narodi so, kot vemo, pogosto cilj nepričakovanih brutalnih napadov napadalčevih oboroženih sil. Te vedno žele kar najhitreje zlomiti voljo napadenega naroda, razbiti njegove oborožene sile, zasesti vsa pomembnejša območja dežele, uničiti družbeno organizacijo ter potem z množičnim nasiljem preprečiti nadaljnji upor. Tako poskušajo prisiliti državo h kapitulaciji, uveljavljati svojo voljo in politične cilje ter jo prisiliti, da sprejme izdajalske politične garniture.

Napadalcem so dandanes na voljo vsa mogoča sredstva, od pripomočkov za rušenje in uničevanje do psihičnega pritiska in velikih možnosti za nepričakovano agresijo.

Vse to že samo po sebi ustvarja najboljše možnosti za samoorganiziranje družbe za obrambo in spodbuja delo na tem področju. Vendar ne rešuje vprašanj uspešne obrambe, če do podrobnosti in v vseh oblikah družbene obrambe ne izdelamo postopkov, če vse družbe, predvsem pa njenih oboroženih sil, ne pripravimo in ne usposobimo že v miru za vojno, kakršno nam lahko vsilijo. Učinkovitost in vrednost obrambe bosta povsem odvisni od družbenih razmer; to nam potrjujeta že družbena narava in celotnost vsega v uresničevanju načela vseljudske obrambe v družbi, vključno s pripravami oboroženih sil. Zato je velikega pomena, kako se ta družba razvija v miru, kako napreduje ter kako neguje in ceni vse tisto, kar je pomembno za uresničevanje načel.

Naša družba mora skrbeti, da se učinkovitost njene obrambe in njena obrambna moč krepi tako, kot raste gospodarska moč družbe in standard delovnih ljudi. Za obrambo bo družba sposobna tako, kot bo vsak človek čutil, da je to njegova družba, ki bolj kot karkoli drugega ustreza njegovim idejam in hotenjem in mu odpira možnosti za boljše življenje, možnosti za delo in za varnost njega samega.

Moč naših načel temelji na trdni enotnosti naših narodov in narodnosti ter na njihovi odločnosti, da nikoli in nikomur ne bodo dovolili razbiti naše socialistične skupnosti. Enotnost naših narodov in narodnosti je tako pomembna, da nikomur ne moremo dovoliti početi karkoli, kar bi jo lahko razbilo. Načel vseljudske obrambe ni mogoče uresničiti, če ni popolnega medsebojnega zaupanja med našimi narodi in njihove trdne in skupne odločitve, da enotno in odločno branijo SFRJ.

V sodobnih razmerah lahko dosežemo zmago v vojni in obrambo države z dobrnim delom še v miru. Ta resnica zahteva vsestransko pripravo vse družbe, ne samo oboroženih sil. Iz tega izhaja tudi naše načelo. Brez tega ne bi bilo učinkovite in nepremagljive vojaške doktrine, pa tudi oborožene sile družbe ne bi mogle uporabiti vseh tistih prednosti in vse tiste sile, ki bi jim jo vsekakor dala tako pripravljena družba.

Popolna priprava družbe zajema več stvari. Predvsem se mora vsa družba pripraviti na življenje v najhujših razmerah, če bi nas napadel močnejši napadalec in bi bili prisiljeni bojevati se na vsem našem ozemlju, v naših vaseh in mestih, ko bi morali uporabljati najhujše oblike oboroženega boja, ko bi napadalec neposredno udarjal po vseh družbenih in gospodarskih organizacijah, po vseh političnih ustanovah, po življenju naših ljudi, ne le po oboroženi sili.

Prav zaradi takšnih morebitnih razmer, na katere nikoli ne smemo pozabiti, moramo vsestransko pripraviti našo družbo, in to ne le na oboroženi boj. Čeprav je to še tako pomembno, bi vendarle pomenilo, da na načelo gledamo le skozi vojaška očala, ne pa tudi z vidika celotne družbe in bi to pomenilo tehnokratsko stališče, medtem ko je treba družbo pripraviti in prilagoditi v celoti. V vseh akcijah, političnih, psiholoških, vojaško-strokovnih, ekonomskih, v reševanju odnosov med ljudmi, odnosov med narodi in narodnostmi, s pozornostjo do mladine, kul-

ture in zgodovine, moramo čutiti to naše načelo in ga videti kot svoj obraz v ogledalu.

V okviru načela vseljudske obrambe ima lahko organizacijsko naša družba različne rešitve za oborožene sile v skladu s konkretnimi razmerami, saj temu ves čas posvečamo vso pozornost. Toda ne glede na to, kako so organizirane; iz kakšnih delov so sestavljene, morajo po politični opredelitvi slediti temeljnim načelom, na katerih sloni naša družba in jih uresničevati, med njimi tudi načelo enakopravnosti naših narodov pri odločanju o vseh bistvenih vprašanjih razvoja naše družbe, pa tudi naših oboroženih sil. To pomeni, da moramo po duhu in vsebini ustvarjati oborožene sile, ki jih bodo vsi naši narodi in narodnosti sprejeli za svoje. V tem okviru mora tudi JLA, pa čeprav je enotna vojaška organizacija, ki jo je naša družba ustvarila za učinkovitejšo obrambo svoje neodvisnosti, predstavljati del oboroženih sil, ki jo ima vsak naš narod in vsaka narodnost za svojo, kot tudi katerokoli vojaško enoto, ki je sestavljena na nacionalni ali republiški osnovi v okviru teritorialne enote ali partizanskih enot.

Občutek enakosti in enakopravnosti ljudi v JLA ali teritorialni obrambi bomo ne glede na narodnost dosegli, če bomo ustrezno tudi v oborožene sile vgradili načela in razumevanje mednacionalnih odnosov. Že zaradi svojega pomena mora biti to vprašanje predmet posebne pozornosti v našem znanstveno raziskovalnem delu.

Najsi gre za katerokoli stališče o tem, od jezika do spoštovanja navad in drugih narodnih posebnosti, menimo, da je treba spoštovati vse tiste narodne posebnosti, ki so izraz in potreba po uveljavljanju naroda in narodnosti ter izraz enotnih hotenj naše skupnosti in njene obrambe. S tako vodeno in uresničevano politiko pri razvoju naših oboroženih sil prispevamo tudi k boljšemu razumevanju med našimi narodi, k večjemu zaupanju enih do drugih, našim oboroženim silam pa zagotavljamo poleg strokovnosti še tisto moralno moč, ki jih bo vodila iz zmage v zmago.

V pripravi družbe na to, da z vsemi silami, sredstvi in delom brani neodvisnost in celotnost naše družbe, je oborožen boj vsekakor najpomembnejši.

Vse druge oblike upora, ki so mogoče in so lahko velikega pomena, morajo predvsem prispevati k takšnim razmeram, možnostim in položaju, ki bo po eni strani omogočil našim oboroženim silam, da bodo s svojim delovanjem dosegle največje uspehe, po drugi strani pa čimbolj onemogočiti napadalcu možnosti za življenje in ukrepanje.

Načelo vseljudske obrambe določa tudi naše stališče glede vojne in oboroženega boja, ki bi ga vodili.

Oborožen boj, kot glavno obliko nasprotovanja vojaški agresiji, si načelo zamišlja zelo široko, kot zelo bogato lestvico različnega delovanja od akcij velikih vojaških skupin do oboroženega upora posameznikov.

Kot osnova vse naše vojske in vojne doktrine je v načelu zajet nenehen upor proti napadalcu z vsemi sredstvi, na vsakem kraju in vse do njegovega izгона iz države, hkrati pa zahteva tudi uporabo vseh oblik oboroženega boja, bojnih sistemov in akcij, od najmanjših diverzij do velikih operacij sodobnih armad in raznih rodov oboroženih sil. V nasprotju s klasičnimi vojaškimi teorijami ne uzakonja niti ne zavrača pomena in vrednosti katerekoli oblike oboroženega boja. Naše načelo pravzaprav terja uporabo te ali one kombinirane oblike bojevanja, tiste, ki je v danem trenutku najbolj učinkovita in najbolj gospodarna, s katero je mogoče doseči največji uspeh. Ne določa vnaprej, kdaj med vojno bomo uporabljali to ali ono obliko, prav zato pa zahteva oborožene sile, ki se bodo lahko hitro prilagodile vsakršni obliki bojevanja.

Kakšno obliko bojevanja si bomo izbrali, ali bomo izbrali več različnih oblik hkrati, kar bi bilo v naših razmerah tudi najbolj pogosto, bo odvisno od oblike napada in sovražnikove moči, od presenečenja, borbene sposobnosti naših oboroženih sil ter še od marsičesa drugega. Pri tem se opiramo na naše bogate izkušnje iz NOB ter na izkušnje mnogih novejših osvobodilnih vojn.

Če temeljito preučimo načela, ki jih uporablja osvobodilno gibanje Južnega Vietnama, opazimo njihovo podobnost z našimi načeli iz NOB, celo enaka so si. To lahko vidimo iz naslednjih petih načel: Prvič, vsakdo, ki hoče, se lahko bojuje proti napadalcu. Drugič, sovražnika lahko tepe, mu povzroča izgube tudi posameznik ali najmanjša enota. Tretjič, če je kdo pripravljen bojevati se, lahko napade sovražnika s kakršnimkoli sredstvom. Četrto, če se kdo hoče boriti proti napadalcu, bo vedno našel sredstva in obliko boja. In petič, sovražnika je treba napadati povsod, na vsakem kraju in ob vsakem času.

Načelo vseljudske obrambe je, kadar govorimo o oboroženem boju splošnega pomena in pomeni višjo obliko vojaške organizacije družbe za vodenje vseh oblik vojne, v vsakršnih okoliščinah.

Z drugimi besedami, načelo ni nekakšna subjektivna teorija, stvar politične oportunisti — je naš, precej svojevrsten znanstveni poseg v oborožen boj in v druge aktivnosti, ki so zanimive za ljudsko obrambo.

Prav tako je tudi odgovor na napadalne vojaške doktrine velikih sil, odgovor majhnega naroda, ki hoče sprejeti psevdoznanstvene teorije blokov o tem, da obramba majhne države ni mogoča, teorija, ki ji je do tega, da bi iz majhnih držav napravila poslušne satelite, ki nimajo kaj iskati in ne smejo nič reči, kajti če so neposlušni, jih bo pohodila vojaška sila velikih.

Z našimi načeli in pripravljanjem na oborožen boj znanstveno in strokovno dokazujemo, da se je mogoče uspešno bojevati in je mogoče tudi najmočnejšega sovražnika pripeljati v brezizhoden položaj, in to zelo hitro. Zato načelo tudi na vojaškem področju zahteva najbolj spretno vodenje bojev, izredno dobro izurjene posameznike ter majhne in velike oborožene skupine, ki bodo ob moralni pripravljenosti in moči naših ljudi sposobne izoblikovati tistega, tako iskanega kakovostno novega borca in enoto, ki bosta sposobna bojevati se in ukrepati v vsakršnih razmerah.

Načelo vseljudske obrambe ima tudi svojo časovno zamisel vojne. Če izhajamo iz tega, da si želi napadalec odločiti vojno zase v najkrajšem času, mu postavljamo nasproti dolgotrajno vojno, ki nam bo omogočila razvrednotiti njegove začetne uspehe, mu vsiliti tudi takšne oblike boja, ki so v danih razmerah za nas najbolj primerne, zanj pa neznosne. Namen take obrambe je razbiti sovražnikovo vojsko in napadalca pregnati iz države.

Načelo vseljudske obrambe je po našem globokem prepričanju znanstveno obravnavanje vojne tudi zato, ker kompleksno raziskuje in določa vlogo dveh poglavitnih dejavnikov v vojni — tehnike in človeka. Jasno opozarja na tole: ne glede na to, s čim in kako se vojske bojujejo, in ne glede na tehniko, ki je v določenem trenutku lahko prevladujoča, na koncu vendar odločajo ljudje o njenem izidu. Tehnika lahko povzroča hude izgube in ruši, toda sama ne more osvajati, si pokoravati napadene ali postavljati oblasti. To lahko delajo samo ljudje. Naše načelo ne podcenjuje vloge tehnike, pač pa opozarja na prevladajoči pomen in vlogo človeka, ki je nepremagljiv, če ve, za kaj se bojuje, če spretno uporablja najboljša sredstva in oblike boja. Ta resnica je bila v dosedanjih vojnah že nešteto krat potrjena. Treba pa je jasno povedati, da se to dogaja le tedaj, če so družba in njene oborožene sile na to povsem pripravljene.

Naše oborožene sile so sestavljene iz več oblik; četudi so različne po strukturi in poglavitnem namenu, imajo pa skupen cilj — uničiti napadalca in njegove ofenzivne ter vojaške sile.

Glede na vse mogoče oblike napada na našo državo je treba tako planirati ter se pripravljati, da bosta sposobnost in učinkovitost enega dela oboroženih sil resno vplivala tudi na bojevanje drugega dela. Drugače povedano: bojevanje operativne vojske in njena sposobnost, da se odločno upre napadalcu, bo zelo vplivalo na bojevanje enot teritorialne obrambe, na nastajanje in razvoj vseh drugih oblik odpora. Prav tako pa bo razmah vseh drugih oblik boja in odpora s teritorialnimi in partizanskimi enotami, bojevanjem in diverzijami v mestih odločilno vplival tudi na učinkovito bojevanje operativne vojske.

Zato je edino pravilno načelo, da imamo vse oblike odpora in bojevanja za del enotnega odpora proti napadalcu, odpor pa mora biti kar se da učinkovit in kar najbolj organiziran in voden. V celoti mora biti zastopano načelo čimvečje splošnosti naših oboroženih sil, njihove sposobnosti znajti in bojevati se v vseh oblikah boja; teritorialne in partizanske enote morajo biti pripravljene tudi na frontalno bojevanje, čeprav to ni njihov glavni namen, operativne enote pa usposobljene za bojevanje v vseh razmerah, tudi v zaledju napadalčevih sil, ko se zatekajo k partizanskemu vojskovanju.

Morebitna vojna bo po marsičem za nas presenečenje, čeprav še tako razmišljamo o njeni vsebini. Zato je treba ustvariti vojaško organizacijo, ki bo sposobna nevtralizirati to presenečenje, da se bo zelo hitro prilagajala razmeram in oblikam sovražnikovega napada, da bo zelo hitro poiskala najbolj šibke točke napadalčevih sil. To pa pomeni ustvariti zelo dobro organizirano, izurjeno in za naše potrebe ter možnosti sodobno oboroženo silo. Ta nam je danes bolj potrebna kot kdaj prej.

V obrambi naše države moramo biti mi vsi prežeti z istim duhom, z istimi mislimi o potrebnosti vseljidskega odpora proti napadalcu, da bomo tako kot med NOB borci z visoko zavestjo in spoznanjem branili tisto, kar je najsvetejše narodom in narodnostim Jugoslavije — njihovo svobodo in pravico živeti in si snovati svojo družbo tako, kot jim najbolj ustreza.

Slovenija 1971-75

Tone Krašovec

Letošnjo jesen bo tudi v slovenskih organih vidno prevladovala razprava o osnovnih ciljih družbenega razvoja naše republike v naslednjem srednjeročnem obdobju. Torej gre za čas od 1971. do 1975. leta. V federaciji so te razprave tekle že spomladi, vendar v Sloveniji nismo nič zamudili, če smo nekaj kasnejši. Naš srednjeročni načrt naj bi bil namreč integralni del dolgoročnega razvojnega koncepta in bodo tudi o tem razprave letos še dokaj žive. Seveda moramo pri načrtovanju naših prihodnjih ciljev upoštevati dosedanje razvojne dosežke. Vemo, da pri tem nismo imeli takih uspehov, kot smo pričakovali.

Minulo petletno obdobje lahko na kratko označimo za prvo etapo v prizadevanjih za uresničenje gospodarske reforme. Če smo uspeli glede dokaj visokih stopenj rasti, pa smo popolnoma odpovedali v prizadevanjih za stabilizacijo gospodarstva.

Kot kaže, bodo prizadevanja za okrepitev gospodarske stabilnosti tudi v prihodnje glavna naloga.

Na republiškem zavodu za plan študirajo posamezne raziskave in obširno gradivo slovenskega zavoda za ekonomske raziskave ter pri tem ocenjujejo, da bi lahko v naslednjem petletnem obdobju dosegli realno rast družbenega proizvoda za okrog 7 % na leto. Če bi v tem uspeli, bi se družbeni proizvod slovenskega gospodarstva do leta 1975 povečal v primerjavi z letošnjim letom za okrog 40 %. Upošteva se sedanje cene, bi takrat dosegli 17.500 dinarjev družbenega proizvoda na prebivalca oziroma okrog 1500 do 1600 dolarjev. Pričakovati je, da bomo čez pet let dosegli tako raven razvitosti, kot jo imata zdaj naši zahodni sosedi Italija in Avstrija. To obenem že predstavlja večjo materialno osnovo za rast življenjske ravni ter za uspešnejše urejanje socialno-ekonomskih problemov. Ob tem pa moramo poudariti, da bo zaželeni napredek nujno terjal vidne strukturne spremembe v gospodarstvu.

Seveda se moramo vprašati, na čem temeljijo omenjena predvidevanja. Predvsem bo tako dinamičen napredek, kot si ga zamišljamo, vse bolj odvisen od tistih dejavnikov, ki so značilni za napredek razvitejših dežel. Sem moramo šteti predvsem strokovne kadre in znanstveno-raziskovalno dejavnost, dosledno izkoriščanje in modernizacijo proizvodnih sredstev, dobro organizacijo dela, najučinkovitejšo uporabo vsega družbenega bogastva, čvrsto vključevanje v mednarodno delitev dela in seveda spodbudnejše spremembe v ekonomskem sistemu.

Prav glede teh vprašanj še vidno zaostajamo za razvitimi deželami, glede zadnjega med njimi, to je spremembe ekonomskega sistema, pa bo treba povedati odločno besedo na jesenskih zasedanjih zvezne skupščine, ko bodo tekale razprave o srednjeročnem planu federacije. Pri tem pa je zlasti pomembno zastaviti sistemske poteze tako, da bo gospodarstvo dobilo v delitvi družbenega proizvoda tisti delež, ki smo mu ga s političnimi proklamacijami sicer priznali, v praksi pa še zdaleč ne dosegli. Seveda pa vse to ni odvisno le od ekonomskega sistema. Važna je delitev ustvarjenega dohodka znotraj samih delovnih organizacij. Tudi tu je družbeno načelo, da mora biti delitev osebnih dohodkov usklajena z rastjo produktivnosti, pogosto le črta na papirju. Če bi se po njem dosledneje ravnali, potem lahko pričakujemo, da bi se delitveno razmerje med sredstvi za razširjeno reprodukcijo in sredstvi za neproizvodno porabo v prihodnjih letih izboljšalo v korist podjetniške akumulacije. Delež skladov in amortizacije v dohodku gospodarskih organizacij bi se moral po predvidevanjih zvišati na 38,3 %, delež osebnih dohodkov in druge neproizvodne porabe pa znižati na 61,7 %. Ob teh ocenah je mogoče izračunati, da bo podjetniška akumulacija v naslednjem petletnem obdobju naraščala s povprečno stopnjo sedmih odstotkov na leto.

Če pričakujemo večjo poslovnost in učinkovitost, pa so možnosti še večje. Prav tako bi bili viri denarja, ki bo na razpolago, še večji, če se bodo delovni kolektivi odločili za povečanje deleža gospodarskih investicij v družbenem proizvodu na način skromnega zaostajanja osebnih dohodkov za produktivnostjo dela. Vendar so to le možnosti. Dejansko nam življenje kaže, da lahko pričakujemo tudi nasprotno težnjo — po prednjačenju osebnih dohodkov pred produktivnostjo. Kako bo s tem, pa je veliko odvisno od odgovora na vprašanje, ali bomo uspeli zagotoviti stabilnejše razmere na trgu. V bolj umirjenih tržnih dogajanjih in počasnejši rasti življenjskih stroškov bo namreč tudi pritisk na osebne dohodke manjši.

Seveda pa moramo za zaželeno gospodarsko rast računati še z drugimi viri sredstev, ki smo jih do zdaj bolj malo izkoriščali. Omenimo naj samo dvojne možnosti. Prva je uporaba privarčevanih sredstev prebivalstva za gospodarske naložbe.

Zaradi nestabilnih razmer in zaradi neustreznih oblik oziroma vsaj pomanjkljivih možnosti za varčevanje smo jo do zdaj slabo izkoriščali. Tako je bilo v minulem obdobju že okrog 15 % gospodarskih naložb v družbenem sektorju pokritih iz denarnih prihrankov prebivalstva. Res pa je, da je pri nas varčevanje preskromno, saj zajema le 5 do 6 % skupnih prejemkov prebivalstva in bi ga morali vsaj podvojiti. Primerjava z razvitimi evropskimi deželami kaže, da so možnosti še velike, saj je tam delež varčevanja v prejemkih prebivalstva veliko večji kot pri nas — 10 do 20 %. Zato tudi iz tega denarja lahko financirajo 20 do 40 % vseh investicij.

Napredek na tem področju terja veliko organiziranega prizadevanja in načrtnega dela. Pri tem nas ne sme motiti, če zvezni planerji to možnost dokaj zanemarjajo. Tuja sredstva pa so naslednji pomembni vir, s katerim računamo povečati sredstva za razširjeno reprodukcijo v naslednjih petih letih. Seveda moramo pri tem upoštevati naš napredek pri izvozu blaga in storitev, posebej še pri prodaji na konvertibilnih področjih. Važno vprašanje je tudi ustrezna ureditev deviznega režima. Ob teh dejstvih lahko računamo na leto z okrog 34 milijoni dolarjev tujih kreditov v konvertibilnih devizah. Torej bi v celotnem petletnem obdobju iz tega vira lahko zagotovili okrog 170 milijonov dolarjev. Vendar kaže, upošteva je razmerja med krediti in odplačili, da zadolževanje v tujini ne bo dalo bistveno večjih sredstev za razširjeno reprodukcijo. Dodatna tuja sredstva bi namreč zagotavljala le okrog 3 % vseh gospodarskih naložb. Prav gotovo pa je mogoče že pri sedanjem deviznem režimu bolj povečati priliv dodatne akumulacije iz tujine, če bi se gospodarstvo prizadevneje lotilo skupnih vlaganj s tujimi partnerji. Morda še večje kot sam denarni znesek deviz pa so druge koristi, izvirajoče iz takega povezovanja z razvitimi ekonomijami v svetu.

Vendar bi si bilo napačno predstavljati, da bomo z denarjem v prihodnje nemo-teno razpolagali. Ocene namreč kažejo, da vežejo že doslej sprejete investicijske odločitve ali vsaj usmeritev poslovne politike gospodarstva okrog 60 do 70 % skupno razpoložljivih sredstev za vlaganja v osnovna sredstva v naslednjih petih letih. Res pa je, da so te odločitve dokaj napredne in predvsem v korist boljši opremljenosti proizvodnje.

Ob koncu še nekaj besed o pričakovanih stopnjah rasti. Prav gotovo je, da moramo z družbenim proizvodom hitro napredovati. Že zdaj imamo tu prirastek na prebivalca dvakrat manjši, kot na primer v Italiji. Ob vsem tem pa se ne moremo strinjati z mnenjem, da za visoko stopnjo rasti ni nobena cena previsoka, saj nam izkušnje zadnjih let kažejo, da inflacija v bistvu sproti razvrednoti dosežke. Izkušnje iz preteklosti nam kažejo, da so bili že z osem odstotnim letnim povečanjem vedno povezani inflacijski pojavi, z manj kot šest odstotnim pa zaostritev težav na socialnem področju. Ta razmišljanja, ki sicer veljajo za vso državo, dokazujejo, da je v Sloveniji predvidena sedem odstotna letna stopnja rasti dokaj realna. Pri tem nikakor ne moremo soglašati z nekaterimi stališči, ki upoštevajo politiko izenačevanja razvitosti republik in menijo, naj bi v Sloveniji napredovali počasneje kot v manj razvitih področjih. Predvsem bi to pomenilo, da se zavestno odreka mo težnji k napredku. To pa je nesmiselno pričakovati, posebno zato, ker nam naši zastavljeni cilji — 3000 dolarjev narodnega dohodka na prebivalca v letu 1985 nalagajo sila odgovorne naloge in terjajo dokaj učinkovito rast v stabilnih razmerah. Predvsem pa je važno, da le optimalni razvoj vseh v državi lahko vodi k napredku dežele. Kakršnekoli kalkulacije s počasnejšim razvojem najbolj sposobnih nosilcev gospodarstva so zato lahko sila škodljive.

Tone Kralj: Invalid v Benetkah, 1940, olje

Morala in politika

Mojca Drčar-Murko

Če pomeni morala pravila o vedenju ljudi v kakšnem obdobju, potem ta pravila nujno vplivajo tudi na življenje širše skupnosti ter so tako del njene politike. Pravila za odnose med ljudmi — vrednost človekovega življenja, način izmenjave misli, zaželenost splošnega napredka — postanejo osnova državne politike. Vendar pa razmerje ni enostransko: če morala vpliva na politiko, tudi politika po svoje oblikuje moralna pravila dobe. Gre torej za vzajemnost, čeprav vedno ni mogoče poiskati jasne zveze med obema izrazoma delovanja in vedenja ljudi v določenem prostoru in času. Morda je v trenutku prekinjene zveze nastala priljubljena, pa tudi nevarno izkoriščena fraza o tem, da je politika vedno nemoralna. Nevarna zato, ker bi utegnila biti izgovor za res nemoralno politiko.

Začnimo pri začetku, ker je pač nekje treba pretrgati navidezno začarani krog povezanosti neposrednih, današnjih interesov in višjih, jutrišnjih ciljev, za kar si prizadeva človeštvo, in kar je navsezadnje osnova napredka. Politika kakšne države, torej organizirane skupnosti ljudi na določenem prostoru, sledi najprej najbližjim interesom te skupnosti, toda navadno le-te spretno zavije v dolgoročne cilje, ki so rezultat razmišljanja o jutrišnjem svetu, o spremembah, ki jih napoveduje že današnji dan, ki so rezultat družbenega sistema in njegovih vizij prihodnosti. Ko govorimo o politiki, najprej slišimo o teh okvirnih, načelnih ali tudi moralnih vidikih, šele na drugem mestu je konkretna politika, ki ni nujno vedno v skladu z razglašeni smotri. Morda bi celo lahko rekli, da popolnega skladja ne more biti, kajti dan ni enak dnevu, medsebojna odvisnost današnjih držav je vedno večja in skoraj ni sile na svetu, ki bi se smela in upala požvižgati na moralo ter se prepustiti samo uresničevanju svojih najbližjih interesov.

Popolne skladnosti med moralo (le-ta se je seveda spreminjala s človekovim razvojem) in politiko kakšne dobe najbrž ni, kritičnemu očesu lahko podvržemo dolgoročno načrtovanje politike in konkretno politiko. Tedaj bi se utegnilo zgoditi, da vsakdanja politika izgubi moralne značilnosti širšega okvira. Razkorak bi bil celo tako velik, da konkretno delovanje sploh ne bi ustrezalo razglašenim pravilom vedenja posameznika in države. Gesla bi postala eno, dejanja drugo, in kar je najbolj nevarno, dejanja bi izpodjedala moralna izhodišča.

Primerov te posplošitve je v zgodovini dovolj. Če bi napravili seznam najbolj priljubljenih moralnih gesel, na katerih so počivale državne politike, potem bi največkrat našli »ljubezen med ljudmi«, »napredek«, »zvestoba vladarju in Bogu«, pa »bratstvo«, »enakost«, »sodelovanje«, »mir«, »nevmešavanje v notranje zadeve drugih«, »suverenost«, »samoodločba«, »svetovni mir in varnost« itd., odvisno pač od časa, v katerem so politična gesla izkazovala moralo ljudi. Ta gesla so postavili na raven nedotakljivosti, skoraj redno pa so se rodila na temelju nekih hudih izkušenj človeštva, ki je spreminjalo družbene ureditve in medčloveške odnose. »Bratstvo« in »enakost« je prinesla francoska buržoazna revolucija, ki je za svojo zmago potrebovala osvoboditev človeka iz fevdalne podrejenosti. V tistem trenutku je bilo načelo nujnost družbenega reda, toda najbrž tudi revolucionarno iskreno mišljen moralni smoter. Bil je tako močan, tako vseobsežen, da je ostal na dvignjenem mestu tudi pozneje, ko se je pokazalo, da načela »bratstvo«, »enakost«, »svoboda« veljajo samo za nekatere, samo za tiste, ki so gonilni motor sistema in njegova smetana.

Velika moralna in družbenopolitična gesla so prenesli na drugo stran Atlantika, kjer so »ameriški očetje« razglasili, »da se vsi ljudje rodijo enaki«. Težko bi našli primer večje hipokrizije, kot razglasiti enakost ljudi, pri tem pa neusmiljeno in na vse načine iztrebljati prvotno prebivalstvo Severne Amerike, ohraniti suženjstvo, uvesti sistem industrijskega suženjstva, ko so bili ljudje (zlasti priseljenci iz slovanskih dežel) priklenjeni na tovarno, kot so bili prej na fevdalčevo zemljo.

Lahko pa ostanemo kar pri Franciji. Tedaj, ko so zmagovita gesla francoske revolucije že zaobjela svet, se je začelo kolonialno obdobje. Vse, kar se je dogajalo v Afriki in Aziji, ni izbrisalo načel »enakosti« in »bratstva«. Morda se je zgodilo ravno narobe. Dosežena stopnja industrijskega razvoja so Franciji omogočila, da je lepa načela obdržala, uveljavila pa novo filozofijo: Francija opravlja poslanstvo civilizatorja med domorodci, vzgaja jih in pripravlja na samostojno življenje nekje v prihodnosti. Razkorak med moralnimi načeli in konkretno politiko je postal tako velik, da je praksa vplivala na teorijo. Zato ne »enakost«, »bratstvo«, »svoboda« za vse, ampak samo za »civilizirane«.

Še boljši primer najdemo v novejši zgodovini. Churchill in Roosevelt podpišeta leta 1941, torej na začetku svetovne vojne, tako imenovano Atlantsko listino, v nji razglasita svobodo in pravico do samoodločbe vsem narodom, torej tudi kolonialnim. Toda ko Churchill po koncu vojne govori v Združenih narodih, ki bi radi uresničili sprejeta moralna načela, pravi, da je bila Atlantska listina namenjena civiliziranim državam, ne zadeva pa tistih narodov, ki so dolžni hvaležnost in zvestobo kroni. Načela torej ostajajo naprej, da bi dokazala demokratičnost družbene ureditve neke dežele, toda kolonialna praksa jih je prilagodila po svoje. Ne gre zanikati vrednost moralnih načel svobode posameznika, ki so postala del splošne dediščine človeške kulture, toda ni mogoče niti zatisniti oči pred abstraktnostjo načel, ki jih praksa vedno ne potrjuje.

Toda če je z razliko med buržoznimi načeli o vrednosti človeka ter konkretnim državnim izvajanjem med »neciviliziranimi narodi« potrjeno splošno razmišljanje o razkoraku med moralo in politiko, pa je treba priznati tudi to, da so omenjena moralna načela vendarle počasi spreminjala prakso, posebno tedaj, ko jih je sprejela tudi socialistična misel. Pozneje je sama doživela hud razkorak med moralnimi načeli in konkretno politiko, ki tudi danes še ni minil. Najhujši prepad med idejami »svobode, socialistične demokracije in napredka« je doživela prva socialistična država, ki je postavila sijajna moralna načela kot svoje vodilo v prihodnosti, delovala pa je drugače. Razlika med vedenjem in viziranjem je toliko bolj neprijetna in tragična, ker so načela za zdaj v resnici popolna. Če nedvomno pozitivno načelo o »enotnosti socialističnega sveta« kakšna država izkoristi za to, da po svoje »civilizira« manjše narode ali jih »obvaruje« pred tretjimi, je geslo prav tako nesramno izkoriščeno, kot so buržoazne države »bratstvo, enakost«. Tudi tukaj naletimo na isti pojav: praksa vpliva nazaj na politično načelo, ki ga zato primerno prekrojijo, da razkorak ne bi bil prevelik in bi bilo z njim mogoče še nekaj časa riniti naprej. Kot je bila »enakost« v francoskem primeru »popravljen« z »enakostjo za civilizirane«, sta bili »neodvisnost in suverenost« popravljeni z »interesi socialističnega sveta« v »omejeno suverenost«. Toda eno in drugo ne more skriti svoje narave: ostaja pač oblika prilagajanja, ki je nujno začasnega pomena.

Kakorkoli so neprijetne zavore zaustavljale napredek v medčloveških odnosih, ustavil se ni nikoli in zlasti dogodki po drugi svetovni vojni so močno vplivali nanj. Načela o nujnosti napredka vsakega človeka so zapisana v ustavah, v ustavni listini Združenih narodov, v neštetihih resolucijah in konvencijah. V resnici jih vse države ne upoštevajo v vsakdanji politiki, toda vedno teže se jih tudi odkrižajo.

Tone Kralj: Nevihta, 1923, olje

Navsezadnje je tudi velikim vedno težje živeti v navzkrižju z moralnimi normami, ki jih je svet sprejel in tudi oni sami za svoja dolgoročna politična izhodišča.

Popolne skladnosti ne bomo dosegli, toda razlika se utegne zmanjšati, in to je dobro znamenje. Zmanjševala se bo vedno bolj, čimvečji bo splošni napredek človeštva. Vendar ne le tehnični, ampak tudi duhovni razvoj, ki ga ne bodo omejevale propagandne gonje z vsiljevanjem »popravljenih« moralnih načel kakšne države.

V partizane

Jože Jakomin-Crni

Za odhod v partizane se z Albinom Debevcem kar temeljito pripraviva. Že ob razpadu bivše jugoslovanske vojske zberem nekaj vojaške obleke in brat Franc mi jo predela. Oba imava dobre smučarske čevlje. Nekaj dni pred odhodom kupiva v Ljubljani nahrbtnika in topli zimski kapi. Tudi s puškama sva preskrbljena. O najinem odhodu v partizane ve več ljudi, vendar naju ne izda nihče. V tem času sva še prijatelja s številnimi mladeniči, ki postanejo pozneje belogardisti.

Pride čas odhoda. Čutim, da nisem sposoben reči materi nekaj tolažilnih besed. Tisto, kar ji želim povedati, zaupam papirju. Pismo pustim na njeni postelji. Slovo je kratko, opravi ga hitro, da ne pokažem nežnosti in »slabosti«. Brat Franc se raje umakne od doma. Tudi on z vso stvarnostjo ocenjuje najin korak. Še vedno mi je žal, da se nisva poslovila — nisem ga več videl. Nekaj sto metrov od doma se poslovim od dekleta. Pred vsemi se delam veselega, vendar vsi vidijo, kako mi je hudo.

Zbirališče je bilo dogovorjeno pri »Tabli«. To je kraj, kjer naredi cesta iz Vnanjih Goric proti Viču oster ovinek v levo, slabša pot pa vodi naravnost k Ljubljani. Ob osmih zvečer smo zbrani vsi. Kmalu za nami pride vodnik (1), ki nas vodi v taborišče na Kožljeku. Kajpak ne vemo, kje je taborišče. Ugibamo in menimo, da nas bo odvedel na Krim ali pa na Mokrc.

Ker smo Vojteh, Lojko in jaz že odslužili vojaški rok, nas vodnik dodeli v predhodnico. Mimo Drpalazeve in Brckove kmetije gremo v največji tišini; ne smejo nas opaziti. Prehod čez Ljubljano mora ostati v tajnosti za poznejše skupine in kurirske zveze. Še dolgo potem je bil ta kanal ena najbolj kratkih in najbolj varnih poti za zvezo glavnega štaba z dolomitskim odredom in Gorenjsko.

Ko prispemo po polurni hoji do Ljubljane, doživimo pravo razočaranje. Čoln je na nasprotnem bregu. Čolnar na drugi strani reke ne sliši našega klicanja. Močna burja tuli po Barju in vije zaledenele vrbe ob reki, naši klici pa zamro in nihče jih ne čuje.

Po naših glavah rojijo misli o sposobnosti in vestnosti organizatorjev pohoda.

»Mar je trinajst fantov tako malo vredno, da se jih lahko prepusti slujtajnosti?«

»Kakšno bo naše vodstvo v partizanih, v boju, ko že tu, takoj na začetku, odpove organizacija?«

Ker čolnarja ne dokličemo, se za nekaj ur umaknemo v gost smrekov gozdiček. Tu burja ne grize tako strupeno kot ob Ljubljani. V zavetju smo, varujejo nas drevesa. Pri nekaterih fantih se že pojavi malodušje. Govore celo o vrnitvi domov, da gremo na pot drugo noč, ko podnevi pripravimo čoln.

Uredništvo revije Borec je naprosilo generalmajorja Jožeta Jakomina-Crnega za objavo spominov iz leta 1941—1942, ki jih je napisal leta 1961 na željo Instituta za zgodovino delavskega gibanja.

1. Vodnik Janez Osvald. Padel marca 1942 pri Lužarjih, ko je vodil novo skupino borcev iz Ljubljane in okolice v taborišče na Travnici gori.

Tak predlog odločno zavrnamo starejši tovariši. Vrniti se domov je sramota, pa tudi nevarno je. Smo le preveč govorili o odhodu v partizane. Nekateri so se celo v gostilni javno poslavljali.

Mučni nas vprašanje, kako priti čez Ljubljano, kako dobiti čoln z nasprotni strani. Ponovno gremo k Ljubljani in kličemo čolnarja, toda spet brez uspeha. Iz tega navidezno brezupnega položaja najde izhod Vojteh. Sleče se in zaplava v ledeno mrzle valove Ljubljane. Čez kakšne četrte ure privesla ves premražen nazaj. Čoln je majhen in precej star. Vanj gredo lahko naenkrat samo štirje. Veslati zna samo Vojteh; tega se je naučil v mornarici. Ker je bil izčrpan, nas je s težavo prepeljal čez reko. Štirikrat je moral veslati čeznjo, prevoz pa je trajal do dveh ponoči.

Po vsem tem naporu Vojteh skoraj ni bil sposoben za nadaljnji pohod. Njegovo opremo in puško moramo nositi drugi, njega pa morata podpirati dva tovariša. V naših očeh postane Vojteh junak noči.

Po celodnevem napornem pohodu prispe naša skupina pred nočjo nad vas Kožljek. Najprej gre vodnik sam v vas, da najde zvezo s partizani. Čez eno uro se vrne z veselo novico, da nas partizani že čakajo v vasi. Tudi večerja bo že pripravljena, ko pridemo. Oprezno se spuščamo proti hišam, da nas nepoklicani ne bi opazili.

Pozneje izvem, da je bil Kožljek tedaj važna partizanska točka na Notranjskem. Tu se tisto zimo zadržuje Miloš Zidanšek in še tisti večer ga zatečemo v vasi. Seveda nam ne povedo, kdo je in kaj predstavlja. Vendar opazim, da ni domačin; govorica in vedenje ga ločita od vaščanov. Čez čas izvem, da organizira partizanstvo na Notranjskem in skrbi za zvezo s terenom ter Ljubljano.

V hiši, kjer so nam pripravili večerjo, srečamo poleg Zidanška tudi prve štiri partizane. Eden izmed njih, ki je ves kosmat, je naredil na nas najmočnejši vtis. Pozneje me je ta lik spominjal na četnike. Za pasom je imel bombe, nož, pištolo. Bil je svobodnega, skoraj drznega vedenja.

Po obilni večerji smo zadovoljni, da smo prišli na cilj z nekaj sto lirami v žepu in si zaželimo vina. Pravzaprav mi to željo vzbudi bradati partizan. Polglasno mi reče:

»V gostilni imajo dobro vino. Če imate s seboj kaj denarja, je bolje, da ga zapijete. V taborišču vam ga vzamejo. V partizanih gre vse v kolektiv.«

Pobudo »Bradatega« hitro uresničimo. Zberemo denar za nekaj »kijantaric« italijanskega vina. Eden izmed domačih fantov jih prinese iz gostilne. Vino ponujamo vsem, najbolj pa »Bradatemu«. Po nekaj kozarcih le-ta reče:

»Fantje, zakaj pa nihče ne ponudi pijače komandantu Dakiju?«

Začudeno pogledamo, kdo izmed navzočih naj bi bil komandant. V kotu za štedilnikom sedi majhen, na pogled neugleden človek. Ves večer nas s posebnim zanimanjem ogleduje, reče pa nobene, zato ne vzbuja pozornosti. Po njegovi postavi in obrazu bi rekli, da je lahko vse kaj drugega kot pa partizanski komandant.

Zelo se začudimo, celo razočarani smo, ko se na naše vprašanje, kdo je komandant, oglasi: »Da, jaz sem vaš komandant.«

Pričakovali smo, da je partizanski komandant velik, močan človek, drznih pogledov in gibov, v vsem odločen. Zdaj pa se nam predstavi ta človeček. Ko bi bil vsaj malo podoben »Bradatemu«.

Kaže, da so Daki in drugi tovariši opazili na naših obrazih razočaranje. V nadaljnjem pomenkovanju, ko je beseda stekla o napadu na Lož in Bezuljak in Zidanšek omeni še Dakijev boj v Španiji, na mah splahne naše neza-

upanje v komandanta. Zdi se mi, da nas postane sram svojih misli. Še ta večer postane Daki v naših očeh poosebljena hrabrost, kar pozneje velikokrat potrdi tudi vpričo nas.

Na poti v taborišče se mi Daki približa in se začne pogovarjati z menoj, verjetno zato, ker se mi je najmanj posrečilo prikrivati presenečenje nad njegovo zunanostjo. To, da se z menoj pogovarja komandant, ne da bi se pri tem pokazal višjega, je doživetje zase. Vse dotlej so mi vselej, kadarkoli sem prišel v stik s predstojniki, v službi ali pa kot vojak, dali vedeti, da sem nižji, manj vreden. Dakijeva preprostost in skromno vedenje vlijeta meni kot tudi drugim tovarišem hrabrost in samozaupanje. To pa je veliko pomnilo za prve dni partizanstva in za prve boje.

TABORIŠČE NA VINJEM VRHU PRI KOZLJEKU

Pred nami je v tem taborišču 14 partizanov. Komandir je Daki, politkomisar pa tovariš Žan (2). Vsi imajo ilegalna partizanska imena; njihovih pravih imen skoraj ne vemo. Razen omenjenih dveh vodilnih tovarišev so bili tedaj v taborišču na Vinjem vrhu še naslednji partizani:

Tone Vidmar-Luka, ob našem prihodu in še nekaj časa pozneje puškornik-traljec in hkrati kuhar. Po vojni je bil razglašen za narodnega heroja.

Ciril Mlinar-Jože, doma iz Preserja, po vojni je bil v službi na tajništvu za notranje zadeve v Ljubljani. Sedaj živi kot upokojenec prav tam.

Anton Bavc-Cene, doma iz Rakeka. Ko so bile ustanovljene čete, je postal komandir. Po vojni je napredoval v polkovnika JLA in bil leta 1955 upokojen. Sedaj živi v Ljubljani.

Bogomir Gaberc-Huso, doma iz Prekmurja. Kot aktivni podoficir bivše vojske je služil v Cerknici in tam ostal tudi po razpadu. Povezal se je z narodnoosvobodilnim gibanjem in v jeseni leta 1941 odšel v partizane. Sedaj je polkovnik JLA v pokoju.

Alojz Popek-Vandek, doma iz Bezuljaka. Pred vojno je bil mornariški podoficir. Prvega februarja 1943 je padel med napadom na Lovič—Predkrižje v Žužemberku kot namestnik komandanta Cankarjeve brigade. Razglašen je bil za narodnega heroja.

Anton Popek-Maks, Vandekov brat. Izredno hraber borec. Po Vandekovi smrti se je začel namerno izpostavljati nevarnosti, ker ni mogel preboleti bratove izgube. Padel je pri napadu na Žužemberk julija 1943. Uro pred napadom mi je rekel: »Nocoj mora Zafara pasti v naše roke ali pa mene ne bo več.« Ni me poslušal, naj se namerno ne izpostavlja. Že pri prvem jurišu je bil zadet. Tisti čas je bil namestnik komandanta bataljona.

Iztok, pravega imena ne vem, menda je doma iz Borovnice. Bil je mornariški podoficir in star okoli 30 let. Ranjenega so Italijani ujeli skupaj z Gašperjem in ga obsodili na več let zapore. Po kapitulaciji Italije je baje spet stopil v partizane. Ne vem, kje je sedaj.

Franež Karel-Gašper, doma nekje na Štajerskem. Pred vojno je služboval kot orožnik na Rakeku. Italijani so ga ujeli 16. januarja 1942 v rojstni hiši bratov Popek v Bezuljaku. Pred okupatorji se je izredno zadržal. Itali-

2. Politkomisar Žan — Tone Zalar, železničar, doma iz Borovnice. Takrat star približno 35 do 40 let. Pozneje kot politični aktivist pade na Dolu pri Borovnici.

jani so ga obsodili na smrt, ponudili pa so mu pomilostitev, samo če napiše prošnjo Mussoliniju in mu obljubi večno zvestobo. Kolikor vem, so mu v celico prinesli papir in pero, naj napiše prošnjo za pomilostitev. Imel pa je dovolj trdno voljo in visoko zavest, da je to zavrnil, kot se za borca spodobi. Ko so mu Italijani prigovarjali, jim je pljunil v obraz.

Boltežar, pravega imena ne vem, gozdni delavec, doma nekje blizu Cerknice. Star je bil približno 35 let. Pozneje je ostal na terenu kot politični aktivist. Ne vem, ali je ostal živ ali je padel.

Vinetu, pravega imena ne vem, mlad fant, zdi se mi, da je bil doma iz Ljubljane. Padel je leta 1942.

Januš, pravega imena ne vem, star okoli 28 let, močan fant, doma z Verda. Ostal je na terenu in padel leta 1942.

In štirinajsti, že omenjeni »Bradati«, ki ga januarja 1942 likvidiramo kot gestapovca.

Z našim prihodom se je številčno stanje povečalo na 27 mož.

* * *

Tisti čas kot enota še nimamo imena. Imamo se za partizane, ki pripadajo taborišču v Vinjem vrhu. Če je kdo hotel izraziti enoto, je dejal preprosto »taborišče«, še pogosteje pa »kolektiv«. Čete so se ustanovile prve dni januarja, ko pride nekaj novih tovarišev iz Ljubljane in Notranjskega. Nastaneta dve četi, komandirja sta Cene in Gašper, politkomisarjev pa nimata. To funkcijo opravlja za obe četi Ante Novak, ki skupaj z Dakijem in Stjenkom predstavlja nekakšen štab.

Takoj drugo jutro moramo zamenjati svoja imena s partizanskimi. Politkomisar Žan nam pojasni, da nismo več Jožeti, Janezi itd., temveč si naj izberemo druga, nevsakdanja. Ko se ne moremo odločiti za nova, priskočimo drug drugemu v pomoč. Meni dajo tovariši ime Črni, ker sem bil prej dimnikar. Črni pa zveni preveč domače, zato se sporazumem s tovariši, naj me vnaprej kličejo »Črni«.

Ko je »krščenje« končano in se bolj ali manj pobotamo z imeni, ki nam jih je kolektiv prisodil in priznal, objavi politkomisar Žan še tole:

»Tovariši, če je med vami kak komunist, naj se mi pozneje javi na samem.«

Še tisti dan se ob prvi priložnosti javim politkomisarju, češ da sem komunist. Najin pogovor o tem teče približno takole:

»Kje pa si delal, tovariš?« vpraša Žan.

»Pri dimnikarskem mojstru Udoviču v Ljubljani.«

»Ne vprašujem te za to, ampak kateri organizaciji si pripadal.«

»Strokovni organizaciji dimnikarskih pomočnikov,« se glasi moj odgovor.

»Tovariš, če si komunist, te vprašam, v kateri celici si bil.«

Tedaj je tudi meni dosti. Ves jezen odgovorim: »Kaj pa pravzaprav misliš o meni, tovariš komisar. Pošten fant sem, nikdar nisem bil zaprt in torej nisem bil v nobeni celici.«

Šele tedaj se politkomisarju posveti, s kom ima opravka, ne posveti pa se meni. Zato nadaljuje pogovor: »Praviš, da si komunist. Ali si hodil na kakšne tajne sestanke in kdo je bil vaš sekretar?«

»Ja, na sestanke sem že hodil, tajni pa niso bili. Imeli smo jih enkrat na mesec v lovski sobi gostilne Mrak v Ljubljani. Vedno je bil poleg kdo

Tone Kralj: Kmečka svatba, 1932, olje

iz policije. Sekretarja nismo imeli, pač pa predsednika, tajnika in blagajnika.«

»Veš kaj, tovariš, vidim, da si pošten fant, na to, da postaneš komunist, boš pa moral še malo počakati.«

Ni mi prav, da politkomisar trdi, da nisem komunist. Saj sem vendar prostovoljno prišel v partizane. Sedaj naj še čakam, da postanem komunist. Zakaj neki čakati?

Ko je Žan videl mojo užaljenost, mi je razložil, da obstaja organizacija, v katero moraš biti sprejet, ne pa da se imaš kar sam za komunist. Tudi pozneje mi ni bilo prav, ko sem videl, da se nekateri tovariši sestajajo in dogovarjajo. Mar so drugi boljši od mene, zakaj nekaterim bolj zaupajo kot meni? To me muči vse do februarja 1942, ko sem bil sprejet v KP.

Naš tedanji politkomisar je poosebljeno poštenje. Novinci se prve dni razlikujemo od »starih« partizanov po tem, da ne nosimo na kapah nobene nega znaka. Stari pa imajo na sivi suknjeni podlogi prišito slovensko zastavo in na njej rdečo peterokrako zvezdo. Čez nekaj dni prinese tovariš Žan od nekod te oznake. Ob njihovi slovesni podelitvi spregovori nekaj spodbudnih besed. Med drugim reče:

»Tovariši, kot novinci bi si morali te oznake najprej zaslužiti v boju. Vendar vam jih dodeljujem, da ne bo razlike med novimi in starimi tovariši.«

Vsekakor se veselimo oznak, upravičeno pa menimo, da zastava in zvezda kot zunanji obeležji pripadata borcu tudi tedaj, če še nima posebnih zaslug.

Na vzhodni fronti divja bitka za Moskvo. Rusi preidejo v zimsko ofenzivo. Novice o uspešnih bojih rdeče armade so za nas toliko kot kruh, če ne še več. Ob večerih je politkomisar zahajal na Kožljek, da izve novice, se pravi po gradivo za utrjevanje morale. Ko se zjutraj vrne v taborišče, obvesti med drugim borce tudi o dogodkih na vzhodni fronti.

Pozorno ga poslušamo, ko nam govori: »Tovariši, Rusi so prešli v ofenzivo, zajeli nekaj tisoč nemških vojakov, zaplenili precej orožja in osvobodili več mest.«

Za nas zelo razveseljivo. Ko čez nekaj dni spet prinese novice z ruske fronte, so-lete na las podobne prejšnjim. Na naša vprašanja, katera mesta so Rusi osvobodili, do kam so prodrli, odgovori tovariš Žan: »Veste, tovariši, imena sem pa pozabil. Ta ruska mesta imajo tako čudna imena, da si jih človek še zapomniti ne more.«

* * *

S prehrano imamo težave. Ne toliko, kje jo bomo dobili, ampak kako jo spraviti v taborišče. Hrano zbirajo pri kmetih terenski odbori OF. Ko se je na določenem kraju nabere dovolj, jo v nahrbtnikih odnesemo v taborišče. To pa ni lahko. Noč, dolga pot, težak nahrbtnik in debel sneg. Takšnih nočnih pohodov nismo veseli.

Partizani takrat nismo nabavljali hrane neposredno pri prebivalstvu. Če je enota prišla v vas, so se borci razdelili zaradi prehrane po hišah. V takih primerih so bile nekatere skupine postrežene bolje, druge slabše. Boljše ali slabše kosilo pripisujemo politično-agitacijski sposobnosti posamezne skupine. Kakršna propaganda — takšno kosilo.

Tudi Ljubljana skrbi za prehrano notranjskih partizanov. Zaradi konspiracije jo pošilja v različne kraje. Tako je prve dni po novem letu prispela iz Ljubljane v Martinjak, v tamkajšnjo trgovino, večja količina suhe slanine.

Že popoldne se napotimo proti Martinjaku. Podnevi hodimo samo po gozdu. Z nočjo se prek Slivnice spustimo v vas. Previdni smo, saj nas od postojanke v Cerknici ločijo komaj štirje kilometri. V največji tišini naložimo slanino v nahrbtnike in jo uberemo nazaj v taborišče. Počasi in s težavo nosimo v breg vsak po 25 do 30 kilogramov. V taborišče se vrnemo, ko je že minila polnoč. Ker nismo večerjali, zahtevamo, da dobimo vsak po košček slanine. Našo zahtevo zavrne politkomisar Žan z obrazložitvijo: »Slanina je namenjena za prehrano kolektiva. Kar pa je kolektivno, ne more dobiti posameznik ali skupina.« Za večerjo gremo spat.

Tretjega januarja pride nekaj novih tovarišev iz Ljubljane. Pravzaprav so to večinoma stari borci, ki že od začetka sodelujejo v bojih. Po napadu na Lož oktobra 1941 so se umaknili v Ljubljano in živeli ilegalno, zdaj pa spet stopajo v partizane. Med drugimi so: Ante Novak, Cvetko Močnik (Florjan

Notranjc), Bojan Polak (Stjenka Knap), Dušan Majcen (Nedeljko) in Janez Jezeršek (Sokol). Imenovani tovariši so izkušen komandni in politični kader. Vsi so intelektualci.

Razširiti moramo taborišče. Za vse tovariše ni dovolj prostora v kolibah. Rečeno je, da pridejo za to skupino še drugi. Naše kolibe so iz smrekovih debel, pokrite pa s šotorskimi krili. Takšna gradnja za več ljudi je zelo težavna. Zato smo organizirali prek terenskega odbora OF, da so nam našagali dovolj desk na osamljeni žagi. Kolikor jih žagar čez dan nareže, jih ponoči prenesemo v taborišče. Čez nekaj dni zrasteta dve novi baraki.

S prihodom teh tovarišev dobi vzgojnopolitično in vojaško delo boljše vsebino in pestrejšje oblike.

Vsak dan izhaja večerni časopis, žal samo v enem izvodu, pisan na roko. Verjetno ni ohranjen noben primerek. Ante je urednik, skoraj edini dopisnik, korektor redkih člankov drugih tovarišev, »stavec« in »tiskar«. V časopisu komentira dogodke na svetovnih bojiščih, domače novice in življenje v taborišču. V humoristični obliki čudovito šiba naše slabosti. Skratka, to je časopis, prav tak kot vsi drugi.

Ob večerih se zberemo v »kavarni« vsi, da slišimo novice dneva. »Kavarna« je s smrekovimi vejami ograjen prostor s prijetnim ognjem v sredini. Da je prispodoba popolna, dobi vsakdo nekaj robidovega čaja, ki je največkrat seveda brez sladkorja. Ko »natakar« postreže vse tovariše, začne Ante brati časopis. Po važnejših člankih se razvije debata.

Vse to da bogato vsebino političnovzgojnemu delu. Naučiti se moramo dvanajst temeljnih točk Osvobodilne fronte. Ante zahteva, naj poznamo vsebino tako dobro, da lahko njihov smisel tolmačimo drugim.

Vojaška vzgoja se dokaj razlikuje od tiste, ki sem se je naučil v bivši vojski. Razlika je v metodah in vsebini. Zdaj se prav nič ne urimo, kako stojiš v zboru »mirno«, kako ravnaš s puško na povelje »pripravljeni« in »na desno rame« ali podobno. Zato pa zahtevajo, da se mora vsak borec naučiti dobro meriti in zadeti ter odstranjevati manjše okvare orožja. Naučiti se mora uporabljati vsako orožje, ki ga imamo. Tudi konspiracija ima pomembno mesto v vojaški vzgoji. Neslišno in nevidno premikanje, zabrisanje sledov v snegu, videti vse in vsakogar, sam pa ostati neviden — to je namen te vzgoje in pogoj za obstoj. Učimo se brati topografske karte, se znajti na terenu, poizvedovati pri ljudeh za poti v kraje, v katere smo namenjeni, in to tako, da ne vedo, kam smo šli. Urimo se, kako se zavarovati pred raznimi vrstami sovražnikovega orožja.

Lahko se reče, da je taborišče na Vinjem vrhu nekakšna šola za poznejši vojaški in politični kader. Januar je v celoti izkoriščen v te namene. To potrjuje dejstvo, da se je vodstvo načrtno pripravljalo za množično vstajo spomladi leta 1942.

Čeprav smo dobro oboroženi s strojnici in puškami, se vodstvo trudi, da zbere čim več orožja. Za naraščajoče partizanstvo je poleg vzgoje kadrov potrebno pripraviti čim več orožja. Nekaj orožja, ki ga je vojaštvo odvrгло ob kapitulaciji, ima prebivalstvo še vedno skritega. Ko izvemo, da ima kdo orožje ali kako drugo vojaško opremo, odide do njega patrolja z nalogo, da to orožje prevzame. Z ustrezno obrazložitvijo, zakaj ga potrebujemo, te akcije uspejo.

Za nabavo orožja ne izpustimo nobene priložnosti. V ta namen popelje Daki deset mož na Travno goro nad Sodražico. V tamkajšnji gozdarski koči

je namreč pustila nekaj orožja skupina partizanov, ki je po napadu na Lož odšla v Ljubljano. To orožje prenesemo na Kožljek.

Zbiranje orožja, vzgojnopolitično delo in vojaško delo stopi v drugi polovici januarja spričo nekaterih dogodkov v ozadje in zaživi nato februarja na Mokrcu na višji ravni.

DRAGO PLAČANA IZKUŠNJA

Že od prvih dni so med nami nekatere slabosti, ki niso v skladu z načeli partizanskega življenja, reda, discipline in bojevanja. Ta naša slaba stran je familiarnost, ki pa ni posledica pokvarjenosti ali namerne slabitve discipline, temveč neopazno raste vzporedno s tovarištvom. Na to ugodno vpliva dejstvo, da gledamo na disciplino kot na ostanek bivše vojske. Vzporedno s tem pa včasih idealiziramo našo zavest. Da moramo te slabosti odstraniti, nas učijo izkušnje, ki pa jih, žal, zelo drago plačujemo.

Za kaj gre? Komandni kader namreč spregleduje nekaterim tovarišem, ko zanemarjajo načela varnosti in zavarovanja, ali jih vsaj ne graja dovolj ostro.

Štirinajst dni po prihodu v partizane skoraj postanem žrtev svoje in tuje neprevidnosti. Luka si za božič zaželi topline domačega ognjišča in seveda tudi vsega drugega, kar sodi v to. Za to »akcijo« pridobi še tovariša Januša, ki je tudi doma z Verda. Ni mu bilo težko pridobiti še Cirila in mene. To božično odpravo odobri Daki z besedami: »Pa še v taborišče prinesite kakšno reč za tovariše.«

Pred nočjo se odpravimo na pot. Pod manjšim mostom, ki ni zastražen, gremo pod progo. Dogovorimo se, kdaj se dobimo nazaj grede in kje. Ciril gre z Janušom na njegov dom, jaz pa z Luko k njegovim. Previdno se približujemo vasi. Za prvimi kozolci se razidemo, ko se prepričamo, da nas nihče ni opazil. Z Luko se mimo gospodarskih poslopij približujeva njegovi domači hiši.

Opazujeva in stopiva pred hišo. Ko ugotoviva, da je vse »v redu«, se iz temnega kota v dvorišču oglasi: »Chi va la — ferma!«

Odgovoriva z dvema pripravljenima »kragujevčankama«. Ko sva kar se da hitro zapuščala vas, sva šele zaslišala prve strele. Lahko pa bi se bilo končalo drugače, če bi bili naju Italijani pustili v hišo.

Kaže, da tudi po tej prvi lekciji še vedno nismo dobro razumeli besed previdnost in nevarnost.

Svoj godovni dan hoče Maks proslaviti z nekaj tovariši v krogu domačih. Nekaj dni pred tem dogodkom sporoči domov, naj pripravijo vse potrebno za obisk in slavlje. Preden nastopi 16. januarja 1942 mrak, odide družbica sedmih tovarišev z dovoljenjem komandanta v Bezuljak.

Komaj posedejo v topli domači kuhinji okoli mize in nazdravijo slavljenču, se odpro vrata in na pragu se pojavi italijanski oficir z naperjeno pištolo. Samo Vandekova prisebnost olajša položaj. Ko Italijan odpre vrata, mu z vso silo trešči polno steklenico v glavo. Oficir se nezavesten zgrudi na tla. Nekateri tovariši to izrabijo in planejo iz hiše.

Vojteh, ki je prvi med hišnimi vrati, naleti na vojaka. Ta ga, misleč, da je Vojteh njihov oficir, v italijanščini nekaj sprašuje. Vojteh ga ne razume, vendar mu odgovori »si, si« in hkrati ustrelji. Za hišo naleti na skupino Italijanov, med katere zažene bombo. To omogoči njemu, Maksu in Boltežarju, da

se umaknejo. Pri tem je Vojteh ranjen. Tovariši Gašper, Djuro in Iztok se skrijejo na podstrešje, kjer jih Italijani dobijo.

Ta lekcija je za nas trpka izkušnja, kaj se zgodi, če partizani ne postavijo straže, da jih varuje pred nenadnim napadom.

V taborišču zvemo za žalosten dogodek šele zjutraj, čez dan pa še to, kaj se je zgodilo z drugimi tovariši. Italijani so jih ujeli in odpeljali v Cerknico. Hkrati dobimo poročilo o tem, kako močan je sovražnik in kje so razvrščene njegove sile. Poveljstvo se odloči napasti Cerknico, da rešimo ujete tovariše. Postojanka ni zavarovana z bodečo žico in bunkerji, zato je možno nepričakovano vdreti v trg. Dogovorjeno je, da dve skupini s strojničnim ognjem zadržita Italijane v žandarmeriji. Močnejša skupina pa bi navalila na sodišče, v katerem so zaprti naši tovariši.

Napada pa ni bilo, ker so naši zaupniki iz Cerknice javili, da so ujete tovariše pred nočjo odpeljali v Ljubljano. Preden nas je to sporočilo doseglo,

Tone Kralj: Pietá, 1934, olje

smo bili že tik pred Cerknico. Nerazpoloženi se vračamo v taborišče, ker nismo rešili tovarišev.

Okrog 10. januarja pride v naše taborišče približno 60 tovarišev iz Dolomitov. Zjutraj opazi naša patrulja večjo kolono oboroženih ljudi, ki se pomika od Pokojišča in Padeža proti taborišču. To skupino je pripeljal iz Dolomitov tovariš Mirko Bračič.

Naslednjega dne je ustanovljen bataljon Ljube Šercerja. Ima štiri oborožene čete, vsaka izmed njih pa po šest lahkih strojnic. Poleg tega pa je v bataljonu še poseben oddelek s težkim mitraljezom »schwarzlose«.

Tudi oblečeni nismo slabo. Večina tovarišev je prišla od doma v dobrih oblekah in čevljih, nekaj vojaške obleke pa dobimo v okoliških vaseh. Iz Ljubljane dobivamo rokavice, nogavice, jopiče in toplo perilo. Mraza se branimo z nekajsknimi papirnatimi jopiči. To je približno meter dolgo in 40 centimetrov široko platno, na katero je prišitih več pol časopisnega papirja. Na sredi je izrez za glavo. Jopič nas zelo dobro varuje pred mrazom, zlasti tedaj, kadar ležimo na položajih. Večina borcev ima smučke ali krplje.

Kaže, da Italijani še vedno ne vedo natančno, kje smo in koliko nas je, domnevajo pa, da se partizanske skupine na tem območju razvijajo v močnejšo enoto. To, kar raste in se razvija v tej strupeni zimi, bo spomladi pod okriljem ozelenelih gozdov vzplamtelo in resno ogrozilo njihov ugled. Zato snujejo načrte, da uničijo partizane, dokler je še zima in dokler ni prepozno.

Svojo zamisel poskušajo uresničiti konec januarja (3). S treh strani prodirajo na Kožljek, kjer nas nameravajo obkoliti in uničiti. Prva kolona napreduje iz Vrhnike prek Pokojišča proti Kožljeku. Druga gre iz Cerknice do Begunj in se tam razdeli v dva kraka z namenom, da pride na Kožljek z juga in jugovzhoda. Tretja kolona pa si izbere za izhodišče Rakitno in prodira od tam prek Pikovnika proti Kožljeku.

Takoj ko odidejo Italijani iz svojih izhodiščnih točk, so na nogah tudi naši terenski obveščevalci. Oboji so namenjeni k nam. Razlika je le v tem, da prvi napredujejo in tipajo po vseh pravilih taktike, medtem ko drugi hitro prenašajo glas o bližajoči se nevarnosti od vasi do vasi, dokler pravočasno ne pride do nas.

Iz kotlov že prijetno diši po fižolu in suhi slanini, ko izvemo za prodiranje Italijanov. Po dopoldanskem opravi se pripravljamo na kosilo. Zaslišimo povelje »alarm«. V trenutku smo nared. Dve četi sta pod Stjenkovim poveljstvom odšli proti Pokojišču. Pred vasjo Padež se že udarita z Italijani. Po izgubah, ki jih utrpijo, ne kažejo več pravega veselja, da bi prodrli na Kožlje in ga videli.

3. V Slovenskem zborniku (izdala ga je Državna založba Slovenije leta 1945) piše na 702. strani naslednje:

7. januarja: Italijani prodrli iz Cerknice do Bezuljaka. Boji s partizani pri Otavah. Podatek ni točen. Utemeljitev:

a) Italijani prodro do Bezuljaka 16. in 17. januarja. 16. januarja zvečer popelje Maks — Anton Popek sedem tovarišev domov v Bezuljak na godovanje. Po koledarju pa je »Anton« na 17. januarja. Ker je Maks nekaj dni prej sporočil domov sestri, naj pripravi godovanje, je to nekdo izdal Italijanom, ki pridejo neopazno (ne pa prodro) v Bezuljak in zalotijo partizane v hiši. Drugi dan (17. januarja) pridejo ponovno v Bezuljak in zažgo hišo bratov Popek. Tudi to pot ni bilo boja. Ko se spuščamo iz Kožljeka proti Begunjam, zaradi že omenjenega napada na Cerknico, je Popkova hiša dogorevala in se je to dobro videlo iz Kožljeka.

b) Italijani ob tej priložnosti sploh niso prodrli do Otav. Boji na Otavah so bili približno teden dni po dogodku v Bezuljaku. To vem po tem, ker sem po boju na Otavah našel v vasi Beč Vojteha v isti gostilniški sobi, v kateri so Italijani nameravali plesati. Kot že rečeno, je bil Vojteh ranjen 15. januarja v Bezuljaku in je bil ta čas na okrevanju v Beču.

Z drugima dvema četama gre Bračič proti Kožljeku z namenom, da zase-
dejo grebene okoli vasi in se zavarujejo pred morebitnim prodorom iz Bezu-
ljaka in Otav. Položaj je nejasen, Italijanov ni od nikoder, kot da so se izgu-
bili. Že pozno popoldne mi Daki ukaže, da s patroljo ugotovim, kakšen je
položaj na Otavah, in poizvem, kje je kolona, ki je prodirala iz Rakitne.

Previdno se približujemo vasi. Ko se povzpne na hrib nad vasjo, je že
noč. Pritajeno prisluškujemo za plotovi, če je v vasi vse normalno. Nič poseb-
nega ne opazimo, moti nas le močan lajež. Ker ne vemo, kaj se dogaja, se še
previdneje spustimo do prvih hiš. Kakih 50 metrov stran opazim skupino
ljudi. Z roko dam znamenje drugim tovarišem. Prisluhnemo govorici, ki pa
je za moje uho nenavadna, vendar dovolj razumljiva, da vemo, s kom imamo
opraviti.

Naperim strojnico, pritisnem, toda slišati je samo »škljoc«. Olje se je za-
radi mraza strdilo, pa vzmet le z majhno silo pritiska na zapirac, tako da se
udarna igla ni dovolj premaknila.

Italijani se ozro okoli sebe, vendar nas ne opazijo. Drugi tovariši odpro
ogelj iz pušk. Medtem hitro preidem iz rafalnega streljanja na posamezno;
strojnica tedaj užiga. S posameznim streljanjem nismo dosegli takega uspeha,
kot bi ga z rafalnim. Vendar izvemo naslednji dan, da so imeli nekaj ranjen-
cev.

Po tem srečanju ne gremo v vas. Ne vemo, koliko je Lahov. Brez pre-
mišljanja in posebnega povelja se hitro vrnemo v hrib, s katerega smo se
malo prej spustili. Od tam opazujemo in prisluškujemo, kaj se dogaja v vasi.
Psi kmalu nehajo lajati. Luči po hišah pa kar nenadoma ugasnejo.

Čez nekaj časa gremo v vas. Ko pridemo do drugega konca, že slišimo
Dakija, kako se duša, ker nekateri tovariši zaostajajo. Od vaščanov izvemo,
da so Italijani iskali godca; v vasi Beč, kjer nočijo, bi radi plesali. Malo smo
jim zagodli kar mi, vendar ne tako, kot so želeli.

Medtem ko poizvedujemo v Gorenjih Otavah, koliko je Italijanov in kje
so, se kar sami oglasijo. S strojnicami začno streljati iz vasi Beč. Ne osta-
nemo jim dolžni. To jih opozori, da ni varno preživeti noč v hribovski vasi,
okoli katere tulijo volkovi. Njihov ogelj, kar sem pozneje še velikokrat ugo-
tovil, je močan zato, da se lahko umaknejo.

Ko prodremo v Beč, nismo več našli Italijanov. Ljudje le strahoma in ne-
radi odpirajo svoje domove. Niso si na jasnem, od kod tako hitra sprememba.

Če je kdo doživel ta dan polno mero strahu, potem je to bil tovariš Vojteh.
Po tisti nesrečni zadevi v Bezuljaku, ko je bil ranjen, se zdravi v tej vasi. Ni
imel stalnega bivališča, še manj pa skrivališča. Terenci, ki so poskrbeli, da bi
okreval, ugotovijo, da je najbolje, če preživi vsak dan v drugi hiši, da ne bo
»zamere«. Tisti dan, ko so prišli Italijani, je bil gost pri gostilničarju. Ker
gospodar ni imel pripravljenega skrivališča, postavi hitro omaro v kot, tako
da je ostalo nekaj prostora še za Vojteha. Prav v tej gostilniški sobi pa so
Italijani pripravljali ples. Vojteh je bil gotovo zelo vesel našega prihoda, ker
smo ga rešili iz zagate.

Drugi dan smo imeli nekaj manjših prask z Italijani. Niso se še umaknili
v svoje garnizije. Križarijo po terenu, vendar je očitno, da se nočejo resneje
spoprijeti z nami. Kjerkoli zapoka, se hitro umaknejo. Vzrok za to nedejav-
nost je verjetno hud mraz, ki pesti tudi njih.

Čez polnoč je že, ko pride moja desetina v hišo nekega osamljenega kmeta.
Stopimo v prijetno zakurjeno sobo. Gospodinja prižge luč in tisti trenutek,

ko nas zagleda, zavpije: »Križ božji, kakšni pa ste, fantje! Saj ste vsi beli od mraza, še nosovi in ušesa vam bodo odpadli.«

Tedaj tudi jaz opazim nevarno belino na ušesih in obrazih tovarišev. Brez besed in vprašanja odprem okna na stežaj. Mrzel val butne v sobo, tovariši se jezijo name in mi prigovarjajo: »Zapri! Ali si neumen ali kaj, da odpiraš? Če ti je prevroče, pojdi ven!« Ne dam se. Ne pustim zapreti oken, tolmačim nevarnost, ki nam grozi od peči. Le s težavo jih pripravim na gibanje in hitro hojo po sobi. Imam že od prej nekaj izkušenj z mrazom, pa vem, kaj je treba ukreniti v takih okoliščinah. Tovariši me poslušajo, le neki mlad fant se ne zmeni za moje nasvete. Takoj ko stopimo v sobo, se uleže na toplo kmečko peč. Od tam opazuje naše početje in se jezi name zaradi odprtih oken. Prigovarjamo mu, naj gre s peči, pa se še zmeni ne za naše besede.

Ko se dobro razgibljemo in dobimo v lica naravno barvo, zapremo okna. Še vedno nas zebe, posebno v noge. Čevlji so poplnooma trdi, vendar se ne sezujemo. Še naprej hodimo po sobi. Z vročim mlekom, ki ga prinese gospodinja, prihaja toplota počasi v nas.

Na tovarišu, ki ni hotel poslušati nasvetov, so že nastopile posledice mraza in prehitre bližine tople peči. Obraz, nos in ušesa mu nabreknejo. Prsti na rokah so otečeni, da jih ne more več premikati. Na podplatih se mu naredijo hlebci, drugo jutro pa ne more z nami in ostane pri kmeču. Kako je bilo z njim, ne vem. Nisva se več srečala.

Tretji dan se vrnemo v staro taborišče. Hrana, ki je bila pripravljena za kosilo pred prihodom Italijanov, leži zmrznjena v snegu. Zakaj to razdejanje in od kod?

Partizani so namreč ljudje take vere, da je bolje iti v boj in tudi »na oni svet« sit kot pa lačen. Zato smo, ko je komandant dal znamenje za »alarm«, navalili na kotle. Seveda to ni bilo v skladu z vojaškimi rečmi. Daki, ki je menda užival samo tedaj, kadar je močno pokalo, se odloči, da uniči to skušnjava v obliki fižola in slanine. Ročno obrne drugega za drugim vse kotle v sneg in z njimi vred tudi njihovo vsebino. Ko smo se vrnili v taborišče, pa nam je Dakijeva odločnost prišla kar prav. Zmrznjeni fižol in košček slanine pomešamo s snegom, naložimo v menažke in topla večerja je hitro gotova. Če se je kdo pred tremi dnevi jezil na Dakija, teh pa ni bilo malo in med njimi sem bil tudi jaz, mu je bil zdaj hvaležen.

NAPAD NA ŽELEZNIŠKO POSTAJO VERD

Že dalj časa čutimo potrebo po dobro organizirani in izvedeni akciji. Dolej naša kožljenska skupina oziroma Šercerjev bataljon ni izvedel nobenega napada. Vse nas muči misel: »Menda nismo tukaj le zato, da se urimo in poslušamo predavanja. Kaj čakamo, zakaj ne udarimo?«

To niso varljivi občutki zanesenjakov, ampak postaja to stvarna potreba.

Vodstvo ve, da pasivnost razjeda našo borbenost, da nujno potrebujemo uspeh, ki bi bil dosežen v boju. Večina borcev še ni doživela ognjenega krsta. Potrebno je v boju preizkusiti in utrditi sposobnost moštva.

Ne smemo prepustiti pobude Italijanom, da nas iščejo po notranjskih gozdovih in vaseh. Nujno je, da jih z napadom potisnemo v obrambo, v njihove postojanke.

Priprave na akcijo so temeljite. Do podrobnosti predvidimo naloge posameznih enot med akcijo.

Pred odhodom v napad razloži Miloš Zidanšek vsem borcem njegov vojaški in politični pomen. Komandirji čet in vodov pojasnjujejo vsakemu borcu njegovo nalogo, kdo mora njemu pomagati in komu on. Intendanti pripravljajo s pomočjo terenskih odborov suho hrano. Pred pohodom dobi vsak tovariš kruh in suho meso za dva dnevna obroka. Poleg tega imamo po dve konzervi, ki pa ju ne smemo pojesti brez odobritve komandirja čete, ker sta tako imenovana »železna rezerva«. Smuči in krplje damo spraviti terencem.

Iz taborišča gremo proti večeru. Pohod poteka normalno. Z nočjo vred pridemo iz gozda pred vas Padež in že v temi nadaljujemo pot do Zavrha. Tam se odpočijemo in poskrbimo še za zadnje priprave. Ob desetih zvečer gremo naprej. Pred nami je nekaj prej odšla leva kolona, ker ima daljšo pot.

Neslišno se pomikamo skozi noč. Visok sneg in hud mraz nam delata težave. Že občutimo, kako prav bi nam prišle smuči in krplje.

Čim bolj se približujem postaji, tem bolj občutim žejo. Sneg, ki ga vsak čas jemljem v usta, je ne pogasi. Imam občutek, da se mi sušita grlo in jezik. Pozneje, v roški ofenzivi, ko avgustovsko sonce neusmiljeno pripeka, ko dva dni ne pridem do vode, ne čutim tolikšne žeje. Pozneje odkrijem, da je vzrok za občutek žeje reakcija na strah pred neznanim.

Če bi mi tedaj kdo rekel, da je občutek žeje posledica strahu, bi bil užaljen. Pokazati, da se bojiš, je bilo za partizane vedno sramotno. Čeprav o tem ne govorimo, vidim, da doživlja večina borcev isto kot jaz.

Ko v neposredni bližini postaje, skriti kakih 80 do 100 metrov proč od nje v gozdu, čakamo vlak, nas vse neznansko muči suh kašelj. Nikdar prej nisem slišal, da tovariši toliko kašljajo. Vsak trenutek začutiš potrebo, da se moraš izkašljati. To odkrije Italijanom našo navzočnost. Patrulja na obhodu postaje nas je zaslišala.

Skozi hosto vidimo obrise postaje. Po peronu slišimo korake. Nenadoma se ustavijo. Takoj nato pretrga nočno tišino rezek glas: »Chi va la?«

In že sledi nekaj strelav v našo smer. Kaj sedaj? To vprašanje spreleti vse nas. Toda časa za razmišljanje ni, saj zaslišimo komandantov glas:

»Fantje, naprej! Na postajo!«

S tem se začne naš napad petnajst minut pred dogovorjenim časom. Neka doslej neznana sila me nosi naprej. Pod nami na postaji slišimo tekanje nekoliko ljudi. Italijanska patrolja beži. Ko pritečem na peron, lahko še spustim za njimi kratek rafal in že so pod progo.

Vdremo v spodnje prostore postaje. V službeni sobi dobimo nekaj železničarjev. Stisnili so se v kot in čakali na nas, ker so bili o napadu obveščeni. Povedo nam, da je v prvem nadstropju nekaj italijanskih vojakov z enim oficirjem. Poskus, da prodremo v prvo nadstropje, se nam ne posreči. Zavrnejo nas z ročnimi bombami, ki jih mečejo na stopnice.

S podstrešja začno streljati po progi. Vendar ne morejo usmeriti ognja na peron in v bližino postaje. Streljajo lahko samo po dolžini proge, proti Štampetovemu mostu. Ti vojaki na podstrehi niso nevarni, pred postajo smo brez skrbi.

Iz daljave se zasliši sopihanje vlaka, ki s polno paro komaj zmaguje vzpetino od Borovnice proti Verdu. Zdi se, da strojevodja zaradi ropota na lokomotivi ne sliši streljanja. Drugače bi verjetno ustavil vlak in se zadenski vrnil v Borovnico. Tovariš Bračič poskuša minirati progo in pretrgati tračnico ter s tem ustaviti vlak. Kaže, da tega opravila ni najbolj vešč, kajti miniranje ni uspelo. Tudi signali z rdečo lučjo, ki jih po navodilih železničarjev daje tovariš Ciril, ne koristijo. Vlak pelje naprej skozi postajo, kolikor pač more hitro.

Vse, kar je mogoče storiti, je, da z Lukom vsak s svojo strojnico rešetava cisterne. Pozneje izvemo, da je nekaj cistern prišlo v Logatec na pol praznih.

Ko odpelje vlak proti Logatcu, je akcije konec. Trobentač zatrobi zbor nad postajo. Toda umik ni bil tako preprost kot nalet na postajo. Zasnežena useka med progo in gozdom, visokega dva do tri metre, ni tako lahko premagati. Moramo 100 metrov naprej ob progi, kjer ni več tako visok in navpičen. Toda teh 100 metrov se moramo umikati pod ognjem Italijanov, ki so ostali na podstrešju. Selasi (4) in jaz sva določena, da s strojnicama zavarujemo umik drugih tovarišev. Izmenoma streljava v podstrešno lino, iz katere so streljali Italijani.

Ko se vzpenjava s proge v gozd, Boštjanu spodrsne in segreta strojnica mu pade v sneg. Ker je ne more takoj obrisati, na mah vsa zaledeni. Takšno nosi potem ves dan. Šele proti večeru, ko pridemo v vas Beč, jo otopi in očisti.

Čeprav ta akcija — tako kot pozneje še veliko drugih — ni potekala po načrtu in ni bil dosežen popoln uspeh, je imela močan odmev. Že drugi dan govorijo o njej od Ljubljane do Postojne. Italijane prisilimo, da še z močnejšimi silami zavarujejo progo. Se pravi, da je napad na Verd prisilil italijansko vojsko na območju tako imenovane »Ljubljanske pokrajine«, da se vse bolj zateka v obrambo, da vedno več sil porablja za svojo varnost.

POHOD NA MOKRC

Komandirji čet dobe že pred napadom na postajo Verd nalogo in navodila o premiku enot na nova področja. Pohod se začne takoj po končani akciji. Tretja četa, ki bi se morala skupaj s četrto premakniti na Travno goro, počiva po končanem napadu v vasi Pokojišče.

Utrujeni borci kmalu trdno zaspe po hišah in hlevih. Vsak si poskuša najti topel kotic, da se ogreje in čimprej zaspi. Kaže, da komandir čete in komandirji vodov niti ne vedo, kje vse počivajo fantje. Zaradi utrujenosti zanemarijo varnost pred morebitnim nenadnim napadom. Ta nepremišljenost in malomarnost je zahtevala nekaj žrtev.

Pozneje izvemo, da so Italijani takoj po našem napadu krenili iz Borovnice po gozdni poti proti Pokojišču. Njihov namen je bil, da nam odrežejo umik in nas uničijo v trikotniku Pokojišče—železniška postaja Verd—Logatec. To se jim ni posrečilo, ker niso imeli dovolj sil, manjkala pa jim je tudi odločnost. Če borci in vodilni kader tretje čete ne bi bili podlegli vabljenosti vasi, bi Italijani udarili v prazno.

Tretja četa je prav tako kot druge imela možnost, da ponoči zapusti ogroženo območje. Z dnem Italijani nemoteno obkolijo Pokojišče in z njim borce, ki še vedno počivajo. Presenečenje je popolno. Prebijanje iz hiš, hlevov, iz obkoljene vasi ni organizirano. Manjše skupine in posamezniki se prebijajo vsak na svojo roko. Nekaj fantov pade, nekaj jih ujamejo. Ujete tovariše so mučili in zasliševali, po nekaj dneh pa so jih ustrelili pod borovniškim viaduktom. Posamezni tovariši ne vedo, kam je odšla četa in kje je novo taborišče. V staro taborišče ne smejo, ker je minirano; pa tudi, kaj bi počeli tam brez vodstva, hrane in zveze.

Poraz na Pokojišču, še več pa nagon za samoohranitev, sta naredila svoje. Borci, ki so izgubili zvezo, se vrnejo domov. Med drugimi tudi Stari in Tar-

4. »Selasi« — Miroslav Remškar je imel pozneje partizansko ime »Boštjan«.

zan. Ne, to ni dezerterstvo ali malodušje, marveč nujen in edini izhod iz nastalega položaja. Ko je zveza obnovljena, to je čez štirinajst dni, se vrneta v partizane v Dolomite. Oba sta padla nekje na Gorenjskem leta 1943.

Moja — druga četa se umika po končani akciji prek Pokojišča mimo starega taborišča v vasi Zupeno in Beč. Tja pridemo 2. februarja popoldne, izmučeni od dolge poti in neprespane noči. Navsezgodaj drugo jutro dobi nalogo, da zavaruje umik drugih čet.

Italijani iz Cerknice nameravajo prodreti prek Begunj proti Topolu in dalje k Sv. Vidu. Naloga čete je, da postavi zasedo in prepreči prodiranje sovražnika naprej od Topola. Patrulje in opazovalci izvedo, da pridejo Italijani v Topol in Selšček okoli 12. ure. Pričakujemo, da bodo nadaljevali prodiranje proti naši zasedi in se bomo udarili. Spopada pa ni bilo, ker se že v zgodnjih popoldanskih urah umaknejo nazaj v Cerknico.

Zaseda ostane na svojem mestu, ker nimamo potrjenih podatkov o umiku Italijanov. Prepričani smo, da je dobro prikrita in nas s poti ne more nihče opaziti. Okoli četrte ure popoldne pa prikoraka od Topola sem star možak. Opazujemo ga, ker pa se nam ne zdi sumljiv, ga nameravam pustiti mimo zasede. Še bolj se potuhnemo v sneg za drevesi. Samo politkomisar Ante ga še naprej opazuje izza drevesa. Ko možak — star je že, pa še vedno živahen — pride do nas, se ustavi, obrne v hrib in zavpije: »Kaj pa počnete, fantje, v hosti? Kaj se skrivate, saj vsi vemo za vas. Pojdite raje z menoj v vas, kaj bi tukaj v snegu zmrzovali.«

Še vedno ostanemo skriti, le Ante se spusti do njega na pot. Pobara ga po Italijanih in izve, da že dve uri ni nobenega v Topolu. Ante se hitro prepriča, da ima opraviti s poštenim človekom, zato sprejme povabilo, da gremo z njim v vas Otonico.

Da bi naredili ob prihodu v vas čim boljši vtis, prikorakamo z razvito zastavo in s partizansko pesmijo. Takšen nastop je nekaj novega, česar doslej še nikoli nismo naredili.

Naš znanec šele v vasi prav zaživi in pokaže, da nekaj velja. Otonica ni velika vas, vsega skupaj šest do osem hiš. Seve se ljudje ob našem prihodu takoj zbero sredi vasi. Tedaj reče možakar vaščanom: »Pripeljal sem našo vojsko. Fantje so premraženi in lačni. Gospodinje, takoj na delo, skuhajte jim koruznih žgancev in jih dobro zabelite! Fantje — se obrne k vaškim mladenci — vi pa vzemite puške, ki jih imate skrite za 'raubšic' in hajd na stražo.«

Nastop tega starčka napravi na nas močan vtis. Čeprav je že prileten, nastopa zelo samozavestno kot kak izkušen komandir. Po obrazih in dejanjih vaščanov vidimo, da upoštevajo njegovo besedo.

Okoli pete ure zjutraj zajtrkujemo in še v mraku zapustimo gostoljubno Otonico. Ne hodimo dolgo, temveč se ustavimo v zapuščeni bajti nad vasico Gošič. Pravzaprav je ta »vas Gošič« ena sama kmetija. Nad njo je kakih 300 metrov proč, takoj pod gozdom, samevala bajta, ki jo zasedemo. Pohoda čez dan ne smemo nadaljevati, ker bi s tem odkrili smer našega umika in novega taborišča.

Pri bajti je dovolj drv, zeblo nas ne bo, in če bi imeli še hrano, nam ne bi manjkalo ničesar. Tako pa... Pri kmetu pod nami bi jo lahko dobili, toda ne smemo pokazati svoje navzočnosti. Ponoči je začelo snežiti, a nehalo je šele proti večeru. Snega je skoraj meter. Zaradi gostega sneženja kurimo brez skrbi, dim se ne vidi daleč od bajte.

Ura se je približala poldnevu, ko opazimo pri kmetu pod nami večjo skupino Italijanov na smučeh. Iščejo nas, ker je sneg zabrisal sleherno sled za nami. Nekaj časa se zadržujejo v hiši, verjetno jih zebe. Pri skednju opazimo stražarja, ki pa ga zelo pogosto zamenjujejo.

Znajdemo se v kaj neprijetnem položaju. Zunaj debel sneg, v bližini pa Italijani, in to na smučeh. Oboroženi smo dobro — 6 lahkih strojnic na 19 borcev. Sklenemo, da ostanemo v bajti. Sezidana je iz kamnja, postavljena pa tako, da se nam nihče ne more neopazno približati. Municije imamo dovolj. Vzdržimo lahko do noči, če bi se spopadli. Pripravimo se na boj, vendar ga ni bilo. Čez kako uro zapustijo Italijani kmetijo in se vrnejo proti Topolu.

Z nočjo nameravamo nadaljevati pohod proti Sv. Vidu in dalje na Mokrc. Pot bo dolga in naporna zaradi visokega snega. Moramo si prej priskrbeti večerjo.

Na Gori, pol ure hoda od tod, žive na dveh kmetijah zaupni in dobri ljudje. Tja napoti pred peto uro komisar Ante tovariša Dolenca (5), da prinese hrano. Ne gre dalje kot svojih 100 metrov od bajte, ko se vrne in pove: »Gora gori.«

Ni mogoče, kako bi vendar lahko Italijani prišli mimo nas, ne da bi jih bili opazili, in zažgali kmetiji na Gori. Ne moremo verjeti. Nekaj tovarišev odide ven. Ko je nehalo snežiti, so se začeli dvigati iz grap oblaki in megla.

Potem določi Ante mene, da grem po hrano na Goro. Dobri ljudje mi napolnijo nahrbtnik s krompirjem, na vse pa navržejo še približno 5 kilogramov koruzne moke in nekaj masti.

Ko nameravam oprtati nahrbtnik, se gospodinja spomni in vpraša:

»Tovariš, si morda lačen?«

To vprašanje je bilo nepotrebno, saj sem prišel vendar po hrano. Nič ne odgovorim, pa tudi gospodinja ni čakala na moj odgovor. Gre v shrambo in se vrne s hlebcom kruha in mi ga ponudi z besedami:

»Na, fant, najej se, kar ti ostane, pa nesi še drugim.«

S kakšno slastjo bi vgriznil v hleb; ne bi odnehal, dokler bi ga kaj bilo. Res začnem omahovati med zavestjo tovarištva in povečanim apetitom. Oboje z vso silo pritiska name.

Iz zadrege me le za kratek čas reši domača hči. Materi reče: »Mati, saj veste, da tovariši delijo vsako stvar med seboj. Če bo od hlebca odlomil zase, bodo takoj vsi vedeli, da je sam pojedel. Dajte, odrežite mu kos od drugega hlebca. Tega pa naj celega odnese tovarišem.«

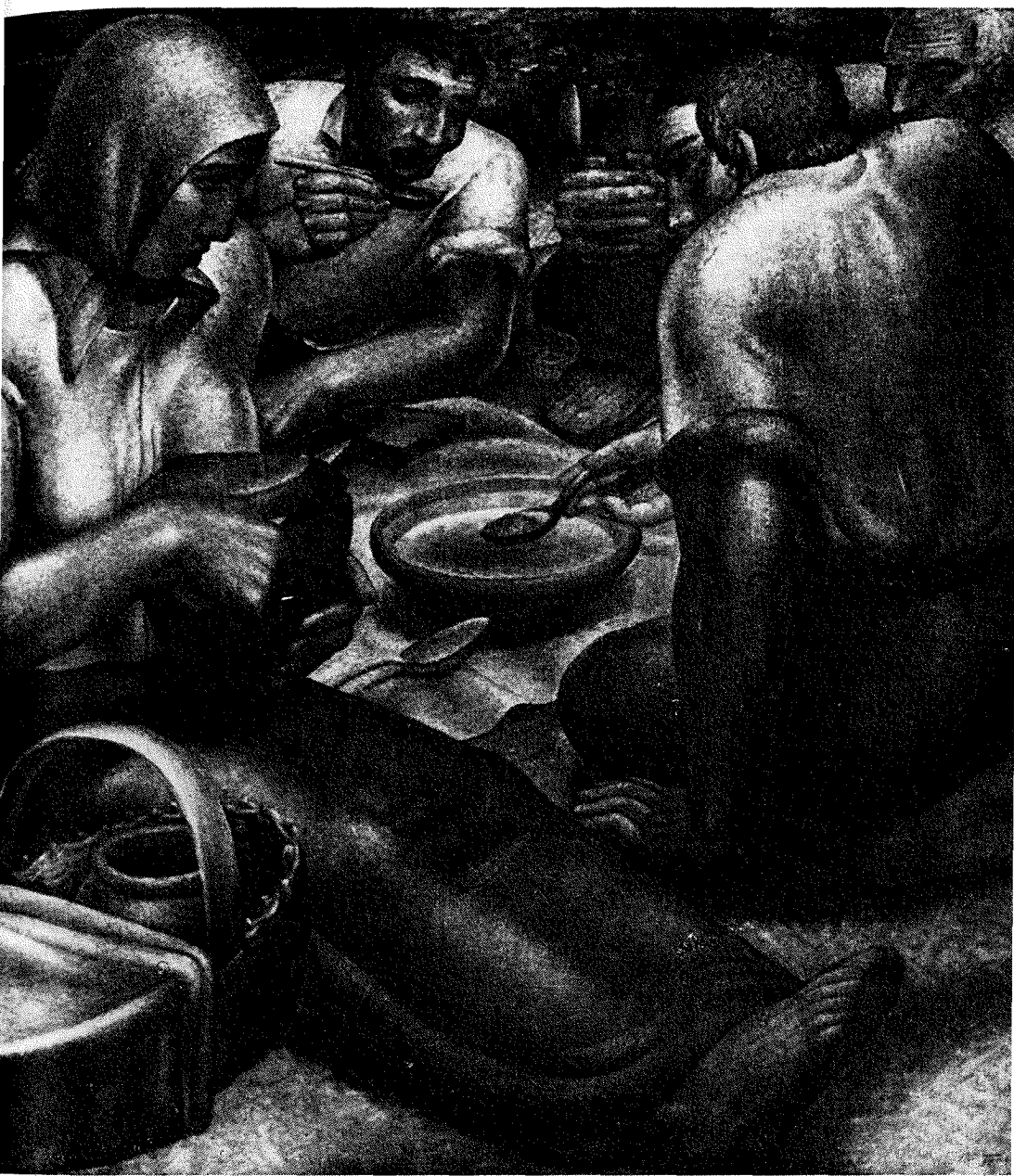
Zahvalim se ljudem in težko obložen stopim iz hiše. Nekaj korakov od nje stlačim ta zapeljivi kos kruha v žep suknjiča. Poskušam pozabiti nanj. Toda želodec me venomer opozarja: »Saj to je vendar tvoj kos, gospodinja ga je dala samo zate, za tovariše nosiš cel hlebec; ko bodo delili kruh, reci, da si že pojedel svoj del.«

Z velikim naporom premagujem skušnjave. Tudi zavest tovarištva ne miruje, upira se skušnjavi in me hrabri: »Kako boš pogledal tovarišem v oči, če jih ogoljufaš? Boš že pri prvi preizkušnji padel? Ali boš za kos kruha prodal tovarištvo?«

Nahrbtnik je težak, pod njegovo težo zaradi globokega snega večkrat padem, vendar ga ne čutim. S tem nesrečnim kosom kruha se bojujem vse do vrat hiše, v kateri me pričakujejo tovariši.

Ko stopim med nje, obložen s polnim nahrbtnikom in hlebcom kruha, berem z njihovih obrazov zadovoljstvo. Tudi sam sem zadovoljen nad uspešno

5. »Dolenc« — Ivan Žagar, doma nekje z Dolenjskega. Sedaj oficir JLA.

Tone Kralj: Južina, 1934, olje

opravljeno nalogo. Poleg celega hlebca položim na mizo tudi svoj kos kruha. Nihče se temu ne čudi. Samo po sebi je umevno, da tisto, kar dobiš ob takšnih priložnostih, daš v kolektiv.

Postane me sram omahljivosti. Vendar se čutim močnejšega, saj sem premagal sovražnika, ki ga dotlej nisem poznal. Obogatel sem za novo izkušnjo.

Večerja je kmalu pripravljena. Potem se napotimo proti Sv. Vidu in pridemo tja z dnem. Tam tudi zajtrkujemo. Vaščani nas ne sprejmejo gostoljubno, le neradi nam pripravijo hrano. Podoben sprejem doživimo v Lešnjakih in Tavžljah, kamor pridemo na kosilo.

Vse doslej so nas Notranjci sprejemali vsaj z razumevanjem, če že ne povsod z odprtimi rokami. Bili so nam pripravljeni ob vsakem času ponuditi toplooto svojih ognjišč, nahraniti borce, voditi nas po skritih poteh, in če je bilo potrebno, tudi poizvedeti, kje je sovražnik in kam namerava. V teh vaseh pa so ljudje zaprti vase in sprejmejo nas godrnjaje. Takrat še nismo vedeli — vsaj mi — za razlog, zakaj se ljudje tako vedejo proti svoji vojski. Za to izvemo šele pozneje.

Seme razdora in izdajstva je vrženo med ljudi teh vasi že leta 1941. Kaplan Franc Pezdir, sin najbogatejšega kmeta iz Brezovice, je duša tega razdora. Že kot dijak je bil eden najbolj zagrizenih Ehrlichovih stražarjev. Sovražstvo do vsega naprednega vsiljuje tem ljudem v obliki pokornosti bogu, boja za sveto vero proti komunistom, ki da niso nič drugega kot hudiči, pravi satani v človeški podobi. Potem ni čudno, da nas ljudje sprejemajo le z nejevoljo.

Iz Lešnjakov se spustimo v Iško. Od tam nadaljujemo pot in z nočjo vred pridemo v vas Bukovec. Razdalja od Gošiča mimo Sv. Vida do Bukovca meri 12 kilometrov. Za to pot potrebujemo polnih 20 ur. Seve, med tem počivamo pri Sv. Vidu in Lešnjakih po nekaj ur. Se pravi, da smo za kilometer poti porabili več kot poldrugo uro.

Kaj je vzrok za tako počasen pohod? Zima 1941/42 je neverjetno huda in z veliko padavinami. Obleka in obutev sta zavoljo tega premočeni in sproti zmrzujeta.

Naj nazorneje prikažem takratne vremenske razmere in s tem vso težo pohoda:

Razdalja od potoka Iška do vasi Bukovec meri borih 600 metrov z višinsko razliko 200 metrov. Za to pot potrebujemo tri ure in pol. Celec sega prvemu borcu v koloni čez pas. Prvi v koloni vzdrži na čelu komaj kakih 10 metrov. Ko ne more več naprej, se nasloni na nahrbtnik, do katerega sega sneg in spusti drugega naprej, sam pa počaka na začelje kolone.

Kolona ni dolga, saj nas je vsega skupaj le 19. Toda preden kolona toliko napreduje, da prvi, ki je omagal, stopi na začelje, morata že dva druga zapustiti čelo kolone.

Ko se približamo vasi na kakih 200 metrov, so naše moči pri kraju. Ne vem, kako bi se bil končal pohod, če nam ne bi bilo priskočilo na pomoč srečno naključje. Prvi mrak se že spušča, ko zagledamo pred seboj vas. Od vasi sem pa zaslišimo glasove: »Ojs, sivec!« Ko bolje pogledamo, vidimo, da kmetje napajajo živino na koncu vasi. Kolikor še zmoremo, zavpijemo: »Hej, hej!« Človek, ki je vodil živino na napojilo, nas opazi. Zaslišimo neki glas. Takoj nato pa požene živino v hlev. Nismo prepričani, da nas je opazil in da nam hoče pomagati. Še nekajkrat zavpijemo proti vasi. Nekaj časa zremo za človekom in živino, kot da je »fata morgana«.

Vendar ne klonemo. Zavedamo se, da moramo premagati še teh 200 metrov, ki nas ločijo od vasi. Vas, hiša, toplota peči pomenijo življenje.

Že se ponovno zaženemo v sneg, ko prijahi od vasi jezdec s parom konj. Tudi živali se s težavo prebijata. Sneg jima sega do trebuha, videti je, kot da sta brez nog. Ko prijahi do nas, vidimo, da konja vlečeta tialo za seboj. Pot do vasi je odprta. Zadovoljstvo je tem večje, ko priveže kmet za zaprego dolgo vrv, da se je oprimemo.

Kmalu smo na toplem. Grejejo nas peči, še prijetnejša pa je toplota, ki žari od gostoljubnih vaščanov Bukovca.

Na počasno napredovanje v tem pohodu vpliva tudi teža naše opreme. Na 19 ljudi 6 strojnic, poleg pušk. S seboj nosimo precej municije. Kot puško-mitraljezec nosim poleg orožja še osem okvirov municije. Moj pomočnik ima poleg puške na sebi še kakih 500 nabojev in rezervno cev. Vsak borec nosi šotorsko krilo, odejo, rezervno perilo in par ali dva nogavic. Če teh stvari ni in je potrebno prenočiti v gozdu, je to propad.

Neusmiljeno se nam maščuje te dni napaka, ki smo jo storili na Vinjem vrhu. Že pred napadom na železniško postajo Verd smo se odpovedali smučem in krpljem. Ko bi jih sedaj imeli, bi bil pohod časovno za polovico krajši in z veliko manj napora. Tako pa drago plačujemo izkušnje. Vendar bi bile te izkušnje še dražje, če bi imeli Italijani več korajže in vztrajnosti. Mor-da so nas prav huda zima, debel sneg in mraz obvarovali še večjih težav. Kajti Italijane vedno bolj zebe kot nas.

Junak tega pohoda je bil politkomisar Ante. Prav tako kot vsak borec nosi svojo opremo in puško. Vedno, kadar pride vrsta nanj, je na čelu kolone. Poleg tega je njegov nahrbtnik poln knjig in papirja. Čeprav je odličen strelec in hraber borec, je njegovo glavno orožje knjiga, pisana in govorjena beseda. Z njo nas vzgaja.

Tako kot se dober borec ne loči od orožja, se tudi tovariš Ante ne loči od knjig in papirja, potrebnega za partizanski časopis. Zahtevamo, da izmenoma nosimo njegov nahrbtnik ali pa naj odvrže knjige. Ante, ki nas vzgaja, da se mora posameznik podrediti volji in zahtevi kolektiva, to pot sam prelomi načelo. Gledamo ga slabotnega, kakršen je, in se sprašujemo, kako je mogoče, da je v njegovih borih petdesetih kilogramih toliko moči in vztrajnosti.

V Bukovcu so ljudje nekaj čisto drugega kot pri Sv. Vidu. Z veliko vnemo pripravijo obilno večerjo. Domači fantje so podnevi v bližnjem gozdu ubili nekaj srnjadi. S tem je tudi naša večerja krepkejša za nekaj tisoč kalorij. Po večerji pride na mizo še jabolčnik. Po vsem tem pa tudi Selasiju ni treba dvakrat reči in že razvleče harmoniko. Dekleta se ta večer kar dobro naplešejo.

Drugo jutro okoli devete nadaljujemo pot proti Mokrcu. Do Krvave peči nas spremlja domačin iz Bukovca. Ta fant je na tem terenu naš »zaupnik«, kakor imenujemo aktiviste. Po isti poti je šla pred dnevi naša prva četa. Za kosilo se je ustavila v Krvavi peči. V večini domov so jih lepo sprejeli in pogostili. V vasi so tudi družine, ki ne simpatizirajo s partizani; pri njih borci iz prve čete niso dobili hrane, zato se drugi vaščani bojijo izdajstva.

Da bi to vnaprej preprečili, je zaupnik iz Bukovca pokazal domačije, v katerih niso sprejeli borcev, in nas napotil k tem ljudem s pripombo, da vseka-kor zahtevamo od njih hrano. S tem da so vse hiše v vasi sprejele in nahranile partizane, so v enakem položaju. Po vasi raznesemo glas, da smo pred nekaj dnevi prisilili tudi njihove sosede, da so nas nahranili. Kakšne posledice je rodila ta naša politično-prehrabena akcija, ne vem.

Ko čakamo na kosilo, nadaljujejo trije tovariši pot na Mokrc. Njihova naloga je obvestiti tovariše iz prve čete o našem prihodu, da bi nam pripravili večerjo in prenočišče.

Nekaj ur za njimi nadaljujemo pot proti Mokrcu še drugi. Vendar ne gremo iz Krvave peči naravnost, ampak proti Robu. Že v vasi smo se vpricho ljudi dogovarjali o poti za Rob in dalje proti Suhi krajini. Ljudi smo spraševali, koliko je Italijanov v Laščah, kje patrolirajo in podobno. Stara partizanska taktika. Zanimaš se za Suho krajino, na videz kreneš v tisto smer, potem pa na skrivaj zaviješ proti Mokrcu in jim ostaneš pred nosom, da ne vedo zate.

MOKRC

Prvi polbataljon Ljube Šercerja ostane na Mokrcu do 19. marca 1942. Življenje je tu veliko ugodnejše kot v taborišču na Vinjem vrhu pri Kožljeku. Stanujemo v lovski koči grofa Auersperga. Prva četa, ki je prišla pred nami, je zasedla prostore, v katerih je prebival grof Auersperg, kadar je prišel s svojimi gosti na lov. Del teh prostorov uporablja hkrati s prvo četo nekdanji lovski čuvaj. Druga četa pa se naseli v nekdanjem stanovanju lovskega čuvara. To je posebno poslopje, skupaj s hlevom.

Že nekaj dni po prihodu na Mokrc občutim — vsaj jaz, ne vem pa, kako drugi — da smo med pohodom izgubili nekaj velikega. Občutek imam, da smo na poti, tam nekje za Krvavo pečjo in Mokrcem, pustili zunaj v gozdu, na mrazu, nekaj, kar nam je drago, neko breztelesno bitje, ki smo ga vse do sedaj čutili med nami. To bitje ni prišlo z nami na Mokrc, ostalo je v gozdu. Morda je tu blizu, nekaj sto metrov od nas, vendar ga ne vidimo. Vemo samo še za njegovo ime — tovarištvo.

Razočaran sem nad odnosi, ki se začno tu uveljavljati. Vodilni kader spi v posebni sobi, intendant Vasja pripravi zanje vedno kaj posebnega. Kolektiv izgubi pravico kritizirati vodilne, le borci se smemo kritizirati med seboj. Z vsakim dnem bolj raste nevidna pregrada med borci in vodilnim kadrom. Pogovori dobivajo vedno bolj uradno obeležje. Tudi med borci in komando voda — te dni sem imenovan za vodnega politdelegata — raste nezaupanje.

Razmišljam o vsem tem in iščem vzrok za te spremembe. Vprašujem se, če sem se morda pregrešil proti disciplini. No, prepričan sem, da nisem naredil nič takega, s čimer bi bil zapravil zaupanje tovarišev. V sebi ne najdem razloga za te spremembe. Postanem nervozen, zadirčen, kar opazim tudi pri drugih tovariših. Ko pa v sebi ne najdem vzroka za take odnose, pridem do ugotovitve, da ga je treba iskati v razmerah, v kakršnih živimo. Možnosti za večjo udobnost in privilegiji godijo ločevanju nadrejenih od borcev. Na Vinjem vrhu bi se prav tako lahko ločili od nas, vendar je vprašanje, kam bi šli — naš ogenj je bil najtoplejši in naša koliba najudobnejša.

Žal mi je Vinjega vrha. Pozneje, poleti 1942, poskušam kot komandir čete narediti iz svoje čete in taborišča »Vinji vrh«, vendar brez uspeha. Počasi pridem do spoznanja, da se »Vinji vrh« ne more in ne sme več povrniti. Spoznam, da je bil nujen za takratne življenjske razmere, prav tako kot so z naraščanjem in razvojem partizanstva nujni novi odnosi.

Dober teden po prihodu na Mokrc me pokličejo na sestanek celice. Povedo mi, da sem postal kandidat za člana Partije. Po štirinajstih dneh so me sem sprejeli. Kako preprosto je bilo vse to. S tem da sem postal član Partije, sem se za nekaj časa otresel občutka, da mi ne zaupajo. A ne za dolgo.

Neko jutro se sprem z desetarjem Jovom. Nič kaj preveč tovariško me opozori, naj umaknem svojo strojnico od peči, češ da pada nanjo pepel. Ne

ugaja mi njegov nastop, zato se uprem. »Kaj boš ti meni ukazoval, ko pa sem politdelegat, a ti desetar.« Pa tudi Jovo je trmast in ne odneha.

Reče mi: »Če ne umakneš takoj mitraljeza od peči, grem javit komandirju.«

Namesto da bi bil strojnico umaknil, sem še drzneje odgovoril:

»Jovo, mitraljez je moj, jaz odgovarjam zanj, meni še ni odpovedal. Ti pa kar pojdi in povej Cenetu, da politdelegat Crni noče izpolniti ukazov desetarja Jova.«

To je bilo dovolj. Po zajtrku pokliče komandir Cene četo v zbor in začne:

»Tovariši, danes zjutraj je Crni odrekel poslušnost desetarju Jovu. S tem se je pregrešil proti partizanski disciplini. Takšni postopki, če jih dovolimo, bi uničili partizanstvo. Ker menim, da je tovariš Crni politično toliko zrel, da je uvidel svojo napako, ga pozivam, da jo pred četnim kolektivom samokritično prizna.«

Ker tega ne storim na več pozivov, mine tudi Ceneta potrpljenje, da se komaj vzdrži. Zagrozi pa mi:

»Če nočeš svoje krivde samokritično priznati tu, se bomo pač drugje in drugače pogovorili.« Potem gre k Stjenki in Anteju.

Čez pol ure pokličejo tudi mene. Ko stopim v sobo, vidim, da so zbrani v njej vsi komunisti. V kotu nasproti vratom sedijo: Ante, Stjenka, Bračič, ki je te dni prišel od nekod. Sedem zraven Luke pri vratih. Komaj dobro sedem, že začne Ante pripovedovati, kaj sem naredil zjutraj in kako nesamokritično sem se vedel pred četnim kolektivom.

To, kar govori Ante o meni, o moji napaki, ni več vzgojna kritika, ampak »obtožba saboterja, ki se je vrnil v naše vrste, da jih minira«.

Ko je govoril, opazuje, kakšen je učinek njegovih besed na navzoče. Zdi se mi, da je mene prezrl. Preden konča, reče:

»Tovariši, predlagam, da obsodimo tovariša Crnega na smrt zaradi razbijanja partizanske discipline.«

Besede, ki sem jih pravkar slišal, zločin, ki sem ga zagrešil, so naredili name tolikšen vtis, da se v prvem trenutku niti ne zavem, kakšno kazen mi krojijo. Otrpel sem. Izbuljenih oči strmim predse in tehtam težo »zločina« in vrednost svojega življenja.

V meni se tisti hip zrušijo ideali. Sedim, ne premaknem se in apatično buljim predse. Nič ne slišim in ne ukrenem, kar naj bi pomenilo rešitev. Zdi se mi, da traja to že celo večnost. Ne vem, zakaj je bilo vse tiho in ali je trajalo minuto, dve ali kaj več.

Iz tega strahotnega razmišljanja me vrže Luka, ki sedi poleg mene. Počasi, tako kot je značilno menda samo zanj, kot da ga ne zanimajo dogodki okoli njega, se dvigne, vzame puško, prislonjeno v kotu, jo napolni, naperi v nasprotno smer in reče:

»Kršen duš, če se mislimo pobijati med seboj, se pa dajmo. Fant ni nič kriv, poznam ga kot poštenega in dobrega borca. Kdor se ne strinja z menoj, naj pove.«

Te besede so bile dovolj. Ante nervozen vstane in začne:

»Luka, ne lomi ga, saj nismo mislili tako hudo, hoteli smo ga samo prestrašiti, da vnaprej ne bi delal neumnosti.«

Ampak Luka se ne da, še vedno drži naperjeno puško.

»Nič hudo, nič samo prestrašiti, s temi rečmi se ne bomo strašili in igrali.«

Luka je še enkrat zmagal. Njegova avtoriteta je neomajna. Vendar moj »problem« še ni črtan z dnevnega reda. Pred komunisti sem moral obljubiti, da bom zvečer na skupnem sestanku obeh čet samokritično priznal svojo napako. Obljubim, čeprav ostanem v sebi še vedno prepričan, da nisem ničesar zakrivil.

Ta večer naj bom zgled samokritike. Dogovorjeno je, da pridejo na sestanek našega kolektiva tudi nekateri terenci, ki se naj ob mojem primeru nauče poštenja in samokritike.

Mislim, da ta vzgojni cilj s pomočjo moje samokritike ni dosežen. Prav gotovo pa so meni in tudi drugim vlili polno mero strahu in nezaupanja.

V samokritiki se trudim, da svojo predrznost v sporu z Jovom prikažem kot nekaj nezaslišanega, velikega in nevarnega za partizansko vojsko. Toda vse je zlagano. Čutim poglede tovarišev na sebi, ki prodirajo do srca. Vidijo, da lažem, da sam ne verjamem, kar govorim. Besede ne tečejo, prisiljene so in le z muko jih spravim iz sebe.

Ko je konec tega — moje samokritike — se počutim ponižanega, v meni ni nič mojega, sam sebi sem tuj, osramočen.

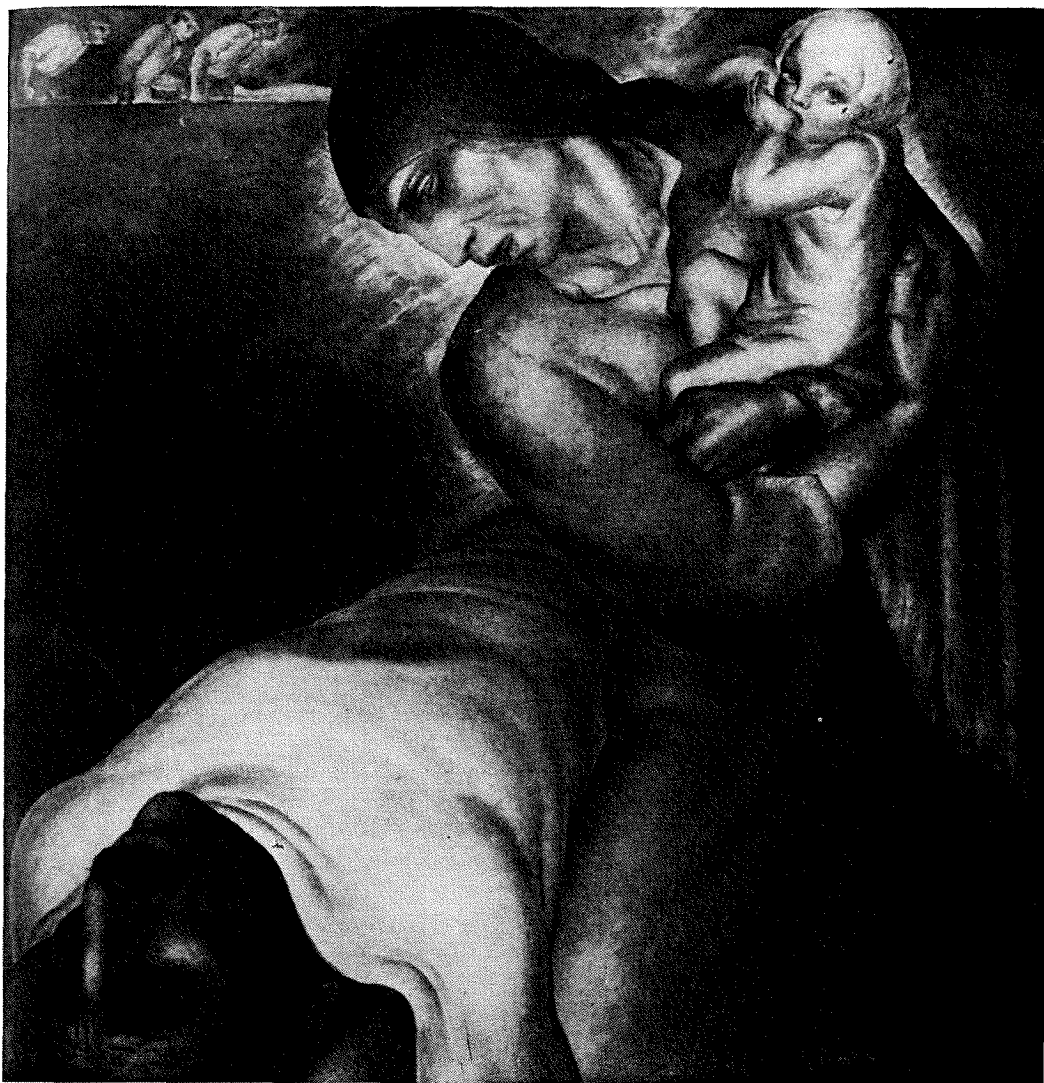
Ob prihodu iz Ljubljane pripelje tovariš Primož (6) s seboj nekega italijanskega podoficirja. Baje je bil že v Ljubljani povezan z Osvobodilno fronto. Zaradi sodelovanja z nami mu je postalo vroče. Po zvezi pride na Mokrc. S to obrazložitvijo je dodeljen borcu, ki zna italijansko. Ni mu pa rečeno, da mora paziti nanj, da ne dezertira, ampak da z njim govori in ga uči naše govorice.

Že drugi dan proti večeru Italijan dezertira. Čeprav to takoj ugotovimo in preiščemo vse tja do Golega, Italijana ne najdemo. Tudi zasede, ki ostanejo čez noč na poteh, nimajo sreče. Ušel je naravnost v Ljubljano. Postalo je jasno, da je le drzen vohun, ne pa simpatizer Osvobodilne fronte ali protifašist, kot se je izdajal.

Pričakujemo napad, zato povečamo opreznost. Na najvišjo točko v gozdu nad lovsko kočo postavimo opazovalnico. Od tu se vidi celotno območje Mokrcra, tja doli do Škrilja in Želimlja. Tudi cesto od Pijave gorice proti Turjaku je od tu mogoče opazovati. V vaseh pod Mokrcem pa imamo zaupnike, ki nas bodo obvestili, če bo potrebno.

Spimo oblečeni. Ne morejo nas presenetiti, in to je glavno. Drugo noč, odkar je dezertiral Italijan, kmalu čez polnoč opazovalec javi, da se po cesti od Pijave gorice proti Turjaku pomika kolona avtomobilov. Izdali so se s prižganimi lučmi. Vsega drugega ni težko ugotoviti. Pod okriljem noči namestijo priti do Krvave peči in od tam udariti nam v hrbet. Se pravi s strani, kjer jih ne pričakujemo. Kakšna zmota!

Vemo, da Italijani globlje v gozd pred dnem ne bodo šli, zato gremo na položaj šele ob petih, po zajtrku. S seboj vzamemo vso opremo; ne nameravamo se vrniti. Dobrih 500 metrov od taborišča zavijemo s poti in se po gozdu pomikamo naprej. Zasedi postavimo levo in desno od poti, ki vodi od Krvave peči proti Mokrcu. Vidimo samo pot, ki vodi pod nami. Tja naperimo orožje, ko si uredimo zaklone. Zemljišče levo in desno od poti je pogozdeno. Se pravi, da bo tudi sovražnik imel dobro kritje. Računamo, da jim lahko zadamo izgube samo s točnim merjenjem, in to le v začetku, dokler niso v kritju.

Tone Kralj: Rudarska mati, 1937, olje

Čakamo približno uro, ko se prikažejo prvi Italijani. Naprej gre patrolja petih mož, sto metrov za njimi pa strnjena kolona. Pustimo jih bliže, do dogovorjenega mesta. Prvi imajo puške in strojnice pripravljene za strel. Ogledujejo pobočja nad potjo, vendar nas ne opazijo. Imamo dobro zakrite položaje, sledov pa nismo pustili za seboj.

Ko pride kolona na določeno mesto, užgemo po njih. Nastane zmeda. Že po prvih rafalih so vsi v kritju. Na poti pod nami, razen nekaj ranjenih ali mrtvih ni videti nobenega vojaka več. Italijani, ki so nas hoteli presenetiti v taborišču, so sami presenečeni, tako da preteče skoraj pet minut, preden

odpro ogenj. Vendar nam tega njihovega streljanja ni mar, ker so daleč od nas v gozdu, od koder ne vidijo dlje kot 20 do 30 metrov.

Po tem streljanju zadoni skozi gozd nenavadno močan glas, kot da se je oglasil pravljični orjak. Spoznamo Antejev glas, ko po megafonu komandira: »Drugi bataljon na desno, obkoli. Prvi bataljon naprej, na juriš, udari!«

Seve, nobenih bataljonov nimamo, ampak bori dve majhni partizanski četi. Vemo, da »drugi bataljon na desno, obkoli« pomeni, da se moramo premakniti na drugo stran poti in se pridružiti prvi četi. To je trik, ki smo ga tudi pozneje uporabljali.

Umikamo se že in na položaju ni nobenega borca več, ko se Italijani šele znajdejo. Slišimo povelja italijanskih oficirjev: »Forza, forza, ragazzi!« Pridganjajo svoje vojake. Daleč za našimi položaji pade nekaj min. Nas ni več tam, vendar mine več kot ura, preden predro »fronto«.

Komaj sta četi zbrani, že snuje komandant, kako bo z njima udaril Italijane po repu, ko bodo prodirali dalje proti Mokrcu. Napraviti namerava polkrog in jim priti za hrbet. Morda naleti na minomete.

Preden odidemo, mi da Ante drugo nalogo. Moramo do Kozlovih sten, počakati tam na Vasjo, ki je prejšnji večer odšel v Vrbljene pod Krimom po skupino novih tovarišev. Z Vasjo sta Ciril in Djoni. S seboj vzamem strojnico in pomočnika z municijo. Bolje, da jo imam pri sebi, saj ne veš, na kaj lahko danes naletiš na Mokrcu.

Do popoldneva čakava s pomočnikom, skrita nad Kozlovimi stenami, na Vasjo. Tod mimo mora priti, ker je to edina steza iz Iške na Mokrc. Italijani še vedno streljajo s strojnicami in minometi po Mokrcu. Kadar pade mina, se odmev še dolgo ne izgubi v Kozlovih stenah.

Kaže, da tudi Vasja sliši streljanje; ker pa ne ve, odkod so prišli Italijani na Mokrc, se ne upa pokazati. Ura se pomika že na šesto, ko zapaziva Djonija, ki previdno ogleduje teren pred seboj. Prepričan, da ni nič nevarnega, zamahne z roko, hitro in nečujno napravi nekaj korakov do bližje debelejšje smreke, in spet ogleduje teren.

Dovolj je tudi zanj te napetosti in naporenega opazovanja. Oglasim se polglasno: »Djoni, si sam? Kje so drugi?«

»Madona, si me ustrašil,« reče namesto odgovora.

Takoj za njim prideta Vasja in Ciril. Novih tovarišev niso pripeljali s seboj. Baje niso mogli tisti večer iz Ljubljane zaradi povečane italijanske kontrole.

Pred odhodom mi Ante pove, da bo pol bataljona do večera na Mokrcu, ponoči pa odide na Travno goro. Tja naj bi tudi jaz pripeljal Vasjo z novinci, kolikor se podnevi ne snidem z njim. Najprimernejša pot vodi skozi Krvavo peč. Skozi Iško je zelo težaven teren. Steze ni nobene in ponoči ni mogoče tam doli priti nikamor.

Sklenemo, da gremo skozi Krvavo peč, in če bo vse v redu, si tam preskrbimo večerjo. Hodimo previdno in ne po poti, ker ne vemo, kje so Italijani. Okoli osme ure zvečer pridemo do Krvave peči. Na robu gozda se ustavimo in poslušamo. Hiše so razsvetljene, psi pa so nenavadno glasni. Iz najbližje hiše se sliši pritažen glas harmonike. Spomnimo se, da ljudje najbrž praznujejo, saj je danes »jožefovo«. Morda so pa naši v vasi? In kaj, če so Italijani? Velja biti oprezen.

Dogovorimo se, da ostanejo Vasja, Djoni in Ciril na robu gozda, jaz pa grem s pomočnikom pogledat, kako je v vasi in kdo je tam. Če je vse v redu, pokličem še njih. Previdno se spuščava ob robu gozda do prvih gospodarskih poslo-

pij. Nič ni, nihče se ne oglasi. Prikrita ob hlevskem zidu se korak za korakom približuje vogalu, izza katerega je dvorišče.

Neopazno prideva do vogala, oprezno pogledam na dvorišče. Na klopi pred hišo sedi nekaj ljudi, ki se živahno pomenkujejo. Še preden me opazijo, spoznam italijansko govorico. Razdalja med nami meri borih 10 metrov. Stopim izza vogala in stojе spustim rafal mednje.

Do gozda, kjer naju čakajo tovariši, ubereva najkrajšo pot. Še preden jih doseževa, je že pokalo po vsej vasi. To streljanje pa je brez učinka. Vidimo, da ne vedo, kje smo. Ob robu gozda se brez vsake hitrice spustimo v strmine nad Iško. Prenočimo pod mladimi smrekami brez skrbi, ker vemo, da vsaj ponoči Italijanov ne bo v to strmino.

Jezimo se nanje, ker so nas pripravili ob večerjo. Od jutra nismo jedli ničesar, zato predlagam tovarišem, da pojemo vsak po eno konservo. Začudim se, ko me sprašujejo: »Kje jo boš pa vzel?« Saj menda še vedno velja pravilo, da ne sme partizan nikamor brez orožja in »železne rezerve«? Ti dve goveji konservi nosim že vso zimo, kajti rečeno je, da ju ne sme nihče pojesti brez komandirjevega dovoljenja. Obe še imam v nahrbtniku.

Lepo, se pravi, da ste vi svoje že pospravili, jaz pa ju nosim s seboj. Ni se težko sporazumeti, da kolektivno odgovarjamo, če nas pet poje eno konservo. Druga konserva naj še ostane. Mogoče mi bo kdaj še bolj trda predla kot zdaj. Odpremo jo z bajonetom in vsak dobi svoj del — eno žlico.

Ni se še dobro zdanilo in že se spuščamo v Iško, ki je močno narasla. Ob potoku ni nobene stezice; to je gornji tok, kamor redko stopi človekova noga. Gremo proti vodnemu toku, pa ne pridemo daleč, ko nas ustavi navpična stena. Ne moremo naprej po tej strani Iške, zato jo moramo prebresti, pa čeprav sega voda visoko čez koleno. To se ponovi tisto dopoldne še večkrat. Najtežje je bilo prvič.

Le počasi in mukoma napredujemo. Niti najmanjše stezice ni, večkrat moramo plezati čez skale in padla drevesa, ki so se bogvekdaj zrušila v sotesko. Ciril predlaga, da gremo na Osredok, češ da ima tam znanec; tam lahko dobimo hrano, se posušimo in odpočijemo. Ne pristanem: dobil sem jasno nalogo pripeljati ljudi na Travno goro.

Za ostrim ovinkom, teh pa je Iška polna, se pokaže gozdna pot. Kmalu zagledamo vas. Šele tedaj spoznamo, da je to naša stara znanka — Bukovec. Pot, za katero smo v začetku februarja potrebovali tri ure in pol, prehodimo zdaj v dobrih tridesetih minutah.

Sprejem v Bukovcu pa ni tak, kot smo ga pričakovali. Ljudi ni na spregled. Po daljšem čakanju pride od nekod naš znanec, terenec, ki nas je februarja spremljal do Krvave peči. Sprašujemo ga za naše tovariše, ki so morali preteklo noč tod mimo na Travno goro. Vedeti hočemo, kdaj in kam so šli, toda na vsa vprašanja odgovarja, da ne ve, ker je ponoči spal in ni nikogar videl.

Opazimo, da je vmes opreznost in konspiracija ter nam ne zaupa. Tedaj mu naravnost povem, da smo pri njih prenočevali, da nas je vodil do Krvave peči, da nam je pokazal hiše, kjer naj zahtevamo kosilo, da je terenec in kot tak dolžan pomagati partizanom. To ga omehča, vendar se boji izdajstva, zato je zelo previden. Sprašuje nas, kje smo bili, zakaj smo zaostali za enoto, kam smo namenjeni in podobno. Odgovorim samo na prva vprašanja, zamolčim pa, da gremo na Travno goro, temveč mu rečem, da moramo dohiteti svoje tovariše.

Prepričan je, da ima opravka s pravimi partizani, zato nas popelje nekaj deset metrov pod vas, pokaže z roko majhen dim v globeli in reče: »Tovariš, ali vidiš, tam so vaši.«

Preden se poslovimo od previdnega terenca, skoči ta v vas in prinese pol hlebca kruha.

Od vasi Bukovec do naših čet, ki sta v globeli kuhali večerjo, ni bilo daleč, v pol ure smo tam. Poročam o opravljeni nalogi in o praski na Krvavi peči. Pol bataljona še ta večer nadaljuje pot na Travno goro. Drugi dan je skoraj po dveh mesecih zbran celoten Šercerjev bataljon.

Življenje v tem taborišču je dokaj neurejeno. Zelo nepopolna je preskrba s hrano. Po njo hodi vsako popoldne po ena četa v oddaljene vasi, toda vse, kar prinese, je komaj enodnevni obrok za bataljon. V tej stiski za hrano se dogaja, da posamezni tovariši prikrivajo krompir in ga na skrivaj pečejo.

Neurejena organizacija življenja, dotok novih borcev, bojna neaktivnost, slabijo kolektivni duh in moralo borcev.

Ob tem času pride v taborišče nova skupina borcev iz ljubljanske okolice. V njej so bili štirje tovariši iz Notranjih Goric. To so: Alojz Založnik-Nikola, Franc Alič-Ciro, Lado Avbelj in Franc Igličar-Frenk. Ti tovariši so bili že pred vojno komunisti, do tedaj pa so delali na terenu kot ilegalni politični aktivisti.

V taborišče prihajajo na posvetovanje in spet odhajajo na teren. Kaže, da se nekaj pripravlja, toda kaj? Izvemo, da se ustanovljajo v bataljonu posebne manjše skupine, ki bodo šle na razne druge terene, da tam širijo naš boj.

Tovariš Založnikar mi pove, da gre za političnega komisarja, Lado Avbelj pa za komandirja z manjšo skupino na Kočevsko. Dogovoriva se, da pri tovarišu Primožu posreduje, naj me pusti z njim na Kočevsko. Tovariš Primož kot »glavni« ugotovi moji želji, pred odhodom pa me imenuje za komandirja voda. Z nami gre tudi Lojko kot puškomitraljezec. Čas, odkar smo prišli na Mokrc, pa do odhoda na Kočevsko, je zame osebno najtežje obdobje partizanstva. Ne samo da sem bil obsojen na smrt, temveč me boli občutek, da mi nadrejeni ne zaupajo, me sumničijo. To je kaj kvarno vplivalo na moj razvoj. O tem, kaj sem pogršil, razmišljam, toda do prave ugotovitve ne pridem.

KOČEVSKA (7)

Do našega prihoda ni bilo južno od Kočevja še nobene partizanske enote. Obstajali so ilegalni odbori osvobodilne fronte, »zaupniki«, toda oboroženih skupin ni bilo. Naša naloga je povezati se s terenskimi odbori ter razvijati politično in bojno aktivnost z namenom, da pridobimo nove borce.

7. V Slovenskem zborniku (izdala Državna založba Slovenije) piše na strani 702 naslednje::

»V začetku marca: četa polbataljona Ljube Šercerja odide na Kočevsko in iz raznih partizanskih skupin ustanovi kočevski bataljon. Komandant Stjenka — Bojan Polak, politkomisar Ante Novak.«

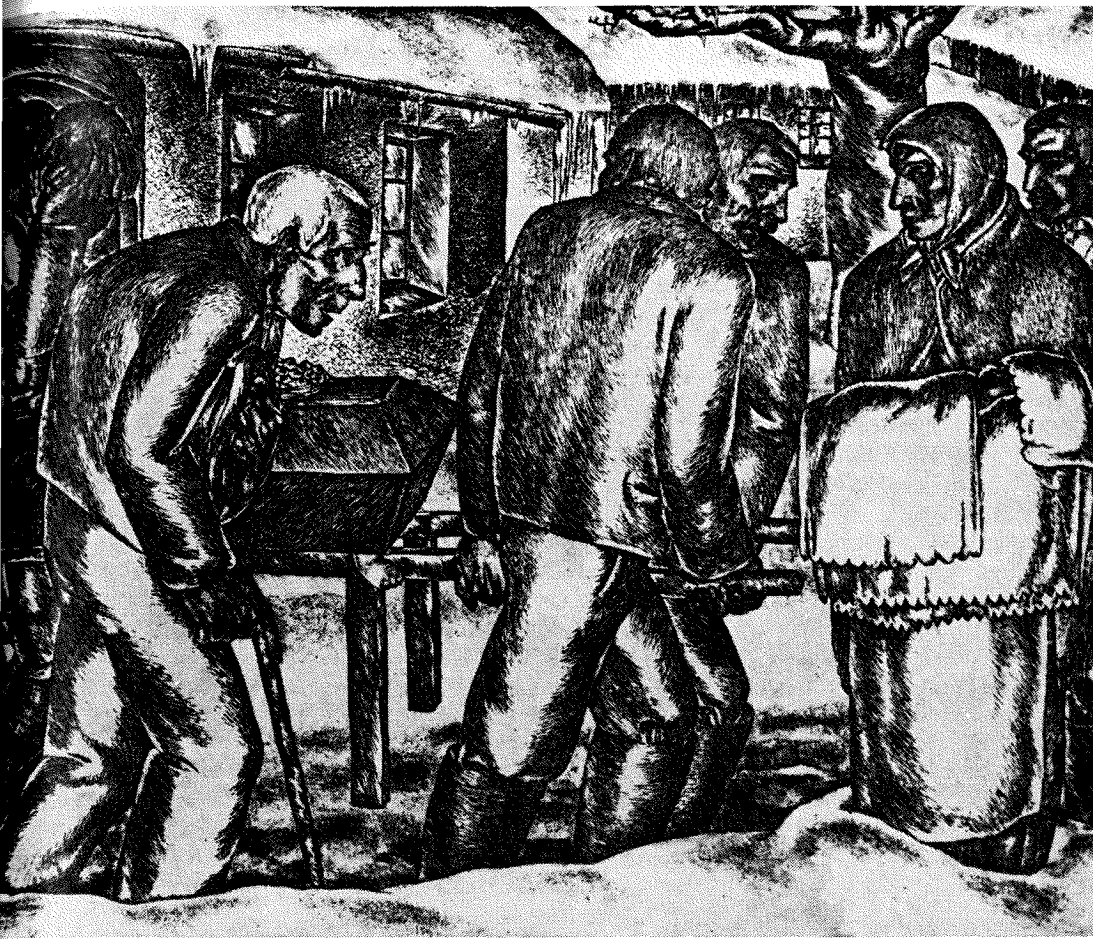
Ta podatek ni točen. Utemeljujem:

a) V začetku marca je prvi polbataljon Ljube Šercerja na Mokrcu. Komandant je Stjenka, politkomisar pa Ante Novak. Tu ostanemo do 19. ali 20. marca, ko Italijani napadejo taborišče. To ugotavlja tudi Zbornik na 702. strani: »20. marca boji na Mokrcu.«

Drugi polbataljon je ta čas na Travni gori, vendar tudi od tam ne odide četa niti skupina na Kočevsko, vsaj ne južno od Kočevja, ker do prihoda naše skupine na tem terenu ni bilo partizanov.

b) Na Kočevsko ne gre kompletna četa, ampak posebej formirana skupina 15 do 20 mož v začetku aprila, se pravi »po bojih na Mokrcu«, in to potem, ko živi ves Šercerjev bataljon nekaj časa na Travni gori.

Točen datum, kdaj je odšla skupina na Kočevsko, je mogoče ugotoviti. Spominjam se, da so bili takrat velikonočni prazniki.

Tone Kralj: Mati (iz ciklusa »Zemlja«), 1933, jedkanica

Pot nas vodi do tovariša Klariča v Novih Selah. Nikola je že na Travnici gori dobil o njem podatke, da je organizator Osvobodilne fronte. Vodi nas partizan Moro, dober poznavalec terena, doma iz teh krajev. Njegovega pravega imena ne vem. V partizane je prišel na Travno goro iz Kočevja. Čeprav je še mlad, neizkušen partizan, nas dokaj spretno vodi, izogibajoč se italijanskim postojankam in patruljam. Med pohodom nismo zavili v nobeno vas, pa tudi z ljudmi se nismo srečevali, tako da pridemo neopazno na predvideno mesto. Nočilo se je že, ko v loku obidemo Banjoloko ter se tiho približamo Novim Selam.

Vas leži ob glavni cesti med Kočevjem in Brodom na Kolpi, kjer Italijani tudi ponoči patruljirajo. Zvezo s tovarišem Klaričem postavi Nikola. Tja ga odpelje partizan Moro. Drugi čakamo nad vasjo, pripravljeni, da ju zaščitimo, če bi bili v vasi Italijani.

Po kratkem času se vrneta in pripeljeta s seboj Klariča. Dogovorimo se, da prenočimo v hiši nad vasjo. V tej hiši živi samo neka stara ženica. Tovariš

Klarič — poznavalec razmer na tem območju — pravi, da smo do jutra pri njem brez skrbi. Pripravi nam tudi večerjo, ki jo da Klarič iz svoje zaloge v trgovini.

Že navsezgodaj, ob štirih, ko je bil še mrak, gremo takoj po zajtrku na Stružnico. Z nami gre tudi Klarič. Tik pod vrhom Stružnice sta tisti čas samevali dve kmetiji. Oglasimo se pri njih. Navzočnost tovariša Klariča je ljudem vlila zaupanje v nas. Ni težko uganiti, da Klariča ljudje zelo spoštujejo in mu zaupajo. Čeprav do tedaj ti ljudje še niso videli partizanov, zlahka opazimo, da veliko vedo o njih. Se pravi, da je bilo politično delo že pred našim prihodom dokaj razvito na tem terenu. Tudi pozneje ugotovimo taisto pri širšem krogu ljudi, ki so že po prvih stikih pripravljeni pomagati in sodelovati s partizani.

Izberemo si prostor in postavimo taborišče v gozdu nad vasjo. Nimamo težav s prehrano, edino, kar moramo opraviti sami, je, da jo odnesemo od omenjenih kmetij, kamor jo spravijo terenci, in da jo skuhamo. Terenski odbori Osvobodilne fronte so organizirali zbiranje in prevoz na Stružnico. Politično delo za Osvobodilno fronto je naletelo med temi ljudmi na tolikšno razumevanje in pripravljenost, da pomagajo, zato, ker so že pred vojno živeli v stalnih nacionalnih in socialnih nasprotjih s kočevskimi Nemci.

S tem nikakor ne mislim zapostaviti vloge, ki jo imata Osvobodilna fronta in Komunistična partija, temveč želim samo poudariti, da sta s pravilnimi prijemi izrabili stanje na terenu. Kočevska se ni spremenila — ostala je zvesta — tudi potem, ko se je v mnogih drugih krajih pojavila bela garda. Na območju južno od Kočevja beli gardi ves čas vojne ni uspelo postaviti svoje organizacije ali pridobiti ljudi za boj proti partizanom.

Ko uredimo taborišče, začnemo zbirati prostovoljce in orožje. Domenjeno je, da greva z Založnikom zvečer na sestanek v Krkovo nad Faro. Za zavarovanje in da napravimo na ljudi močnejši vtis, vzameva s seboj nekaj borcev in strojnico — edino, ki smo jo imeli. Vodi nas Branko, sin kmeta iz Stružnice.

Na bregu nad vasjo je zbranih okoli 50 mož in fantov. Prišli so iz Krkova, Slavskih lazov in Fare. Nismo pričakovali tolikšne udeležbe. Kdo bo govoril tem ljudem, se poprej nismo dogovorili.

Vse dotlej so bili naši pogovori v dvoje ali troje, nekako zaupni. Tem ljudem pa je potrebna glasna beseda, poziv na boj, treba jim je povedati, za kaj se bojujemo. O tem, kaj jim je treba reči, nisem razmišljal in si belil glave, saj je tu politkomisar Nikola.

Ljudje so od nas pričakovali veliko. To se je videlo že ob prvem stiku z njimi.

Na pozdrav — »Smrt fašizmu!« složno odgovore »Svoboda narodu«. Ko smo se tako spoznali, mi reče politkomisar: »Crni, daj, ti govori, jaz nisem za take reči.«

Mojega izgovarjanja, da tudi jaz ne znam govoriti, ker še nisem nikoli javno nastopil pred ljudmi, Nikola sploh noče slišati. O čem pa naj govorim?

»Povej ljudem, za kaj se bojujemo, da si bil vso zimo v bojih, da je zdaj pred durmi pomlad in da ne moremo več čakati.«

To je bil moj prvi govor — prvi javni nastop pred toliko ljudmi.

»Tovariš, mi se bojujemo za svobodo,« sem začel ...

Toda beseda ne teče. Pred očmi se mi pojavi podoba politkomisarja Anteja. Da, ko bi bil ta zdaj tukaj, kako bi razvnel ljudi.

Tako pa sem tu jaz, ki moram tem ljudem nekaj povedati, pa ne vem, kaj jim naj povem. V mraku vidim sto oči, ki zro vame. Zalotim se v premišlje-

vanju. Poskušam z zvanečimi besedami, ki pa niso moje — to je bil neuspeh ponaredek Anteja. Za trenutek se mi je ustavilo, zalotim se, da kradem tuje misli in besede. Zdi se mi, da so ljudje že siti mojega govora, ker ga že pre-dolgo poslušajo.

Ne vem, kako in odkod mi pride misel, ki dalje teče v obliki besede:

»Veste kaj, tovariši, prišli smo k vam, da povemo odkrito in pošteno besede. Nujno potrebujemo borce, ti borci pa ste vi, prav vas potrebujemo. Nič ne bo s svobodo, če ostanete doma. Potrebujemo orožje, da uničimo fašiste, vi pa ga skrivate za tramovi na podstrešjih. Do kdaj bomo čakali na vas, na vaše puške?«

Beseda je tekla naprej sama od sebe. Koliko časa sem govoril in kako sem končal, ne vem.

Po končanem govoru ljudi nekaj vznemiri. Šepetaje se dogovarjajo. Ko pa politkomisar Nikola vpraša: »Tovariši, kdo bo šel z nami, bo kdo dal orožje?«, se dvigne suhljat, majhen fant in pravi: »Tovariši, če bi počakali, grem domov, da se preoblečem in vzamem mitraljez.« Za njim je odšlo še nekaj fantov. Od tistega večera dalje Lojko ni več edini puškomitraljezec v taborišču. V eni uri se fant vrne, na rami pa nosi »zbrojevko«. Tudi drugi pridejo. V taborišče se nas vrne deset več, kot pa nas je pred večerom odšlo iz njega.

Po štirinajstih dneh pride za nami nekaj vodilnih tovarišev, med njimi tudi tovariš Bebler. Ta vzpostavi s pomočjo Ivana Lokoška-Jana iz Kuželja zvezo s hrvatskimi partizani. Z njimi se je sestal v vasi Grbajel na hrvatski strani. Vsebine pogovorov ne poznam. Verjetno pa je bil to samo simboličen stik, kajti to ni vplivalo na skupne boje.

Ob prihodu teh tovarišev vzemo, da je ustanovljen štab kočevskega bataljona: komandant Stjenka Knap — Bojan Polak, politkomisar Ante Novak in operativni oficir Vasja Izanc — Jože Klanjšek. Pred tem naša četa ni imela višjega bataljonskega poveljstva.

Naša stružniška četa se pred 1. majem razdeli na desetine, iz katerih nastanejo nove čete. Iz desetine, ki jo vodim, je 1. maja v Brodu na Kolpi ustanovljena III. četa kočevskega bataljona. Tudi v bataljonskem štabu nastanejo prve dni maja spremembe. Stjenka je imenovan za komandanta notranjskega odreda, na njegovo mesto pa pride Vasja. Kmalu zatem odide tudi Ante za politkomisarja grupe odredov.

Naše sile tisti čas niso dovolj močne za napadalne akcije. Pravzaprav je mesec april obdobje, v katerem postavljamo temelje partizanstva na Kočevskem. Večina borcev so novinci, brez bojnih izkušenj. Postojanke na tem območju, Kočevska Reka, Morava, Banjaloka in Brod na Kolpi, so pretrd oreh za mlade in maloštevilne borce. Vodstvo se odloči zato za manjše akcije, ki naj bi pripravile Italijane na intervencije zunaj postojank.

Ena takšnih priložnosti se nam ponudi v Vasi pri Brodu na Kolpi. V tem kraju je sedež nekakšnega občinskega civilnega komisarja; to je Italijan, ki terorizira prebivalstvo v vaseh ob Kolpi. Kolikor stojijo posamezni ljudje še ob strani, je vzrok v tem, da se boje, da jih bo učiteljica ovadila.

Naša namera je, da ponoči iznenada obkolimo šolo in zgradbo, v kateri je civilni komisar. Aretirali ju bomo, arhiv uničili, enako tudi razne dokumente, ki so obtežilni za naše ljudi. To akcijo smo izvedli po 20. aprilu v celoti, le civilnega komisarja nismo prijeli, ker je že podnevi odšel v Kočevje in se ni vrnil. Drugi dan ga čakam na cesti pod Novimi Selami, vendar tudi to pot zaman. Kaže, da je izvedel za naš nočni obisk.

Ta dan počakam v zasedi. Italijani iz Broda pridejo na Stružnico. Naši jih že pred vasjo prestrežejo v zasedi. Po dveurnem boju se partizani umaknejo proti Rakam, kamor pa oni niso prodirali. Razdejali so taborišče in požgali domačije. Partizani in prebivalci niso imeli žrtev. Domačini iz Stružnice se preselijo v Dolnjo Brigo, kjer je bilo dovolj praznih kmetij, ki so jih jeseni 1941 zapustili Kočevarji.

Že omenjeno učiteljico obsodijo partizani zaradi sodelovanja z okupatorjem in izdajstva, ki ga je počela, na smrt in ustrelijo. Ker pa so bili Italijani že blizu taborišča, jo na hitro zagrebejo ter nanjo namečejo listja in vej. Italijani jo najdejo: ni bila mrtva. Kmalu se je izlizala in nadaljevala svoje izdajalsko delo. Roka pravice pa jo nepričakovano doleti poleti septembra. Ob napadu na italijanski kamion pri Mozlju je bila hudo ranjena in je takoj zatem podlegla ranam.

Tri dni pred prvim majem se razdeli četa na desetine, ki dobe vsaka svoje akcijsko področje in naloge. Dobim nalogo, da uničim telefonske zveze med Banjaloko in Moravo ter da preprečim popravljanje. V Dolnji Brigi dobimo žage, sekire in klešče. Ponoči požagamo telefonske drogo ve in razrežemo žico na dolžini enega kilometra.

Po tem opravilu se še ponoči premaknemo nad Štalcerje in tu z dnem postavimo zasedo. Drugi dan čakamo do 12. ure, da so prišli Italijani iz Kočevja popravljat linijo. Pripeljeta se dva kamiona. Na prvem so vojaki, na drugem pa telefonski drogovi in drugi material. Po prvem rafalu se kamion ustavi. Prvi, ki je zadet, ostane na sredini ceste in s tem prepreči, da bi drugi lahko ušel. Ker se jima nismo mogli približati, da ju do kraja uničimo, je mitraljezec nameril še na drugega. Ta dan niso pripeljali materiala, kaj šele da bi popravili telefonsko zvezo.

Naslednji dan nameravamo postaviti zasedo pod Novimi Selami proti Brodu ob Kolpi z namero, da se oskrbimo s hrano in zavijemo v Zdihovo. S tovarišem Nikolo se v Zdihovem oglasiva pri župniku, da se z njim pomeniva o našem boju. Kako mu je ime, ne vem, videti pa je že prileten možak. Poveva mu, kdo sva, da se želiva z njim pogovoriti o našem boju ter o dolžnostih poštenih in zavednih Slovencev do nje. Pravi, da je o partizanih že slišal, odobrava njihov boj in ni za Italijane, vendar mu njegov duhovniški položaj ne dopušča, da se o tem javno izreče. Tudi se ne želi vmešavati v politiko, kajti njegovca stvar sta vera in cerkev.

Obljubil je, da bo lojalen do partizanov in našega boja sploh. Kolikor vem, je besedo tudi držal.

V vasi dobimo večerjo in prenočišče. Ponoči začne snežiti. S tem je tudi naša prihodnja akcija — zaseda pod Novimi Selami — odpadla. Bilo bi le prenaporno, pa tudi tvegano, če bi držali ljudi v snegu in puščali sledi. Ta dan in še naslednjo noč ostanemo v stelniku pod vasjo. Imamo streho nad glavo, že skuhamo hrano pa prinaša terenec iz Zdihovega. Sneži ves dan in še naslednjo noč. Za čas pred 1. majem kaj nenavadno, da ga namede skoraj pol metra.

Kljub snegu pa 1. maja ne čakamo na zajtrk v stelniku. Patrulja, ki je bila ponoči v dolini Kolpe, prinese novico, da so Italijani prejšnji dan zapustili Brod na Kolpi.

(Konec prihodnjič)

Spomin na koroški plebiscit

Franjo Lubej

Ta mesec mineva 50 let od zgodovinskega dogodka, ki je slovenskemu narodu, pijanemu od zmagovalstva nad pridobljeno svobodo ob razpadu Avstro-Ogrske, prilizil grenko kapljo pelina. Tega dne je krivično in slabo pripravljeno ljudsko glasovanje odtrgalo iz narodovega telesa žlahtni del z njegovo zibelko vred.

Ne moremo in ne smemo molče mimo te obletnice, ne glede na to, kaj bodo ob tej priliki počele te ali one skupine našega severnega sosedla. Zato je prav, da prav »Borec« opozori vse tri generacije našega naroda na ta neslavni in zato neveseli dogodek dolgega dogajanja v naši novejši zgodovini. Najprej še tiste že redke Slovence, ki so se takrat nepomirljivo spopadli s stoletnim zatiralcem, trpeli, krvaveli, potem tiste, ki so začeli celiti rane in graditi nov most prek razuma do srca, in končno najmlajšo generacijo, ki hodi že danes, še bolj pa bo hodila jutri čez ta most ne dosti drugače kakor vasovalec v sosedno vas. Zato naj tudi ta zapis iz spominov na tisto jesen izzveni danes kot verno, a vedro in nič več samo zagrenjeno pričevanje soudeleženca v tistih dogodkih.

Vse poletje in veš sončni september so nas vznemirjale vesti s Koroškega. Velike sile so na mirovni konferenci zaradi sporov med Avstrijo in Jugoslavijo glede južne Koroške razdelile to ozemlje v dve coni, v katerih naj prebivalstvo s plebiscitom odloči o svoji bodoči pripadnosti. Ozemlje južno od Drave je bila cona A, severno pa cona B. Če bo prebivalstvo cone A, kjer je bil večji procent Slovencev, v večini glasovalo za Jugoslavijo, bo glasovanje še v coni B, če pa bi se prebivalstvo že v coni A v večini odločilo za Avstrijo, odpade glasovanje v coni B.

Obe državi sta napeli vse sile — v Jugoslaviji skoraj izključno Slovenija —

da odločita glasovanje v svojo korist. Določen je bil 10. oktober za glasovanje v coni A. Beograjska vlada je že prej, bolje poznavajoč krivice, zaplete, mahinacije in nasilne metode, ki ob takih krivičnih odločitvah navadno spremenijo večino »manjšine« v »veličino« manjšine, priporočala slovenski vladi, naj se brez plebiscita zadovolji z ozemljem južno od Drave, toda slovenska vlada je pod predsedstvom dr. Brejca vztrajala na ozemlju cone B, zatrjujoč, da bo tudi tam slovenska večina. Sprožen je bil silni propagandni aparat. Obe strani sta do skrajnosti izkoristili svoje prednosti. Razen vpisovanja Nekorošcev v volilne spiske je imela Avstrija veliko prednost v močnih gospodarskih, družbenih in političnih položajih še iz dolge preteklosti. Jugoslavija je imela prednost samo v tem, da je bila zmagovalka in da je vojaško zasedla cono A. To pa je bil skoraj minus, kajti Avstrijci so kazali Avstrijo kot demokratično republiko brez obvezne vojaške službe, Jugoslavijo pa so risali kot monarhijo z obveznim služenjem v vojski z »nasilnimi balkanskimi metodami«. Po štiriletni vojni je to sredstvo odigralo veliko vlogo. Celo pravoslavna vera Srbov je bila poleg cirilice vržena na tehniko. Razen tega pa so se z naše strani vršile še mahinacije s preskrbo, tako da so avstrijske oblasti in organizacije celo z našimi sredstvi pridobivale nemško prebivalstvo.

Ljubljanska vlada je bila opozorjena, da vršijo Avstrijci vse mogoče pritiske in grozijo slovenskim volivcem, da bi se le-ti ne upali na volišča, ter da bodo s tem stopnjevali zlasti zadnjo noč pred volitvami in na dan plebiscita. Nasproti takemu dejanju je bilo treba storiti protikupe in zaščititi Slovence pred in med plebiscitom. V ta namen so sklenili uporabiti sokolsko organizacijo.

Koncem septembra so sklicali župne in okrožne načelnike iz Slovenije na po-

svet na Koroško. Priprave in posvet sam se je vršil v največji tajnosti, da ne bi povzročili neprijetnosti jugoslovanski kot zasedbeni vojski v coni A, saj so plebiscitna določila strogo zabranjevala prihajanje ljudi izven cone v glasovalno cono. Nad izvajanjem tega določila je skrbela antantna plebiscitna komisija, en njen del s sedežem v Pliberku. Sestanek sta v imenu koroških Slovencev vodila dr. Smolej in dr. Müller, vodstvo Sokolstva pri zaščiti volivcev pa je bilo poverjeno mariborskemu profesorju zgodovine, Carzanskemu »atamanu«, dr. Ljudevitu Pivku. Med povabljenici sem bil tudi sam kot načelnik na novo ustanovljenega »Murskega sokolskega okrožja«.

Na sestanku v čolnih, skritih med drevjem na Klopinskem jezeru, so podrobno pojasnjevali težke pogoje, v katerih se bo vršil plebiscit za Slovence ter naloge, ki jih mora v popolni tajnosti pri tem izvršiti sokolska organizacija. Dr. Pivko je očrtal delo, ki ga morajo izvršiti načelniki pri mobilizaciji in izbiri članov za to nalogo. V poštrev so prišli predvsem vaditelji, telovadci in bivši vojaki. Na koncu so nam razdelili obsežen propagandni material, tako avstrijskega kot slovenskega. Kupili smo cele serije plebiscitnih znamk, s katerimi so hoteli kriti del stroškov slovenske propagande.

Prvič v življenju mi je pripadla važna politična, organizacijska, polvojaška naloga. V enem tednu sem moral v petih društvih okrožja zbrati najmanj 100 članov, sposobnih za to nalogo: zdravih, okretnih, zavednih, neustrašnih. Takih med Sokoli tedaj ni bilo težko dobiti. Nasprotno, težave so bile v tem, da so hoteli z doma oditi vsi vaditelji in telovadci, vsi fantje in moške iz okoliških vasi. Posebno veseli smo bili prijav starih Sokolov, med drugimi prijave prvega slovenskega župana v Ljutomeru Viktorja Kukovca*, šolskega upravitelja iz Vuč-

je vasi Franja Cvetka** in drugih. Na večer pred odhodom je bil sestanek vseh udeležencev. Tam so dobili zadnja navodila glede opreme, hrane, prenočevanja, poravnave stroškov in odhoda.

Naslednje jutro so prihajala društva na lojtrnikih. Kolona 15 voz je zavzela cel krog Glavnega trga v Ljutomeru. Vsak voz je dobil vodnika iz vrst načelnikov in vaditeljev. Žene, sestre, matere in otroci udeležencev so nosili nahrbtnike, mlajšim so telovadke pripenjale šopke v slovo. Prešerno vriskanje je odmevalo po mestu. Bilo je kakor bi odhajali na pravo vojsko. Moj voz je bil zadnji. Stal je nasproti Občine pred trgovino Lenz. Ko je bil čas, sem dal s trobko znak, da zasedejo vozove.

Prav tedaj se je zgodilo nekaj, kar je v mnogočem odločalo v mojem življenju. Pristopila je Darinka, ena izmed mojih telovadk, in rekla: »Vsak izmed njih ima koga, ki mu reče besedo v slovo. Ti pa si načelnik, pa nimaš nikogar. No, pa naj bo tole od mene.« Pripela mi je na prsi rdeč nagelj. Ni mi ušlo, da je pri tem rahlo vztrepetala. Srečale so se najine sive oči. To so tiste njene oči, o katerih je šel glas, da se kar same smejijo.

V naglici in skoraj zbežan sem se ji zahvalil, zatrobil in kolona je oddrdrala po prašni cesti proti jugu. Kmalu sem bil na njenem čelu. V Ormožu smo sedli na vlak, v Mariboru pa smo z drugimi okrožji vred zasedli vse prostore Narodnega doma. Dr. Pivko je odredil posameznim okrožjem njihova področja in razdelil prigodne skice kraja. Meni je pripadlo vodstvo 150 članov, ker načelnik Varaždinskega okrožja ni mogel na pohod. Operirali naj bi po vaseh občine Blato pri Pliberku, a tako, da se Pliberka skrbno izogibamo. Razdelili so nam dnevnicke in zabičali, čeprav je bilo to skoraj nepotrebno, da se ponášamo kot bratje, pomočniki in zaščitniki, da

* Oče Saše in dr. Sonje Kukovec.

** Oče dr. Branka dr. Toneta, Vladimira, dr. Dragotina, dr. Cirila, Radovana in Tince Cvetko.

ne nadlegujemo po hišah in da vse, kar bomo rabili, dobro plačamo.

Že v vlaku sem porazdelil svoje ljudi po vaseh. Za vsako vas je bil določen vodnik, ki je moral držati zvezo z me-noj podnevi in ponoči, peš ali s kolesom.

Tiho smo odšli s kolodvora mimo Pli-berka do svojih vasi. Dobil sem dobro evidenco vseh ljudi, ko so se razšli po hi-šah, kjer so to želeli, da jih ščitimo pred nadlegovanji ali pred organiziranim nas-iljem. Naročeno je bilo, naj zaščitniki brez potrebe ne zapuščajo hiš, zlasti po-dnevi.

Za zvezo z vasmí sem sestavil letečo patruljo osmih mož s potrebnimi last-nostmi: pogum, razsodnost, telesna moč in znanje nemškega jezika. Imeli smo žepne baterije, revolverje in eno puško z municijo. Orožje smo seveda skrbno skrivali, saj je imelo rabiti le za najnuj-nejšo obrambo. V tej patrulji so bili: ži-vinozdravnik Slavko Štibler, učitelj Maks Dominkuš iz Gornje Radgone, kmečka sinova Marko Slavič in Viktor Serec, upokojeni orožnik Janko Škraj-ner, dalje Ivan Kramberger in Alojz Šo-štarič, dva prleška hrusta iz ljutomerske okolice. Patrulja je ponoči krožila od va-si do vasi, prejemale poročila in dajala pojasnila, ki so jih zahtevali vodniki

V noči pred plebiscitom se je v divji vožnji bližal patrulji kolesar. Spoznal nas je, se ustavil in javil:

»Pred eno uro je prišla po poljski po-ti mimo naše vasi velika skupina mo-ških. V vasi pravijo, da so Nemci, ker so prišli po Celovski cesti. Govorijo o najmanj 100 ljudeh. Moški iz vasi so jim sledili in videli, da so v Lonča-vesi zavili v velik skedenj, ki stoji na samem. Tja jih je vodil lastnik skednja, nadučitelj Paulitsch, zagrizen nemškutar. Skedenj, pravijo, se da od zunaj odpreti z nožem skozi špranjo, ki nastane, če malo raz-maknemo krili vrat, če je lesen zaph ravno zataknjen.«

Napeto smo poslušali važno sporoči-lo, nato pa se je razvil nekako takle po-govor:

»Zelo dobro, da si prišel. Tudi poro-čal si zelo jasno. Vse je v redu! Vodja v tvoji vasi, kdo je že?«

»Ludvig Dragec.«

»Da, Ludvig. Naj bo s svojo skupino pripravljen blizu skednja, če bo slišal moj znak. Sovin skovik, enkrat in potem še dvakrat. Takoj pa pritecite, če boste slišali strel ali streljanje. Sedaj je sko-raj polnoč. Čez dvajset minut bodite na mestu. Toda v popolni tišini. Kakor li-sice, samo oči se vam ne smejo tako svetiti. Veš za skedenj?«

»Vem.«

»Pelji nas tja.«

V mesečini, kaka škoda, nam je kma-lu pokazal kakih 100 metrov pred nami ležečo dolgo, temno liso nad meglico, ki je začela padati na zemljo.

»Že vidimo. Pojdi in izpolni nalogo!«

Zbrali smo se na bojni posvet: ali ja-vimo to vojaški komandi ali opravimo sami? Sto jih je!

»Sto švabskih pezdecev,« je rekel Šo-štarič, ki je vedel, da smo ga vzeli s se-boj največ zaradi njegovih dveh metrov višine in divje moči.

»Ne smemo jih vzeti prelahko. Ne ve-mo, kdo so in kaj so. Lahko so skupaj nabrani nezakoniti volivci, lahko so pre-obleženi vojaki, oficirji, gotovo tudi niso brez orožja,« sem ga zavrnil. »Kaj misliš ti, Slavko?«

»Če bomo spretni in bomo imeli sre-čo, da nam straža, gotovo niso brez nje, sama odpre, ne da naredi alarm, lahko uspemo, ker se oni ne bodo upali stre-ljati.«

»Prav tako mislim tudi jaz. Dedci, kaj menite, ali bi poskusili najprvo z zvi-jačo in potem s presenečenjem?«

Vsi so rekli: »Seveda!« To je bilo malo tudi zato, ker so se delali pogumne, saj so bili zaradi tega sprejeti v patruljo.

»Dobro, enotno mnenje nam je po-trebno, potem pa je naš načrt takle: či-sto tiho se približajmo skednju. Skoraj bo minilo dvajset minut, Ludvigovi mo-rajo biti že blizu. Slavko, ti imaš najbolj-ši nemški izgovor. Tiho jih boš poklical in zahteval, naj odpro. Če vpraša, ali

vprašajo, kdo smo, reci da iz Gradca, študentje. Ko bo odprl, zagrabite brž krili vrat, ta, kakor veste, so na kolesih in jih odprite na stežaj. Šoštarič, ti takoj ustreliš s puško v strop, drugi pa vsi naenkrat posvetimo v prostor po ljudeh in zakričimo: »Auf, ruke u vis!« Vas pet bo nato enega za drugim preiskalo, odvezlo orožje in prestavilo, recimo na levo stran skednja. Drugi bomo svetili. Če bi se kdo upiral, ga kar s puško po rami. Pa samo za strah, Šoštarič, ne kar do smrti. Pazi na to, sicer boš imel sitnosti. Revolverje zavarujte, a jih ne pustite iz rok. Če bo treba, jim ga nastavite tudi na čelo. Samo ne več streljati! Se razumemo?»

»Seveda, saj to je kakor v kriminalkah,« se je zasmel Dominkuš.

»Slavko, si pripravljen?»

»Kakor da bi šel k Fricki pod okno.«

»Šoštarič, nabaši mauzerico!«

»Je že na gotovs.«

»Ti, Brdavs, ali tako izpolnjuješ navodila?»

»Bolje prej, kakor prepozno.«

»Pripravite baterije! Šoštarič, ti pa bajonet na puško, če bo treba dvigniti zapah!«

Kakor Indijanci smo se približali skednju. Slavko nastavi usta k vratom in zašepeče skozi vrzel:

»Odprite!« Mi za njim zadržujemo dih. Nič.

»Odprite, slišite, odprite vendar!« Slišimo šum po slami in oprezne korake k vratom.

»Kdo je zunaj?»

»Mi, vaši!«

»Od kod ste prišli?»

»Skozi Celovec iz Gradca.«

»Kdo vas pošilja sem?»

»Gospod nadučitelj Paulitsch.« Že smo slišali, kako hoče prijeti za zapah, ko Šoštarič ni vzdržal silne živčne napetosti. Zarenčal je nekaj o šajskerliih. Oni znotraj je okleval. Dal sem znak za vdor. Dvignjen je bil zapah. Kolesa so zaropotala, široko so zazevala vrata. Strel je preklal tišino. Med krikom, ka-

kor bi nas bilo pol stotnije, so se zasvetile baterije:

»Auf, ruke u vis, Hände hoch!«

Nudil se nam je zlokoben pogled. Na podu dolgega skednja so v treh vrstah drug ob drugem ležali moški. Na levi strani je bilo nekaj poljedelskih strojev, in kup plev, na desni se je dvigala grmada sena, vse do ostrešja. Ni bilo časa, da bi nam šli lasje pokonci.

Prišleki so presenečeni stali dvignjenih rok. Posamezniki, ki so bili skriti bolj zadaj, so jih skušali povestiti in odvreči orožje iz žepov, toda naši hrusti so na takega navalili, da si je premislil. Ko smo preiskali že večino njih in jih predstavili na levo stran, smo na tleh našli nekaj jeklenih palic, boksarjev, pa tudi nekaj pištol. Nadvladani ljudje so šele sedaj spoznali, da nas je samo osem civilistov. Pretres je šel že h kraju, ko zaslišimo zunaj glasove vojaške trompete in lovskega roga. S Slavkom pohitiva ven in trčiva že na Ludvigove ljudi, ki so prišli pravočasno in imeli med seboj že tri Nemce, ki so trobili in hoteli zbežati. Zdaj so se Ludvigovi ljudje postavili pred skedenj tam, kjer je zevala v steni luknja, ki so si jo oni naredili s tem, da so odtrgali deske. Nato smo poslali sla na kolesu k naši vojaški komandi. Dogodek je potekel res kakor najbolje režirana kavbojka. Zdaj smo se lahko oddahnili.

S pomočjo dospele pomoči, saj nas je bilo sedaj kar 30, smo še enkrat napravili temeljito preiskavo. Našli smo še nekaj boksarjev in lovski nož. Kramberger se je spotaknil ob nekaj, kar je bilo skrito pod kupom plev. Zagradi in potegne ven živega človeka. Neumno je gledal v slepečo svetlobo.

»Kaj pa ti tu, jazbec?« ga je vprašal?

»Zadremal sem,« je odgovoril.

Še Nemci so se zasmeli. Šoštariča, ki ni bil za nobeno šalo, je ta izgovor tako ujezil, da je pristopil, se udaril po čelu in zarenčal:

»Takšna revna mrha!« Prijel ga je za noge, ga zavrtel po skednju in vrzel nazaj v pleve. Kakor je bila situacija še

vedno kočljiva, sem se vendar spomnil Martina Krpana. Napetost je vsem naglo popuščala. V šalah smo čakali na vojsko. Nekateri niso vzdržali, prižigali so si cigarete. Saj ne bi škodilo, če bi zažgali to kasarno, so menili.

Pričakali smo šest vojakov pod vodstvom kaplarja. Ti so sedaj še enkrat preiskali žepe in tla skednja. Našteli smo 96 ljudi starih kakih 18 do 40 let. Kaplar je zbral orožje, sam pa sem si izgovoril nekaj burševskih in avstrijskih trakov, posebno jekleno, s papirnatimi obroči obloženo palico in trompeto. Za spomin. Kot bojni plen je to leta in leta viselo v društveni pisarni. Kaplar je želel, da mu damo za spremstvo nekaj naših ljudi. Ujetnike je bilo treba odpeljati v Mežico v štab generala Maistra.

Nerad sem storil to, saj se je znalo tisto noč zgoditi še kaj nepričakovanega. Vendar sem uvidel njegov položaj in mu dal 4 člane Ludvigove enote in 2 iz patrulje pod Slavkovim vodstvom. Nazadnje me je preprosil, da smo vsaj do Pliberka vsi spremljali zajete ljudi.

Čudno se nam je zdelo, da strel iz puške, kričanje in glasovi trompet niso priklicali članov plebiscitne komisije. Kaplar je rekel, da so v komandi sicer vse slišali, niso pa mogli takoj ukrepati, ker jih je v komandi zelo malo. Vsa vojska, posebno oficirji, so to noč razkropljeni po vsej coni. Povedal je še, da se člani antantne komisije zadnji večer gotovo zabavajo z ženskami v kaki bogati nemški družini in da so vsi razen Francozov proti nam. Zelo verjetna ocena, saj kolikor se je tikala Italijanov. Ti podpirajo Avstrijo, ki je vojaško postala povsem nepomembna, premočna pa ni smela postati Jugoslavija.

Naša kolona se je bližala Pliberku. Bilo je dve po polnoči. V mestu so naši varovanci pokazali, kdo so. Pred neko vilo so kakor na komando ubrali strumen vojaški korak. Tolkli so ob tla kakor pruski bataljon na paradi. Pogledali smo na pročelje vile. Na njej so se druga ob drugi vile francoska, angleška in italijanska zastava. Sedež plebiscitne ko-

misije, kajpak! Ljubše bi jim bilo, da bi jih »zavezniki« osvobodili in poslali nazaj v cono B, kakor da jih žene srbski vojak na jugoslovansko ozemlje v roke generala Maistra. Pred vilo so se končno kar ustavljali. Puškina kopita in nastavljeni revolverji so zadušili tudi ta upor. Krokanje komisije nas je morda res rešilo iz zagate. Zunaj mesta smo se ločili, mi smo odšli nazaj na naša mesta, kolona pa proti jugu. Mirno je minil ostali del noči.

Deseti oktober, dan plebiscita. Že na vse zgodaj so bili naši ljudje na svojih mestih. Glasovalci, moški in ženske, so zarana odhajali na volišča. Videl sem naše zaščitnike, ki so pomešani med volivci spremljali te do volilnih enot in se hitro vračali po nove.

Šele ob desetih se je vrnila na lojtrskem vozu naša skupina iz Mežice. Niso skrivali slabe volje. Slavko je povedal, kako so opravili:

»V Mežico smo prišli šele ob sedmih. General Maister me je sprejel, pohvalil naše dejanje in se zamislil. V drugi sobi je dolgo govoril na telefon. Medtem je prišel k meni dežurni oficir, menda zato, da bi ne prisluškoval pogovoru. Ko se je general vrnil, je rekel, da lahko gremo. Odredil je, da smo dobili zajtrk in voznika, da nas pelje nazaj. Bili smo kar dobre volje, dokler nas niso prehiteli trije vojaški kamioni, polni ljudi. Mislili smo že, da prihajajo novi Sokoli za zaščito. Ko pa so nas prehitevali, so se nam smejali. Šofirali so naši vojaki. Kaplar, pa tudi mi, smo prepoznali nekatere na kamionih. Bili so naši »ujetniki«. Gosposko so se peljali na avtomobilih, mi pa kakor pujski na semenj. Najbrž so jim dali celo zajtrk. Naš, tako tvegan in zmagoslaven nočni podvig se je končal s popolnim fijaskom,« je končal Slavko. Bil je res divji.

»Mislim, da moramo vzeti to politično, saj si bil oficir. Maister je gotovo govoril z glavnim poveljstvom naše vojske v coni A. Ugotovil je, da je nemška skupina prišla v cono A nezakonito, prav ta-

ko kakor tista, ki jo je zajela. To smo bili mi. Da bi pred plebiscitno komisijo prikril kršitev s strani Jugoslavije, je ene kakor druge lepo odslovil. Onih je bilo več, pa so jih morali hitro poriniti čez mejo v cono B, zato so se morali poslužiti kamionov; naše ljudi z vojaki vred pa so poslali nazaj, da nadaljujemo delo tam, od koder smo prišli. Ali se ti ne zdi, da je moralo biti nekako tako?»

»Seveda bo tako, jezimo se pa le lahko. Toda če je tako, zakaj pa tako ni ukrenila že naša komanda v Pliberku, zakaj je bila potrebna tako dolga pot po pamet v Mežico?»

»Da, to je res vprašanje, če pa se poglobimo v razmere te noči, lahko razvozlava tudi to. Kaplar je rekel, da v komandi ni bilo nobenega oficirja, ki morejo in morajo misliti tudi politično. Podoficirji, morebiti pa samo naš kaplar, ki se je šel samo vojaka, pa je ujetnike poslal kamor spadajo, v zaledje, v ujetništvo. Najbrž ni nikogar vprašal, niti po telefonu, kaj mu je storiti. Poskrbel je samo za to, da jih je hitro spravil iz Pliberka.»

Odslovili smo voznika in spotoma srečali dva naša zaščitnika, Viktorja Kukovca in njegovega spremljevalca. Kot najbolj razgledanemu udeležencu je bilo na prostu, da se tudi sam pobiže ogleda, kako poteka plebiscit. Bil je nadvse slabe volje:

»Vse je izgubljeno. Nemci že slavijo zmago po vaseh. Bil sem tudi v Pliberku. Tam so razobesili papirje s številkami o glasovanju. Resnične ali izmišljene, za propagando ali za strah. Večina seveda za Avstrijo, ponekod celo velika. Tudi po zadržanju naših je opaziti, da smo v popolni defenzivi. Nemci so veseli, bučni, se šaljivo, naši pa so tihi in poparjeni. Že po licu spoznaš vsakogar, kako je glasoval. Od devete dalje se Slovenci skoraj ne upajo na volišča, tudi ne s spremljevalci.»

»Tvoja opažanja so žal resnična. Res se je zadržanje Slovencev zadnje uro bi-

stveno spremenilo. Kar jih je šlo volit nekako s prvo mašo, so še upali v zmago, sedaj pa že čutijo, da izgubljam. Zdaj glasujejo samo še najbolj zavedni, ne sicer več za zmago, temveč za izboljšanje statistike, za zgodovino. Počakali bomo še do poldne. Naše ljudi bo treba posvariti, da ne ostajajo v hišah, kjer niso več zaželeni. Potem bo treba zbrati naše ljudi in se pripraviti za odhod. Slovenci, ki so javno manifestirali svojo pripadnost Jugoslaviji, se sedaj bojijo izbruhov maščevanja. Naša navodila za ta primer so jasna.»

Razposlali smo kurirje z nalogo, da se naši ljudje do treh popoldne posamič zberejo na naši bazi, da skupaj zapustimo Koroško.

Ko smo v gostoljubni hiši, kjer je imela patrolja prenočišče in hrano, čakali, da se zberemo, smo imeli še komično-veseli doživljanj.

Na bližnji njivi je neki kmet z volovsko vprego nakladal na voz v kupe zloženo repo. Zapazil nas je in pogodil, kdo smo. Bilo nas je gotovo že petdeset, pa nam je le pokazal »osla«. Ta predrznost je bila žal zaradi hiše, v kateri smo stanovali, takoj kaznovana. Iz naše skupine sta se utrgala dva možakarja, stara okoli 60 let. To sta bila že imenovani nadučitelj Franjo Cvetko in Franjo Sever, oče učiteljice Darinke, ki mi je pred odhodom pripela nagelj. Kar urno sta jo ubirala za kmetom. Ta je pognal vola, da bi ubežal zasledovalcem. Tolkel je po živali, da se je repa, kakor bi jo sejal, usipala z voza. Ali je kdo na svetu, ki bi se ne smejal temu prizoru. Dohitela sta kmeta, ga zbila na tla in obdelovala s pestmi. V krepkih prleških izrazih sta dajala duška temu, kar je tedaj polnilo njuna srca. Vsa upehana, a olajšana, sta se vrnila. To dejanje, ki ni bilo bogve kaj junaško, v danem trenutku še manj razumno — to so storili resni, izobraženi, priletni Prleki — se nam je vistem hipu zdelo kar sprejemljiv odgovor izzivalcu. Morda sta med vsemi Slovenci, ki jih je tlačila ta narodna bolečina, prav ta dva čutila tudi delček olajšanja.

Náša kolona se je zbrala in napotila v Pliberk na postajo. Tiha in potlačena. Oba »junaka« pa sta si še spotoma dajala duška in komentirala svoj podvig, češ da že trideset let nista tekla, zdaj pa se jima je zdelo, kakor bi zgubila pol teže in let.

Skozi Pliberk smo zdaj korakali že lahko v urejenih četverostopih. Nismo se ustavljali po gostilnah, da bi spili kupico vina. Trg je bil že poln Nemcev, ki so se zbirali, da proslavijo zmago. Čutili, videli in slišali smo samo krohot in psovke o vindišarjih. Bili smo med prvimi Slovenci, ki smo občutili vse breme, ki je tega dne leglo na naš narod. Temna noč je bila, ko smo na postaji čakali na vlak. Potem smo z vlaka, ki je žalostno piskal, kakor bi z nami ječal, videli že tudi prve goreče slovenske domove, ki so postali žrtve zmagoslavnega maščevanja.

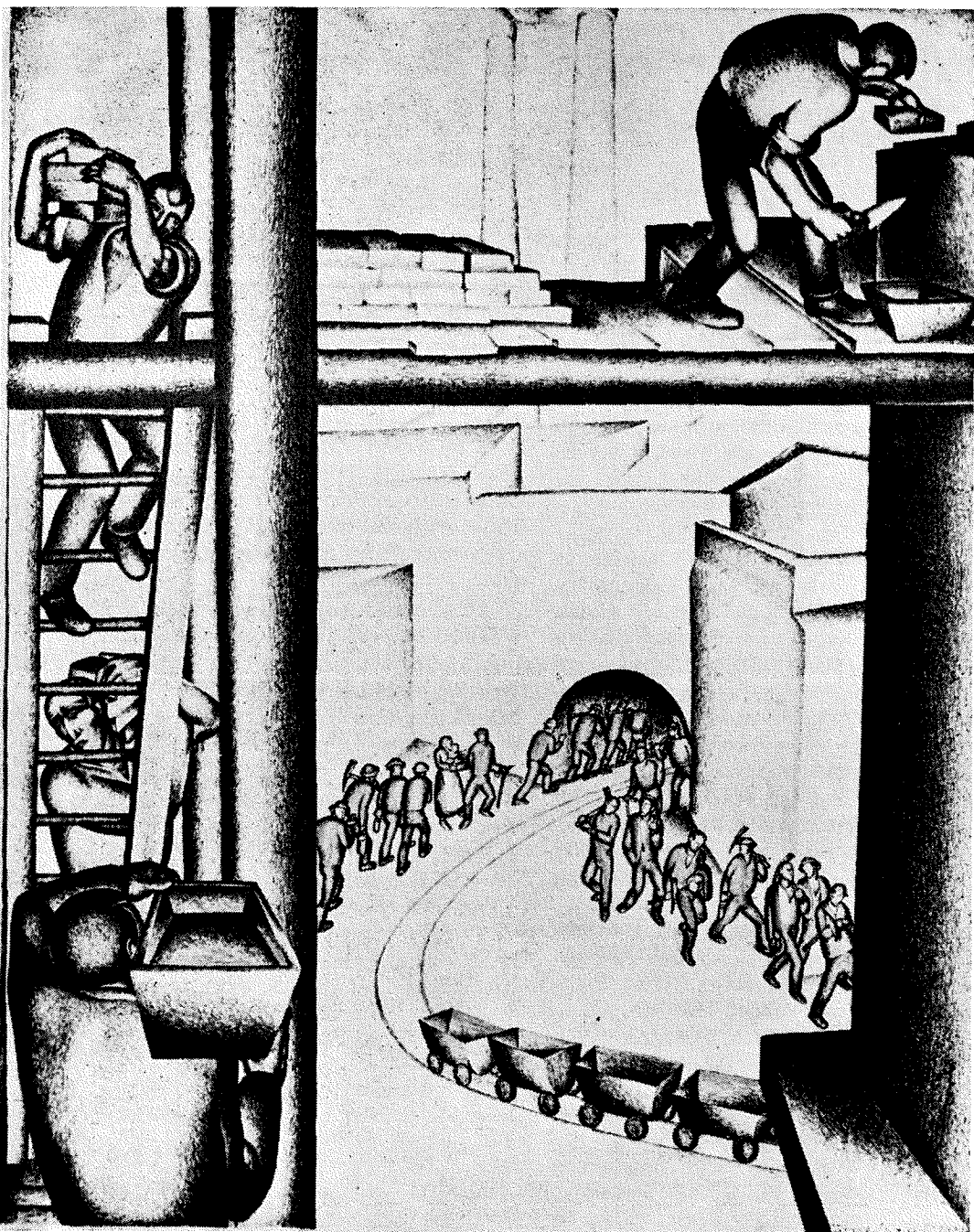
V Mariboru so že zapirali gostilne in restavracije, zato smo zasedli slednji kotiček kavarne Astorija. Lačni, saj ta dan ni nihče jedel, žejni, neprespani, žalostni, nesrečni. In še tukaj ne moreš vsega tega vtopiti v vinu! Kaj bi s kavo! Spiješ eno, dve, pa ti začne tolči v sencih. Nad točilnico so se nam, kakor Nemci v Pliberk, rogale trebušaste steklenice likerjev. Tedaj mi je prvič zadišal jajčni konjak. Prijetno mi je ščegetal pod nosom. No, če je iz jajc, je že zdrav, ker pa je gost, se ga bom še najedel. Nisem štel, koliko sem ga spil, najbrž precej. Kmalu se mi je želodec uprl. Šel sem izbruhat ogabno tekočino, ki je tako grdo spremenila svoj prijetni duh. Začutil sem strašno slabost. Tudi drugim ni šlo bolje. Slonel sem z glavo na rokah na kamniti mizi. Nekateri so dremali po stolih, nekaj jih je spalo po tleh.

Ko je zjutraj rano prišla natakara, da plačamo zapitke, sem v žepu zatipal zmečkani nagelj. Vse dni je dišal v sobi, kjer naj bi spal, pa sem tako redko zašel v sobo, da sem ga še takrat komaj opazil. Zdaj je nenadoma spet ves tu budil v meni vse tisto, kar dotlej ni imelo časa zbrsteti. Saj mi ga ni mogla dati za to, da bi zdaj še ta motil moj duševni srčni mir! Ali vendar? Pritisnil sem ga na razpokane ustnice in potisnil nazaj v žep za čas, ko ne bom tak revež. Ko sem ga hotel doma potegniti iz žepa, sem nabral samo nekaj smeti. Na srcu se mi je čisto posušil. Smeti pa sem le skrbno zbral in spravil v škatlico. Mor-da bo poglano njegovo seme! Res je poglano.

Z jutranjim vlakom smo se odpeljali proti domu. V Ormožu so nam Varaždinci mahali v slovo, ko smo izstopali. Kaj bo, če nas tu ne čakajo vozovi! Ali bomo morali izpiti to čašo res prav do dna?

Ljutomerska sokolska organizacija ni odpovedala. Vsi vozovi so nas čakali pred Gomzijevo gostilno. Tam in drugod smo hitro spili nekaj čajev in se krepčali s kislo juho in golažem. Znatno boljše volje smo se odpeljali proti Ljutomu.

Neprespanemu se mi je na drdrajočem in poskakujočem vozu vsiljevalo besedilo in napev pesmi: »Imel sem ljubi dve...« Ha, ha, popolnoma preobrnjeni smisel! »Naj bo, naj bo, pa bom odslej srčneje drugo ljubil, sem se donkihotsko smejal, ko sem se na Glavnem trgu kobacal z lojtrnika. Moral sem biti res čisto brez moči, kajti še tisti večer sem hitel v telovadnico na delo za domovino, ki je bila davi za hip pozabljena.

Tone Kralj: Delo, 1929, litografija

Sergej S. Smirnov: Trdnjava Brest

Med knjigami, ki jih je kot svoje zadnje publikacije izdal zavod Borec, bo vsakega bralca prijetno presenetila knjiga z naslovom TRDNJAVA BREST, knjiga, ki odkriva epizodo iz zadnje vojne med Sovjetsko zvezo in Nemčijo. Ta obsežna knjiga sovjetskega publicista je namreč svojevrstno delo, ki povezuje preteklost s sedanostjo, ki poleg slavnih in junaških dejanj zadnje vojne odkriva tudi napake današnjega časa. Predvsem pa je to knjiga, ki govori o ljudeh. Prav zato nas kot svojevrstna knjiga med podobnimi deli sovjetske literature izjemno preseneča. Tudi slovenskim bralcem ne bo žal, če jo bodo prebrali.

Trdnjavo Brest je v začetku preteklega stoletja začel graditi ruski car kot enega glavnih oporišč ruske armade v zahodnih predelih države. Za Brest, mesto ob Bugu, so se neprestano bojevali Rusi, Poljaki in Litvanci. Ko je bilo ob koncu 18. stoletja mesto priključeno k Rusiji, je bilo treba tam napraviti vojaško oporišče v smeri proti zahodu. Po prvi svetovni vojni je bil Brest, (zaradi več mest s tem imenom znan bolj kot Brest-Litovsk), v sestavu Poljske. Ob koncu prve vojne je bila v tem mestu podpisana mirovna pogodba med Nemčijo in mlado Sovjetsko državo. Leta 1939, po ponovnem razkosanju Poljske, je Brest prišel v sestav Sovjetske zveze, katere državna meja je tekla v neposredni bližini mesta. Iz časov pred več kot sto leti je ostala trdnjava, ki je svojo vlogo odigrala tudi v prvi svetovni vojni. Spričo moderne tehnike je seveda trdnjava v zadnjih desetletjih izgubila svoj pomen.

Sovjeti so po letu 1939 imeli tu nastanjene svoje čete, kajti trdnjava ni bila več prava trdnjava v klasičnem smislu, temveč bolj sedež, vojašnica za tamkajšnji garnizon. Trdnjava je namreč obsegala vrsto poslopij, precej raztresenih in razprostranjenih. Ni šlo samo za utrdbe, čeprav so seveda te obstojale in obsegale več obrambnih pasov. V sklopu trdnjave so bile vojašnice, upravna poslopja, bolnišnica, cerkev, hiša za stanovanje družin, skratka to je bil cel kompleks vojaških poslopij in naprav.

V teh objektih pa se je prve dni vojne med Nemčijo in Sovjetsko zvezo odigrala posebna tragedija. V prostorih nekdanje trdnjave sta bila nastanjena dva sovjetska polka in nekaj posebnih enot, medtem ko je večina drugih čet taborila zaradi poletja v okoliških gozdovih. Toda tudi peščica vojakov se ni vdala nemškemu napadu in se je branila več mesecev pred sovražnikovo premočjo. Vojaki so verjeli v nepremagljivost sovjetske armade in niso imeli skoraj nobenih zvez s svetom. Zato so pričakovali, da bo po prvih napadih hitlerjevih vojakov sovjetska armada z vzhodne strani spet pregnala Nemce čez mejo. Toda sovjetska armada je bila oddaljena že nekaj sto kilometrov proti vzhodu, kamor se je umikala pred nemško premočjo. Nemci so sicer poročali, da so z branilci Brestovske trdnjave opravili v enem tednu. Dejansko pa so se posamezni deli trdnjave in posamezne skupine borcev upirale še več mesecev, ko so se boji med sovražniki vodili že kakih 800 km dalje proti vzhodu. Tako so sovjetski branilci trdnjave Brest doživljali tragedijo, pravzaprav vrsto osebnih tragedij. Največ jih je padlo v bojih, mnogi so umrli za ranami bodisi v trdnjavi sami bodisi malo kasneje v taboriščih. Preživele borce so Nemci odvedli v taborišča in jih mnogo pobili. Le malo se jih je vrnilo iz ujetništva. Nekatere pa so pobili že takoj po zajetju okrog mesta. Trdnjava sama je doživljala usodo mesta Brest-Litovska. V bojih je bila skoraj povsem uničena, porušena in razbita.

O vsem tem pripoveduje sovjetski publicist Sergej Sergejevič Smirnov v svoji knjigi, posvečeni Brestu. V njej nekoliko nesistematično, toda obširno prikazuje zgodovino trdnjave, predvsem pa potek bojev za Brest, za trdnjavo, junaštva vojakov, oficirjev in civilnih oseb, junaštvo in umiranje. Skratka, v knjigi pripoveduje o junaštvu, trpljenju in smrti branilcev trdnjave. Knjiga je v tem pogledu napisana sicer nekoliko patetično, podobno, kot so napisana skoraj vsa ruska dela, ki govorijo o vojni, vendar pa

dovolj stvarno, človeško in toplo. In tudi dovolj zanimivo, čeprav morda prečnega bralca podrobnosti knjige več ne pritegujejo.

Toda dve stvari je vredno posebej poudariti ob tej knjigi. Na eni je skrb za objektivnost, na drugi strani pa poudarek na človeku in njegovi osebnosti. Pisec knjige je svojo pripoved povezal s sedanjostjo in tako se pri svojem pisanju kritičnosti ni mogel izogniti. Če je že hotel biti objektiv, je namreč nujno postal tudi kritičen. Tako lahko bomo precej kritične besede na račun sovjetske lahkovernosti leta 1941 in na račun nepripravljenosti pred nemškim napadom. Lahko bomo, kako so nemški topničarji imeli svoje topove naperjene na zbirališča sovjetskih tankov za mejo, na kasarniška dvorišča in skladišča in kako so zato že v prvih jutranjih urah 22. junija 1941 uničili na stotine tankov, katere so sovjetski vojaki pod ognjem brezuspešno skušali rešiti. Če pa so jih rešili, so postali malo kasneje na edini cesti proti vzhodu žrtev sovražnih letal. Ta pa so uspešno uničevala tudi sovjetska letala, še preden so vzletela, pa kamione na cestah in vojaške kolone na umiku. Napad na sovjetsko obmejno mesto se pokaže v vsej tragični luči, ko so ljudje in vojaki hoteli rešiti premoženje in orožje ter vojno opremo, pa je bilo v splošni zmedi skoraj vse prizadevanje zaman.

Nepripravljenost, zmeda in žrtve, ki so iz tega izvirale, vse to nas prav pretrese in nam daje misliti. Zaradi tega o branilcih trdnjave Brest niso v Sovjetski zvezi dosti govorili in poprečni sovjetski človek o njih sploh ni vedel. Šele po Stalinovi smrti je resnica začela pri-

hajati na dan in ljudje, ki so ostali živi, so počasi dobivali dolžna priznanja. Ni odveč omeniti, da so bili vsi sovjetski vojaki, ki so bili v ujetništvu, podvrženi po povratku domov strogi preiskavi in so mnoge, čeprav pod lažnimi obtožbami, pregnali tudi v Sibirijo. Med njimi so bili tudi nekateri heroji iz brestovske trdnjave, ki so jih celo izključili iz partije in so jih šele kasneje rehabilitirali. Pisatelj nam prikazuje te krivice in jih razkriva v žarki luči, ko popisuje srečanja s temi ljudmi, njih obnavljanje spominov na vojno in povojni čas ter prestane krivice in trpljenje. V tem pogledu je knjiga Smirnova dragoceno pričevanje o povojnih razmerah v Sovjetski zvezi, o sistemu nezaupanja v človeka, o zapostavljanju nekdanjih borcev in o prizadevanjih krivih.

Je pa, kot rečeno, toplo napisana knjiga, ki veliko govori o človeku. Tudi vistem delu knjige, kjer popisuje obrambo sovjetskih vojakov trdnjave Brest in boje z Nemci, govori veliko o usodi ljudi, borcev, njihovih svojcev, otrok, bolj kot smo to navajeni pri podobnih sovjetskih delih. Poudarjanje človeških usod, skrbi za ljudi, žrtve vojne, odpravljanje krivic, včasih prav neverjetnih, (ki se seveda precej razlikujejo od uradne propagande), pa je vidno predvsem iz tistega dela knjige, kjer govori o povojnih usodah nekdanjih borcev. Da pa je pri tem knjiga pristno pričevanje, dokazujejo avtorjeva srečanja širom po Sovjetski zvezi z najrazličnejšimi udeleženci bojev v Brestu ali pa z njihovimi svojci. Tako ima knjiga Trdnjava Brest odlike, ki dajejo knjigi še posebno vrednost ne glede na dokumentarnost pričevanja o bojih v prvih dneh vojne. S. R.

Mimi Malenšek: Kdo bo tebe ljubil

Kronološki zapis

Pisateljica Mimi Malenšek, ki jo smemo šteti med najplodovitejše literarne ustvarjalce srednje generacije, je napisala novo knjigo. Državna založba Slovenije je to knjigo z naslovom KDO BO TEBE LJUBIL izdala v zajetni, okusno opremljeni knjigi. Pred seboj imamo novo literarno stvaritev Malenškove, izvirno domačo noviteto, ki je razen tega posvečena osvobodilnemu boju. Malenškova namreč v svojem najnovešem delu

pripoveduje o dražgoški bitki. Taka knjiga je vredna zato še posebne pozornosti.

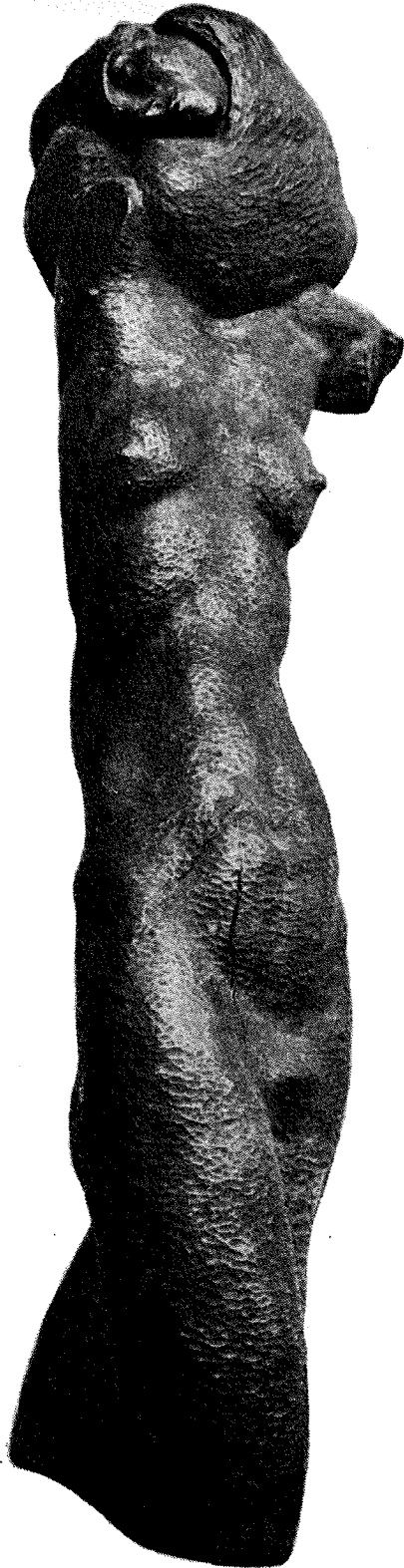
Pisateljci ni šlo toliko za opis same bitke, za reprodukcijo vseh dogodkov bitke v Dražgošah in okoli njih v prvih dneh 1942, temveč za mnogo več, čeprav seveda sodi opis bojev in posledic v sam vrh knjige. Tako nam knjiga Malenškove ne daje celotne slike bojev. Tisti, ki bi hotel posneti iz knjige kronologijo usodnega spopada in si ustva-

riti sliko o poteku dogodkov, bi s knjigo ne bil zadovoljen. Na drugi strani pa nam Malenškova pove še vse kaj več kot pa o sami bitki: pove nam o usodah ter stiskah slovenskih ljudi v tistem hudem času prvega leta vojne in okupacije. Pove nam o prvoborcih, o njihovih stiskah, težavah pa tudi slepem verovanju v zmago pravične stvari. Pove pa nam tudi o številnih preprostih slovenskih ljudeh, o domačinih in njihovih stiskah ob širokih represalijah okupatorjev. Pripoveduje nam o junaštvu enih in izdajstvu drugih. Če torej rečemo, da nam pripoveduje pisateljica o bitki za Dražgoše, je ta naslov netočen.

Ce strnemo vsebino knjige v nekaj stavkov, bi lahko rekli, da knjiga pripoveduje o partizanskem bataljonu, ki se je okrog novega leta 1942 znašel v Dražgošah, z željo, da tam ostane, da tam počaka na ugodnejše vremenske razmere ter se po potrebi tudi z vsemi močmi upre sovražnikovi želji zasesti Dražgoše in pregnati od tam partizane. V partizanskem bataljonu ni dosti borcev. Pisateljica nam svojo pripoved omeji predvsem na vodnika Dona, brata padlega organizatorja vstaje na Gorenjskem. Ob Donu sicer spoznamo še nekaj borcev, toda niti komandant niti komisar nista posebno plastično prikazana. Morda bolj zažive nekatere obrobne figure. Med njimi Rajko Zalokar, ki so ga ob vstaji polati ujeli Nemci, ga imeli zaprtega in pripravili do tega, da je izdal Donovega brata, organizatorja vstaje. Ko so ga izpustili, je odšel spet v partizane in zdaj je med borci za Dražgoše. Seveda nam pisateljica predstavi še nekaj drugih borcev, toda le bežno.

Zato pa toliko bolj zaživita predstavnika domačinov, dekle Vida, s katero doživi Don bežno ljubezensko srečanje, zlasti pa njen oče, kmet Kosec, ki predstavlja tipičnega kmeta, zaverovanega v preteklost, v stare, mirne čase, človeka, ki hoče le mir in se zato hoče znebiti partizanov, da slednjič zabrede v izdajstvo.

Partizani se utrdijo v Dražgošah, nastanijo po hišah: vodnik Don v Koščevi hiši. Partizani se pripravljajo na obrambo vasi. Ko se začne nemški napad, se spuste v boj na življenje in smrt. Kosec izda, toda bistveno ne pripomore k usodi partizanov, ki se morajo umakniti pred desetkratno premočjo v goro, v

Tone Kralj: Hrepenenje, 1922, les

skrite bajte, ki jih po bitki začne zametavati sneg. Don je na umiku ranjen in ga partizani skrijejo samega v eno od takih bajtic. Kosca pa pobijejo Nemci skupaj z drugimi moškimi v vasi.

Pisateljica je svojemu delu dala podnaslov Kronološki zapis, pa bi lahko mirno zapisala tudi »roman«, saj je mnogo slabših tekstov, ki pripovedujejo o osvobodilnem boju in z manj upravičenosti nosijo tako oznako. Morda tekst res ni tako dognan, da bi mu lahko rekli roman, morda pisateljica res obnavlja predvsem resnične dogodke. Vsekakor pa gre za umetniško pripoved, za umetniško oblikovanje teksta, za umetniško svobodo, ki resnične dogodke jemlje za osnovo svoji širši pripovedi. Pa tudi iz same notranje zgradbe čutimo, da ne gre zgolj za navadno pripoved, za kronološko obnavljanje dogodkov, temveč za fabuliranje, ki ima svojo notranjo zgradbo. Sicer pa oznaka niti ni bistvena. Gre za to, da je pisateljica znano snov umetniško oblikovala in v literarnem tekstu posredovala več o dražgoški bitki, kakor pa bo poprečen človek odnesel iz spominskega članka ali zgodovinskega prikaza.

Za Malenškovo kot pisateljico je bilo neke napisano, da sloni njena pripoved na široko zasnovanem fabuliranju, ki ga poživljajo zgoverni orisi zunanjega dogajanja in napolnjujejo radodarni opisi okolja. Skoraj bi rekli, da vse to drži tudi za knjigo Kdo bo tebe ljubil. Knjigo odlikuje fabulativnost, za katero bodo seveda le zgodovinski kronisti presodili, kako daleč presega resnične dogodke. Toda iz celotne pripovedi je čutiti njeno močno fabulativno sposobnost, njeno suvereno obvladanje literarne pripovedi, ki zna pritegniti bralca. Seveda ob prikazu bitke za Dražgoše pripoved ne more iti mimo prikaza zunanjih dogodkov. Vendar je opisov same bitke

sorazmerno manj, kot bi bralec pričakoval. Skoraj vse večji poudarek je na usodah oseb, tistih, ki so soudeležene v dražgoški bitki, kot tudi nekaterih drugih, o katerih pisateljica le pripoveduje. Na primer o usodi Donovega brata Štefana Kovača, organizatorja vstaje, za katerega vemo, da je to bil Tomaž Godec. Opisi okolja so uspehi, čeprav so plod domišljije. Zlasti napetost ob pričakovanem nemškem napadu in stisko domačinov, ki jih skrbi usoda vasi, svojcev in tudi borcev, sta nadvse dobro prikazani.

Seveda ima knjiga tudi šibke strani. Pisateljica zgodbo okrog dražgoške bitke pleče, ustvarja in pripelja bralca na sam kraj dogajanja, med borce, štabovce, med kmete, v sredo vasi, pa v sredo same bitke. Ko pa začne pripovedovati o usodi Štefana Kovača in izdajstvu Rajka Zalokarja, se njena pripoved zasuje nazaj. Tu nič več ne fabulira, tu samo pripoveduje o dogajanju. Knjiga izgubi dinamiko. Z literarnega stališča prikaz usode Štefana Kovača ni uspešen in pomeni neorgansko poglavje. Seveda pa je za popolno razumevanje dogodkov na Gorenjskem morda potreben ali pa vsaj koristen. Ob tem tudi usoda izdajalca Zalokarja ni prepričljivo prikazana. Tudi partizani, ki nastopajo v pripovedi, niso vsi najboljše orisani. Kakor je prikaz okolja nadvse uspešen, pa je karakterizacija oseb šibka stran te pripovedi.

Kaj naj torej rečemo o knjigi Mimi Malenškove? Veseli smo, da se je lotila te dragocene partizanske tematike, saj je z njo ohranila v literarnem delu junastvo in trpljenje partizanskih borcev. Lahko rečemo, da imamo dober partizanski tekst, s katerim je Malenškova obrnila novo stran v naši partizanski literaturi. Kljub nekaterim hibam smo ga veseli.

S. R.

Teleskop Ivana Bratka v peti izdaji

Najbrž je malo knjig s tematiko našega osvobodilnega boja, ki bi bile deležne tolikega zanimanja kot Ivana Bratka knjiga TELESKOP. Kajti če je pri koprski založbi Lipa zdaj izšla že peta, nekoliko popravljena in predelana izdaja te svojevrstne knjige, potem upravičeno lahko zapišemo o velikem zanimanju za to delo, s katerim je Ivan Bratko dosegel svoj največji pisateljski uspeh.

Zgodba je znana in je ni treba ponavljati: poleti leta 1942 se je v fašističnem taborišču Gonarsu v Furlaniji odigrala nenavadna zgodba. Skupina slovenskih internirancev je dobra dva meseca pod eno izmed barak kopala rov. Delali so s preprostimi orodjem, ki so ga imeli na razpolago: z žlicami, menažkami, s plahdami so nosili zemljo. Kopali so precej časa pred očmi drugih interniran-

Tone Kralj: Okupator, 1945, lesorez

cev in velikanskega števila vojakov, policajev ter domačih ovaduhov. Ko je bil rov izkopan, so po njem zlezli v svobodo. Uspeh je bil popoln. Res je sicer, da vsi, ki so po rovu nameravali pobegniti v svobodo, tega niso mogli storiti. Šum pri izhodu iz jame je zbudil pozornost stražarjev, nastal je alarm in deveti interniranec ter vsi drugi, ki so bili že pripravljeni v rovu, so se morali vrniti v barako. Italijani so besneli in lovili internirance po Furlaniji, razpisali so celo visoke nagrade, toda zaman. Nekdanji interniranci so dosegli Brda, našli stik s partizani in dosegli svobodo. Ves dogodek je bil mojstrovina prikrivanja, maskiranja in konspiracije, bil je tudi krepka klofuta okupatorjevi nesposobnosti. Ni šlo samo za tiste, ki so pobegnili v svobodo. Tudi drugi interniranci so dobili novih moči za odpor proti okupatorju, za lažje prenašanje nasilja in trpljenja, za utrditev vere v zmago.

To je torej znana vsebina knjige, s katero je Bratko doživel nesporen sloves. Knjiga je namreč napisana izredno plastično, izredno zanimivo, tudi dovolj napeto, da predstavlja imenitno branje.

Knjiga je prvikrat izšla leta 1954, vendar jo je pisatelj kasneje dopolnil in predelal. Doslej je izšlo to delo v dvajsetih izdajah, ponatisih in prevodih. Pisatelj je novo izdajo namenil petindvajsetletnici osvoboditve in posvetil spomenu Borisa Kraigherja; ta je bil v Gonarsu eden vodilnih »teleskopovcev« in med tistimi, ki so kopali rov ter po njem ušli v prostost. Kot pravi avtor, mu je Boris Kraigher pomagal tudi pri pisanju knjige, da je postala ta bolj precizna.

Bratkova knjiga je namenjena v prvi vrsti mladini. Za nove rodove, ki stopajo v življenje, je bila nova izdaja zato potrebna. Ni pa odveč pripomniti, da je to tudi za odrasle bralce odlično branje. Upravičeno ugotavlja založba, da je vsak narod ponosen na take podvige, kot je v Teleskopu opisano dejanje, ki predstavlja veliko zmago volje in poguma peščice internirancev nad tisočkrat močnejšim okupatorjem. Zato je prav, da tako knjigo prebere čimveč ljudi, ne samo najmlajših in mladih bralcev, temveč tudi odraslih. Nova izdaja, je izšla povrh vsega še v odlični opremi.

S. R.

Knjiga o pokolu v Novem Sadu

O tem, kako so madžarski okupatorji v drugem delu vojne pobili v Novem Sadu veliko ljudi, predvsem Srbov, smo po osvoboditvi nekaj slišali tudi pri nas. Toda prav malo in le približno, kaj se je v tem mestu zgodilo. Novosadski pokol je primer, kako slabo poznamo osvobodilni boj v drugih predelih Jugoslavije in kako premalo smo poučeni, kaj se je dogajalo zunaj slovenskih meja. Ne vemo sicer, kdaj je znani novinar in publicist Erih Koš napisal svojo knjigo o pokolu v Novem Sadu. Toda poteči je moralo petindvajset let od osvoboditve, da je tudi v slovenščini izšla knjiga o dogodkih v Novem Sadu in smo tudi pri nas malce bolj obširno spoznali tragedijo, ki so jo preživljali ne samo borci za svobodo v Vojvodini, temveč srbski prebivalci Novega Sada.

Zato moramo pohvaliti pobudo zavođa Borec, ki je poskrbel za slovensko izdajo Eriha Koša knjige POKOL V NOVEM SADU (prevedel Jože Zupančič, opremil Matjaž Vipotnik). Ta knjiga, čeprav sorazmerno skromna, tako po obsegu kot po vsebini, nam odkriva tragedijo prebivalcev Novega Sada, kjer so madžarski vojaki, policaji in žandarji pobili več tisoč ljudi, njih trupla pa zmetali v Donavo. Vse to se je zgodilo januarja leta 1942, pod pretvezo, da bodo očistili Vojvodino oziroma Bačko partizanskih borcev. Dejansko pa je šlo ne samo za uničenje osvobodilnega gibanja, ne samo za zajetje voditeljev oboroženega odpora, temveč za poravnavo starih računov, za uničenje srbstva v mestu, ki so ga Madžari leta 1941 znova okupirali in ga hoteli za vedno priključiti Madžarski.

V prvih dneh januarja leta 1942 so madžarske vojaške in policijske sile napadle prezimovališče partizanskega šajkaškega odreda na Pusztajičevi farmi v žabaljskem okraju. Partizani so se dva dni upirali desetkratni premoči, vendar so se slednjič morali umakniti. Nekaj borcev je padlo, še več jih je bilo ranjenih, nekaj se jih je srečno prebilo z ranjenci iz obročja čez močvirja in njive, na katerih so okupatorji ukazali porezati vsa preostala koruzna stebela. Partizani so se rešili in se poskrili po zanesljivih hišah bližnje in daljnje okolice. Madžarski okupatorji so zato razglasili obsešno stanje in uprizorili kazenski pohod na vasi, kjer naj bi se skrivali partizani. Požgali so veliko vasi in pobijali prebi-

valce, skratka, počenjali isto kot njihovi nemški vzorniki. Komandant odreda Stevan Divin — s partizanskim imenom Baba Kartara, — je ušel, vendar se je skrival v močvirju, kjer so mu v hudi zimi pomrznile noge. Zdravil si jih je v neki kmečki hiši, kjer so ga ob hajki slučajno odkrili in po mučenju v novosadskih zaporih ubili.

O vsem tem govori prvi del knjige, ki nosi naslov Baba Kartara in njegov odred.

Madžarskim okupatorjem pa to ni bilo dovolj. Vedeli so, da se v Novem Sadu skrivajo voditelji osvobodilnega boja, da je tu središče partizanstva. Zato so organizirali hajke in racije po mestu, da bi tako zatrli osvobodilni boj. Z raznih predelov Madžarske so pripeljali v Novi Sad vojaške in policijske odrede, iz prestolnice so prišli posebni strokovnjaki za mestne pogoje. Operacijo je vodil general Ferenc Feketchalmi-Ceinder, komandant V. szegedinske armade, ki je imel svoj štab v Novem Sadu. Za začetek akcij je bilo treba sprovcirati napade partizanov ali aktivistov v mestu, primerno s hujskanjem ter alkoholom spodbuditi vojake in racije so se sprevrgle v pokol, ki so ga voditelji že komaj ustavili, saj je pobijanje ljudi že začelo presegati prvoten načrt. Bila je zima, in ker niso mogli kopati grobov, so pobite ljudi puščali po ulicah, potem pa so se spomnili na Donavo in začeli trupla metati v reko. Čez teden dni so pobijanje končali, nadaljevali pa so ga v Starem Bečeju.

V prvem delu knjige, kjer je govor o napadu na šajkaški odred in usodi komandanta odreda, je oblika reportažna, v drugem delu pa je pisanje bolj literarno. Čeprav prikazuje pisatelj tako dogodke med okupatorjevimi vojaki in voditelji pokola kakor tudi usode prebivalstva in pri tem v svojo pripoved vpleta tudi dialoge, je kljub literarnim prizadevanjem knjiga ostala na reportažni ravni. Vendar pa je pripoved predvsem plastična, dovolj razgibana, dramatično oblikovana. Pisec ostaja pri tem vseskozi stvaren, bolj dokumentaren kot sentimental, vendar pa obtožuje nasilje. Njegova knjiga je tako pretresljiva podoba nasilja nad nedolžnim mestnim prebivalstvom, obenem pa huda obtožba madžarskega fašističnega okupatorja. Škoda le, da je prevod tako okoren in neizčiščen.

S. R.

Bogata umetniška žetev

Ob sedemdesetletnici življenja in petdesetletnici dela slikarja, grafika in kiparja Toneta Kralja

Sedemdesetletni življenjski in petdesetletni delovni jubilej dolenjskega rojaka Toneta Kralja je dostojno proslavilo prizadevno kulturno središče v Kostanjevici na Krki. V okviru Dolenjskega kulturnega festivala je v Lamutovem salonu odprta jubilatova retrospektivna razstava. Dolenjski kulturni festival in Gorjupova galerija pa sta izdali tudi razstavni katalog.

Mednarodni simpozij kiparjev *Forma viva*, ki letos praznuje desetletnico obstoja, ga je izbrala kot slovenskega udeleženca za delo v lesu v Kostanjevici. Njeno zbirko bo pomnožil s plastiko, ki jo kleše po predlogi lesoreza iz leta 1921 »Tri dobe«.

Kostanjevica ga je na svečani otvoritvi razstave s kulturnim programom razglasila tudi kot svojega častnega občana.

S tem je Kostanjevica nekoliko povrnila dolg našemu umetniku. Doslej še ni imel obsežnejše retrospektivne razstave, prav tako še nima monografije. Obstoji le zgodnja monografija iz leta 1925 obeh bratov »Fran in Tone Kralj« (Ljubljana, uvod dr. F. Stele, prevod v nemščino in francoščino). Med drugo bibliografijo, ki jo sestavljajo predvsem pregledi slikarstva idr., podatki v razstavnih katalogih, leksikonih idr. ter članki, eseji in kritike v revijah in časopisih, bi omenila predvsem še umetnikova »Pojasnila k razstavi in katalog« ob razstavi v Jakopičevem paviljonu oktobra 1945 ter že omenjeni kostanjeviški katalog (z lastnoročno pisanim uvodom »Moja življenjska pot«, tekstom M. Tršarja, reprodukcijami: Kostanjevica v visoki jedkanici, 1970 na naslovni strani, nadalje umetnika, eno barvno in štirinajst črno-belih del, seznamom razstavljenih del in nekaj bibliografskimi podatki) itd.

Ne bom se spuščala v analizo kostanjeviških dogodkov, namesto teh bom skušala prikazati jubilatovo življenje in delo.

* * *

Rojen je bil 23. avgusta 1900 v Zagorici pri Dobropoljah na Dolenjskem kot predzadnji izmed štirih sinov. Oče Janez je bil v mladih letih na Dolenjskem znan kot podobar samouk, vendar se mu želja po umetniški izobrazbi kot sinu edincu na posestvu ni uresničila. Zato je z razumevanjem podpiral podedovani talent sinov Franceta in Toneta.

Pet let starejši brat France (1895—1960), s katerim se je Tone največ družil, je bil njegov glavni učitelj in vzornik ter nato od 1924 sodelavec vse do leta 1928, ko se je njuna pot razšla. France je od 1907 do 1912 obiskoval obrtno šolo v Ljubljani, delal eno leto (1912—1913) v podobarski delavnici Alojzija Progarja v Celovcu ter študiral 1913—1915 in 1918—1919 na dunajski akademiji pri profesorjih: kiparju Müllnerju, slikarju Schmidtu ter slikarju in kiparju Hellmerju, nato 1919—1921 na praški akademiji pri slikarju Vl. Bu-

kovcu. Vso to pridobljeno znanje in nove izkušnje je France med počitnicami, predvsem po vojni 1918—1920 posredoval hvaležnemu učencu bratu Tonetu.

Tone Kralj je že kot učenec dobrepoljske osnovne šole 1906—1912 zbujał pozornost s svojim talentom. Na gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano 1912 do 1920 je njegovo nadarjenost podpiral učitelj risanja Gašper Porenta. Že tedaj je obvladal slikarske in kiparske tehnike. Kot osmošolcu mu je Rihard Jakopič omogočil, da je razstavil svoja dela skupno z bratovimi na XVII. umetniški razstavi (vsakoletni pomladanski) v Jakopičevem paviljonu 1920 v družbi impresionistov ter starejših in mlajših umetnikov. S svojim ekspresionizmom sta zbujała splošno pozornost ter prerekanja za in proti in okrog njiju se je kmalu zbrala družba mladih umetnikov, ki so 1922 ustanovili Klub mladih.

Na Jakopičevo priporočilo je bil 1921 sprejet v kiparsko specialko prof. Jana Sturše na praški akademiji. Hkrati se je z Božidarjem Jakcem učil in preizkušal v grafiki in se je že v tem času pričel ukvarjati z vsemi vrstami te. Kasneje, med leti 1940—1941, ko je bil preganjan z naše Primorske, je še študiral arhitekturo v Benetkah in Rimu ter po vojni 1945—1946 v Ljubljani. Leta 1946 je obiskoval tudi tečaj fresko slikanja. Izpopolnjeval pa se je na številnih študijskih potovanjih, predvsem na Dunaju (1934—1935) in v Parizu (1936—1937).

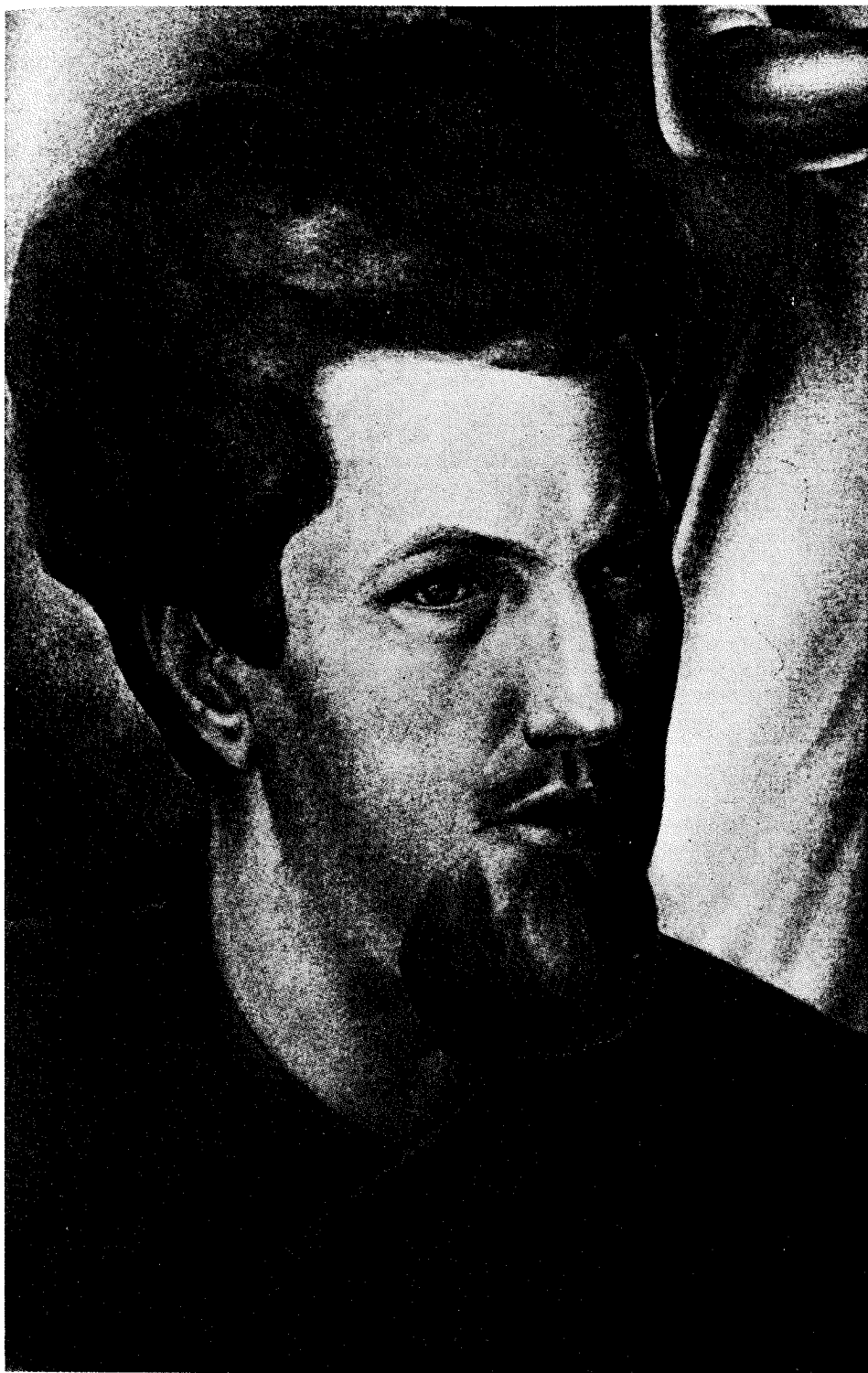
Med prvo svetovno vojno je moral 1918 kot sedemnajstletni dijak na italijansko fronto na Piavo, kmalu pa je bil konec vojne.

V letih 1922—1923 je bil skupno s pravnikom dr. Ladom Vavpetičem, slikarjem Karlom Jirakom ter sestrama Olgo in Elzo Hoecker, sodelavkama zagrebške akademije, na tem, da bi odkupili tiskarno bratov Rumpret v Krškem, kjer naj bi umetniško opremljali knjige in izdajali originalne grafike. Začeli so že delati in izdali celo originalne večbarvne visoke jedkanice. Nameravali so pritegniti k sodelovanju naše vidne grafike. Ko pa so hoteli podjetje razširiti in so zato pritegnili še enega družabnika, je to kmalu razpadlo.

Od 1923 živi v Ljubljani kot svoboden umetnik-slikar, grafik in kipar. Leta 1924 si je na sosednji bratovi parceli postavil atelje na Gerbičevi ulici 11, ki ga je kasneje razširil v hišico. Leta 1928 se je poročil s slikarico in keramičarko Maro Jeraj, hčerko pesnice Vide in glasbenika Karla, 1932 se jima je rodila hči Tatjana, danes prvakinja wuppertalske opere. Od 1927. leta je prek poletij veliko delal na terenu, predvsem na Primorskem.

Vojna leta 1941—1945 je preživel v raznih krajih Primorske ter slikal in celo kparil. V Ljubljani je medtem 27. januarja 1945 sovražnik aretiral ženo Maro, še majhno hčerko izgnal in dom uničil. V hiši so imeli bunker, kjer so se zadrževali ilegalci, odkrit pa je bil po izdaji. Na srečo pa se je takrat vojna že bližala koncu in vsi so živi dočakali osvoboditev.

Po vojni je deloval v Društvu slovenskih likovnih umetnikov in bil 1948 njegov enoletni predsednik, nadalje v Umetniški zadrugi in Zvezi likovnih umetnikov Jugoslavije. Leta 1946 se je skupaj s približno 50 umetniki iz vse države udeležil delovne ekskurzije »Po sledih IV. in V. ofenzive« po krajih Bosne, Hercegovine in Črne gore (dela s te poti, predvsem risbe in akvarele hrani Muzej ljudske revolucije Slovenije). Intenzivno pa se je ukvarjal z grafiko, postal je član mednarodnega društva lesorezcev XYLON, mladinsko ilustracijo — ilustriral je mnoge izdaje Mladinske knjige, pomagal lutkarici ženi Mari. Po 1956 se je med drugim zopet posvetil terenskemu delu na Primorskem.

Tone Kralj: Lastna podoba z ženo (detajl), 1932, olje

Njegova razstavna dejavnost je nadvse bogata.

Samostojno je razstavljal v *Ljubljani* 1921: Slovenska mlada umetnost. I. umetnostna razstava bratov Kralj; 1922: XXII. umetnostna razstava — II. samostojni nastop bratov Kralj; 1923; 1925: IX. razstava Kluba mladih — razstavila le brata Kralj in 1926 (vse z bratom Francetom); 1931 (razstava v zasebnem stanovanju sedanje Nazorjeve ulice); 1934 (Jakopičev paviljon — zbirka za Hagenbund na Dunaju. Kolekcija je bila nato še namenjena na turnejo Praga, Varšava, Moskva. Prišla pa je le do Dunaja zaradi nasprotovanja poslanika Cincar-Markovića); 1941 (salon Kos); 1945 (Jakopičev paviljon); 1954 (Mala galerija); na *Dunaju* 1935 (z ženo Maro v Hagenbundu); v *Parizu* 1936; *Kranju* 1962 (z D. Petričem); *Velenju* 1965; *Kostanjevici* 1970.

Sodeloval je na številnih razstavah slovenskega, jugoslovanskega in mednarodnega obsega v sklopu Kluba mladih (1922—1926), slovenskega umetniškega društva (1926 do vojne), društva jugoslovanskih likovnih umetnikov idr. pred vojno in povojnih društev: Društva slovenskih upodablajočih umetnikov, preimenovanega v Društvo slovenskih likovnih umetnikov, Zveze likovnih umetnikov Jugoslavije; mednarodnega društva lesorezcev XYLON, nadalje na tematskih razstavah itd.

Tako je med drugim razstavljal v *Ljubljani* (včasih tudi večkrat letno): 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1926, 1928, 1930, 1931, 1932, 1932/33, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1945 (Razstava slovenskih umetnikov partizanov, prenešana v Zagreb), 1946, 1947 (potujoča razstava Slikarstvo in kiparstvo narodov Jugoslavije XIX. in XX. stoletja, 1946: Beograd, 1947: Zagreb, Moskva, Leningrad, Bratislava, 1948: Praga, Varšava, Krakov, Budimpešta), 1948, 1950 (sodobna jugoslovanska grafika idr.), 1951 (sodobno jugoslovansko kiparstvo, sodobna jugoslovanska grafika idr.), 1953 (potujoča razstava Petdeset let jugoslovanskega slikarstva 1900—1950: Zagreb, Beograd, Skopje), 1954 (XYLON), 1955 (I. mednarodna grafična razstava; slovenska umetnost po osvoboditvi, jugoslovanska grafika), 1956 (XYLON), 1957 (II. mednarodna grafična razstava), 1958, 1959 (Grafika in risbe s socialno tematiko), 1961, 1963 (razstava plastike na temo NOB), 1964, 1968, 1970; nadalje v *Mariboru* 1924, 1938, 1954; *Portorožu* 1956; *Kočevju* 1963 (Slovenska umetnost na temo NOB ob dvajsetletnici zbora odposlancev slovenskega naroda, prenesena v Ljubljano); *Murski Soboti* 1963, 1967; *Slovenjem Gradcu* 1966 (Mir, humanost in prijateljstvo med narodi), 1969 (Angažirana umetnost v Jugoslaviji 1919—1969) itd.

Izven Slovenije je med drugim sodeloval na razstavah v *Beogradu* 1922, 1929, 1930, 1931, 1934, 1936, 1937, 1938, 1939, 1953, 1954, 1961 (NOB v delih likovnih umetnikov Jugoslavije), 1963, 1964, 1965 (jugoslovanska grafika XX. stoletja), 1966 (jugoslovanska risba XX. stoletja), 1967 (Tretji trienale likovnih umetnosti), 1967/68 (Tretje desetletje. Konstruktivno slikarstvo), 1969 (Nadrealizem. Socialna umetnost 1929—1950); *Splitu* 1925; *Sarajevu* 1926; *Novem Sadu* 1927; *Zagrebu* 1934, 1950, 1959 (Umetnost v revoluciji); *Osičku* 1967 (Za kruh in svobodo. Angažirana umetnost v deželah Jugoslavije do 1941) itd.

V tujini pa je med drugim sodeloval na razstavah v *Hodoninu* 1924; *Fildelfiji* 1926 (mednarodna); *Pragi* 1926, 1927, 1946; *Benetkah* 1926, 1928, 1930, 1954 (mednarodne); *Berlinu* 1926/27, 1965 (intergrafik); *Dunaju* 1927, 1930 (kot član Hagenbunda); *Antwerpnu* 1930 (mednarodna); *Londonu* 1930; *Padovi* 1931, 1934 (obe mednarodni); *Milanu* 1931 (mednarodna), 1939; *Leipzigu* 1931 («Hundert Künstler huldigen Goethe»); *Amsterdamu* 1932; *Saar-*

brücknu 1933; *Rimu* 1934 (mednarodna), 1937; *Parizu* 1925, 1937 (obe mednarodni), 1955; *Brnu* 1937/38; *Strassbourgu* 1938; *Košicah* 1938; *Zürichu* 1953 itd. (XYLON); *Celovcu* 1954, 1961; *Leningradu* 1959; nadalje v *New Yorku*, *Los Angelesu*, *Barceloni*, *Bruxellesu*, *Buffalu*, *Chicagu*, *Firencah*, *Trstu* itd.

Prejel je dve srebrni medalji na mednarodni razstavi v Padovi 1931, zlato medaljo na razstavi v Strassbourgu 1938, diplomu na razstavi v Los Angelesu ter častno diplomu na razstavi v Parizu 1937. Leta 1950 pa je prejel Levstikovo nagrado Mladinske knjige za ilustracijo I. Šiliha: *Pravljica o carjeviču Jeruslanu*, MK 1950.

* * *

Ne da se ugotoviti, kolikšen je opus Toneta Kralja. Še sam ne ve niti približnega števila del. Vsekakor pa jih je ogromno, saj spada v vrsto zelo plodnih umetnikov in se uveljavlja skoraj v vseh panogah umetnosti. Mnogo del, med njimi nekaj najkvalitetnejših zgodnjih, je izgubljenih ali pa uničenih. Največ jih je izginilo med vojno (slike, plastika, grafične plošče, med njimi ciklusa »Cesta« in »Zemlja« iz let 1932—1934 itd.), mnogo del je neznano kje, mnogo pa jih je v muzejih in privatnih zbirkah širom po Jugoslaviji. Tudi v tujini so — največ na Dunaju, v Pragi idr.

Slika skoraj na vsak možen material (tudi na steklo, marmor, od petdesetih let pa predvsem na lesenit).

V olju prevladujeta kmečka, simbolična in religiozna motivika, nadalje socialna (npr. Delavca pred tovarno 1924, Južina 1934, Pietà 1934, Rudarska mati 1937, Invalid 1940, Sirote 1940 itd.), tematika NOB (Mati 1941/42, Kurant 1942, Rapallo 1943, Cirkus Nazi 1944, Rešitev 1944, Družinski portret 1945, Pot v svobodo 1945, Angelska gora 1945, Talci v Ciril-Metodovi ulici 1945), povojni motivi izgradnje in obnove (gradnja mladinske proge, gradnja Lito-stroja, gradnja Nove Gorice itd.), portreti (med njimi družinski idr.), zgodovinsko-literarne teme (Kosovski cikel idr.), krajina.

Njegovo monumentalno slikarstvo, izvedeno v tehniki freske ali v olju, je v mnogih cerkvah: Prem na Notranjskem 1921, Struge (ni ohranjeno) in Volče na Tolminskem 1927, Avber na Krasu 1927/28, Mengore na Bovškem 1928/29, Tomaj na Krasu 1928 in 1929/30, Višarje 1930 in kapele ob poti na Višarje 1938, Katinara pri Trstu 1931, Šentvid nad Ljubljano 1932, Pevma pri Gorici 1934, Most na Soči 1939/40, šentviška gora na Cerkljanskem 1941, Hrenovice pod Nanosom 1941/42, Lokev pri Bazovici 1941/42, Slivje na Krasu 1943, Dekani pri Kopru 1944, Soča 1944, Trenta 1945, Vrtojba pri Gorici 1954 in 1957, Ilirska Bistrica 1954—57, Miren grad pri Gorici 1957/58, Klana 1957/58, Breginj pri Kobaridu 1958, Opatija 1958, Orlec na otoku Cresu 1958 itd. Z bratom je pripravil še osnutke za Dobropolje 1920/21, sam osnutke za Bled 1932.

Freske so tudi v privatnih stavbah, npr. v kapeli hiše na Idrijski cesti 19 v Ljubljani (1932), zajtrkovalnici na Emonski cesti 8/II v Ljubljani (1936/37: Kralj Matjaž) itd.

Tudi kiparski opus v najrazličnejšem materialu — lesu, bronu, kamnu, marmoru, žgani glini, cementu, mavcu, obsega predvsem simbolično in religiozno vsebino, zgodovinske prizore, portrete (npr. Cankar: 1929 mavec in 1937 bron), spomenike (vojni spomenik na Sv. Gori pri Litiji in Dob pri Domžalah 1922, kamen; Rudarjem v Idriji 1953, bron), spominska obeležja (spominska plošča s portretom prof. dr. I. Zolgerja v prostorih ljubljanske pravne fakultete, 1926, podpeški kamen; portret Trubarja — mavec

v univerzitetni knjižnici; Ressel, 1937, relief v bronu na podstavku pred poslopjem stare tehnike na Aškerčevi cesti v Ljubljani, portret igralka Zofije Borštnik-Zvonarjeve, ca. 1948, bron v foyerju ljubljanske Drame itd.), nagrobniki (hčeri dr. Vidica, 1926, kararski marmor v Kamniku; pesnici Vidi Jeraj 1932, beli cement idr. v Ljubljani, nadalje številni nagrobniki v Stari Gorici idr.), okras stavb in prostorov (par na vodnjaku 1936, kamen, v cvetličnjaku hiše na Emonski cesti 8/II v Ljubljani, Predica in tkalec, 1938, les na fasadi hiše na Trubarjevi cesti 27 v Ljubljani itd.). Plastike religiozne vsebine pa so v mnogih cerkvah.

Grafični opus obsegajo ciklusi: »Življenje« (1921, jedkanice: Nasmeh, Poslednji žar, Rojstvo, Iznanci, Pričakovanje, Obsojenci), »Fioretti« (1924, visoke jedkanice — knjižna oprema), triptih Faust (1931, litografije), »Zemlja« (uničen, 1932—1934, jedkanice: Nevesta, Pust, Pomlad, Ob košnji, Nevihta, Dve materi, Žanjici, Jesen, Mladi par, Od hiše, Svatba), »Cesta« (uničen, 1932—1934, jedkanice: Asphalt, Berači, Brezposelni, Kupec, Panem, Circenses, Pogreb I, Pogreb II, Senzacija, Karneval), »Črno zlato — Trbovlje« (1952/53; visoke jedkanice: Brez zemlje, Za kruhom, Novi domovi, Na delo, V jašku, Črno zlato, Nesreča, Enakost, Bratstvo, Svoboda, Okupator, V borbo, Zagorski talci, Neenaka borba, Po zmagi), »Zemlja« (ponovitev ciklusa iz let 1932—1934: 1953—1957, lesorezi: Pust, Poročni spreved, Slovo, Svatba, Drvarji, Orači, Mancij, Krompir, Žanjice, Košnja, Seialec. Rojstvo, Pomlad), religiozni ciklusi ter posamezne grafike kmečke, religiozne, NOB, obnove in druge vsebine v različnih tehnikah.

V risbi pa je izvrševal tudi naloge v velikem formatu.

Ilustriral je Danteja (Dante 1321—1921. Ob šeststoletnici smrti velikega genija. Izdal in uredil dr. A. Res, Ljubljana 1921 — sprednji opremni strani); I. Preglja (Plebanus Joannes, Trst 1921); F. Bevka (Faraon, Trst 1922; Tatič, Trst 1923; Peter Klepec, MK 1958; Pastirci pri kresu in plesu, MK 1959; Viharnik, Preš. dr. 1959; Iz iskre požar, MK 1963); Rožice sv. Frančiška — »Fioretti« (Gorica 1927); I. Tavčarja (Visoška kronika, Gorica 1931); V. Winklerja (Petelinje pero, MK 1947); I. Šiliha (Pravljica o carjeviču Jeruslanu, MK 1950); P. Golio (Sneguljčica, MK 1950); M. Twaina (Kraljevič in berač, MK 1953); F. Levstika (Martin Krpan, pet ponatisov MK od 1954 do 1967); Š. Žeromskega (Zvesta reka, MK 1955); B. Rana (Živa voda in druge bolgarske pravljice, MK 1958); S. M. Chauffier (»Drugi« pri Kozarjih, MK 1963), nadalje Prvo čitanko (DZS — šest ponatisov od 1951 do 1957); Pod goró, pod to goro zeleno (MK 1955, 1956); Prelepa Vasiljica (MK 1956); Slovaške pravljice (MK 1956); sodeloval je z ilustracijami pri brošuri Na juriš, naprej, partizan! (MK 1947), izdajah Mohorjeve družbe, nadalje Našem rodu, čitankah za osnovno šolo pred vojno, po vojni pri Cicibanu (1946, 1950), Pionirju idr.

Mnogo se je bavil tudi z umetnim pohištvom in z njim v zvezi figuralno intarzijo. Sredi tridesetih let se je pričel ukvarjati z arhitekturo. Največja želja mu je vedno bila, da bi ustvaril celotno umetnino in bi bil tako slikar, kipar in arhitekt obenem.

Udeležil se je tudi več natečajev, vendar njegovi osnutki niso bili uresničeni. V konkurenci za spomenik zasedenemu ozemlju (Primorski) 1921, ki jo je razpisala Jugoslovanska Matica pred poslopjem univerze, je dobil prvo nagrado, vendar ni bil uresničen. Nadalje je sodeloval v natečajih za Cankarjev spomenik na Vrhniki, ki ga je izvedel Ivan Jurkovič 1930, za spomenika kralju Petru 1931 in kralju Aleksandru 1939 v Ljubljani, po vojni pri natečaju za spomenik na Urhu pri Ljubljani, ki so ga izvedli kiparja Z. Kalin in K.

*Tone Kralj:
Žetev, 1934, lesorez*

Putrih (1948—1955) in ing. arhitekt B. Kobe (1946—1955). Nadalje se je udeležil natečaja za zgodovinske slike za glavni hodnik reprezentančnih prostorov nekdanje banske palače, ki jih je uresničil slikar G. A. Kos (1939). Pred vojno in po njej je še delal osnutke za regulacijo sedanjega Trga revolucije v Ljubljani, po vojni za regulacijo beograjskih Terazij, Skupščino SRS, mišljeno v Tivoliju, regulacijo pod- in nadvozov ljubljanskega kolodvora. Njegov predlog je bil, da bi kolodvor prestavili na jug Ljubljane itd.

* * *

Medvojni opus Toneta Kralja je povsem svojevrsten. O njem je izpregovoril v uvodu kataloga kostanjeviške razstave naslednje:

»Dela med vojno so nastala tako rekoč pred očmi okupatorja. To so olja velikega formata, skrajno drzna po svoji tematiki: slike Rapallo, Primorski Kurent, Cirkus Nazi, Mati in okupator, ciklus devetih reliefov na temo »Punt« (op.: glej Kmečki punt — dvanajst reliefov). Ta opus je bil moj osebni doprinos našemu odporniškemu gibanju in je bil uvrščen v zbirke muzejev NOB.«

Vsebinsko nekaterih del in njih nastanek pa je umetnik opisal že v katalogu razstave 1945 »Pojasnila k razstavi in katalog« :

»*Mati* (Lokev 1941—42). Nastala ob vesteh ob pogromih in nasilnih izseljevanjih Dolenjske in Štajerske.

Kurent (Lokev 1942). Slika je bila delana v naslednjih okoliščinah: Soba, dolga dva metra. Škvadristi v vasi, Komandant tenente v isti hiši in v istem nadstropju. Videli so jo le vaški terenci-aktivisti. Shranjena na cerkvenem podstrešju (inkognito) do letošnjega meseca maja (op.: 1945), nato z drugimi razstavljena v dvorani 'Dopolavora'. Vsebina: Fašistična Italija ukazuje laško pesem našemu primorskemu Kurentu, ki je portret znanca-terenca, enega izmed tolikih žrtev. (op.: last Postojnskega muzeja).

Rapallo (Slivje 1943). Nastala na akcijskem področju (Tatre). Bila je na vpogled borcem Istre, fotografija slike je bila poslana l. 1944. na osvobojeno ozemlje. Skrita do maja letos (op.: 1945) na cerkvenem podstrešju, razstavljena nato v Lokvi.

Predstavlja Slovenijo kot delavno ženo, zvezano s svojo zemljo; bila ji je oskrunjena njena narodna čast in meja je bila brezobzirno zasekana v njeno narodno telo po rapalski pogodbi. Podpisniki so: Japonska, Italija, Amerika, Anglija, Francija in Jugoslavija. Kakor so podpisali brezčutno, tako so bili sami brezčutna bitja — maske — ter kot predstavniki neljudskih režimov papirnata strašila fašizmu in potomcem Romula in Rema, ki so se zagrizli v prodani del (Londonski krvavi novci) njenega telesa. 'Lupi di Toscana' (spomenik na Sabotinu) skušajo v požrešnem zaletu prodreti mejo (1941) in uničiti tudi 'zavarovani' del Slovenije. Za hrbtom mask kljuje avstrijski orel njeno desnico in krije s svojim telesom pohod nemškega nacizma (op.: last Koprškega muzeja).

Cirkus Nazi (Slivje 1944) ... Atrakcija dneva je Slovenija v rakvi in dasi v bratomornem klanju že brez udov in izkravljena, vendar še živa. Predstavi jo bajazzo Mussolini kot svojo 'piccolo' Slovenijo. Direktor cirkusa, znanilec novega reda in nemškega miru, vabi naslednjo pošiljko rabljev na delo v cirkus — mučilnico človeštva in na zabavo sadistom. Kot reklamo podjetja kaže obesnega slamnatega Angleža, ki pa s svojo desnico kaže na prave žrtve, nanižane kot trofeje na laški trikolori. (op.: last Tolminskega muzeja).

Kmečki punt: I. Krvni davek; II. Tlaka; III. Zarota; IV. Prisega; V. Na grajsko dvorišče; VI. Borba za grad; VII. Neenaka borba; VIII. Neenaka borba; IX. Vaška lipa; X. V ječi; XI. Matija Gubec; XII. Tlaka.

Delo je bilo modelirano leta 1944—45 v Dekanih in Soči in je bilo do osvobojenja zazidano v mrtvašnici.

Spomenik zmage sem zasnoval in modeliral na pobudo Goričanov l. 1944. do 1945 v Soči kot mobiliziranec NOV. Dogotovljeni deli so bili shranjeni v zidu mrtvašnice.

Projekt je napravljen v eni petini naravne velikosti za goriški trg 'Rimembrance'.

Iz štirih let borbe in trpljenja (reliefi: Na juriš, Pogreb, Žrtve fašistov, Žrtve nacistov) se dviga steber Svobode.

Izvršen naj bi bil v kraškem kamnu in bronu.

Družinski portret (Soča, februarja 1945). Podlaga sliki je vest o aretaciji moje žene, izgon otroka in uničevanje doma. Tudi ta slika je bila deležna zavetja v mrtvašnici v Soči. « ... itd.

Narodnoosvobodilna tematika pa je v obliki simbolike zastopana tudi v poslikavah primorskih cerkva, predvsem na Šentviški gori 1941, v Lokvah 1941—1942 idr. V posameznih prizorih, kjer poudarja dobro in zlo, najdemo med okrutnimi obrazi Mussolinijevega ali Hitlerjevega, negativne osebe so oblečene v barvo italijanske trobojnice, tu so fašistični in nacistični simboli — fascio, svástica, nadalje čelade, orožje vseh vrst itd.

Sam je napisal v uvodu kostanjeviškega kataloga o cerkvenem slikarstvu naslednje:

»Še ena veja mojega udejstvovanja je zelo važna, če ne v marsičem odločilna. V času največjega zatiranja našega življa v fašistični Italiji so me primorske protifašistične tajne organizacije poklicale na delo. Prepovedano slovensko besedo naj bi nadomestila slika, ki bi bila po stilu in vsebini naša — slovenska. Tako je nastala cela vrsta notranje preurejenih cerkva. Od 1921. leta se jih je nabralo več kot štirideset, po katerih sem postal tako rekoč njihov ter delam tudi poslej zanje. Vse te cerkve so bile predelane brez odobritve in celo vednosti oblasti, z izredno malimi sredstvi, predvsem z mojo osebno žrtvijo, ko sem bil kot umetnik v ostrem boju z najvišjim klerom naše krvi in na kljub grožnjam goriške kvesture, da me bodo izgnali in zaprli. Zaradi te zaposlenosti v trdi 'tlaki' za naš narod onstran meje, ki je terjala dosti požrtvovanja, samozatajevanja, opreznosti in poguma, nisem mogel držati koraka z dogajanjem v domovini. Tako so šla žal mimo mene mnoga javna dela pred vojno in po njej.«

Od del socialno-politične tematike pa je v že omenjenem katalogu razstave 1945 med drugim obrazložil naslednja dela:

»*Bratje* (Ljubljana 1933). Slika je nastala z vidika primorskega človeka, ki gleda na gnilo strankarsko izživiljanje na Kranjskem in pripravljenost na medsebojno klanje, četudi v službi tujca, kar se je pojavljalo že v prvi svetovni vojni.

Moja mati (Ljubljana 1934) (op.: imenovana tudi Pietà) je odnos matere do sina — pilota, ki pade kot ničvredno blago brezvestnih beograjskih političnih špekulantov pri nabavi vojnega materiala — v inozemstvu zavrženega starega orožja.

Rudarjeva smrt (Ljubljana 1937) je podoba težkega življenja delavca — rudarja.

Sirote (Benetke 1940) in *Vojni invalid* (Benetke 1940). Slika žrtve proletariata izza pretekle svetovne vojne, katerega brezvestni voditelji so v tem času pripravljali množične pokole našega ljudstva.« ...

* * *

Tone Kralj je zrasel v umetniško nadarjeni družini, ki je ustvarjala po samoukih. Zato mu je bila zelo blizu primitivna umetnost ter je vtisnila pečat vsemu njegovemu ustvarjanju. Ta se je spojila z nekaterimi elementi sodobne svetovne umetnosti ter posameznimi vplivi iz dobe bratovega šolanja (predvsem Klimt, švicar Hodler idr.). V ostalem pa je, če odštejemo brata, pod čigar vodstvom in v sodelovanju je delal vse do 1928. leta, skoraj brez vsake umetniške izobrazbe z izjemo izpopolnjevanja pri prof. Štursi. O kakšnih drugih pomembnih vplivih na umetnost Toneta Kralja ne moremo govoriti, ter se je kasneje, ko je nastopil lastno pot — po 1927 poleg vseh modernih smeri, ki so se v tej dobi pojavljale na zahodu, razvil v umetnika z lastnim izrazom ter pomeni izrazito samoniklo osebnost.

Njegov razvoj gre mirno, brez večjih skokov od linearne ekspresionizma in simbolizma, gojenega pod bratovim vplivom, prek nove stvarnosti do stiliziranega realizma.

V tem razvoju ločimo več stopenj. Prva od 1920—1924 je pod bratovim vplivom, na videz borbena in ekstremistična, ko prevladuje ekspresionistična oblika, druga od 1924 do 1927 je še vedno pod bratovim vplivom, toda je že bolj njegova. S pomirjenjem, poenostavljanjem se je pod geslom Nove stvar-

nosti (1925) približal realnejšemu življenju. Konkretna kmečka in religiozna vsebina se tedaj vriva pred oblikovno iskanje. Tretja od 1927 pa do 1933 je predvsem doba cerkvenega in religioznega slikarstva, od 1933 pa se vse bolj razvija v umetnika monumentalnih zasnov v ozki zvezi s kmečkim življenjem in čustvenostjo, s katerimi pride do najizrazitejše stopnje razvoja. Od tod vodi med vojno oziroma že nekoliko prej pot k delom, ki kažejo večjo naslo-njenost na oblike resničnega sveta (seveda še vedno v okviru ekspresionistič-nih usedlin — socialne in nacionalne teme), po vojni pa predvsem z deli ob-nove idr. v socialistični realizem. Po 1950. letu v njegovih delih še vedno prevla-duje realizem, vendar se poleg tega že vrača k svojim starim, monumentalnim oblikam.

Na splošno je značilno zanj, da skuša biti v svojih delih monumentalen. V slikarstvu rad uporablja temne, zamolke barvne kombinacije.

Skoraj vse zvrsti umetniškega ustvarjanja je obogatil z vrednotami.

V slikarstvu so to sprva ekspresionistična dela, nato pa realistično-ekspresi-onistična predvsem njemu najbližje kmečko-socialne vsebine (npr. vsakomur znano olje Kmečka svatba 1927, 1932 itd.), medtem ko je v nekaterih kasnejših delih, predvsem s tematiko NOB, povojne obnove idr. prevladovala pripoved-nost nad likovnimi problemi. Kot slikar s smislom za monumentalno kompo-zicijo je obnovil veliko stensko slikarstvo.

V kiparskem opusu je dosegel višek razvoja v zgodnjih ekspresionističnih delih.

Največji razvoj pa je doživel kot grafik. Pomembna so tako zgodnja ekspre-sionistična dela (predvsem ciklus jedkanic »Življenje« 1921), kot kasnejša realistično-ekspresionistična z njemu lastno socialno tematiko kmečkega živ-ljenja (uničen ciklus »Zemlja« 1932—1934, ki ga je ponovil v ciklusu lesore-zov 1953—1957 z značilnimi motivi kmečkega dela in praznovanja).

Opus Toneta Kralja je tako dragocen prispevek razvoju naše umetnosti, predvsem obdobja ekspresionizma in nove stvarnosti. Ekspresionizem, ki je navzoč tudi v njegovih kasnejših delih, je po polstoletju še vedno tako živ, da se v novejši kostanjeviški plastiki vrača k eni izhodiščnih grafik. Slo-vensko umetnost je obogatil predvsem z deli domače kmečko-socialne vse-bine, v kateri je najbolj pristen in se najbolj približuje svojemu izvoru.

Njegova umetniška žetev je bogata, lahko pa bi bila še obilnejša, ko bi kot močna umetniška osebnost ne bil ustvarjal v vseh zvrsteh umetnosti in ko bi bil povedal le sebi najbližjo motiviko.

Vera Visočnik

Možnosti za odpravo nezaposlenosti in velike revščine v Kolumbiji

Lani je Kolumbija kot ena zelo nerazvitih dežel v svetu zaprosila Svetovno organizacijo dela za pomoč pri iskanju delovnih mest in zaposlovanju svojih prebivalcev. V začetku letošnjega leta je MOD poslala v Kolumbijo 26 priznanih specialistov za razvoj — ekonomiste, sociologe, statistike in agronome pod vodstvom znanega angleškega profesorja Dudleya. V tej deželi so preživeli pet tednov in te dni objavili zelo izčrpno poročilo o ekonomskem in socialnem stanju dežele.

Trenutno industrija in kmetijstvo ne dajeta dovolj možnosti za zaposlovanje. Zaradi velikega preseljevanja kmečkega prebivalstva v mesta je v mestih velikansko število nezaposlenih, ki živijo v skrajni revščini. V vseh mestih z nad 500.000 prebivalci išče kakršnokoli zaposlitev skupaj nad 3 milijone prebivalcev. Največja nezaposlenost vlada med mladimi izpod 34 let starosti. Teh je nad 80 odstotkov brez kakršnihkoli dohodkov. Na drugi strani so mednarodni strokovnjaki ugotovili, da pa je med tistimi, ki so zaposleni, velika večina takšnih, ki jim mesečni prejemki ne morejo zadostovati niti za najnujnejše življenjske potrebe. Velika večina zaposlenih prejema mesečno le po 200 pesosov — v dinarjih približno 13.500 starih dinarjev.

Za podožetje so njihove analize bolj nepopolne, toda iz takšnih, kakršne so, lahko rečemo, da je v vaseh stanje še veliko slabše. Večina delavcev, zaposlenih v kmetijstvu, so sezonci, ki nimajo nikakršnih možnosti, da bi se selili iz kraja v kraj in tako zaslužili vsaj svoj življenjski minimum. Do sedaj je dobilo zemljo z agrarno reformo le majhno število kmečkega prebivalstva. Velik del kmečkih družin ima manj kot 2 ha zemlje, točneje rečeno, okrog 40%, 6% pa sploh nima niti pednja lastne obdelovalne zemlje.

Ob tako velikem številu nezaposlenih pa galopirajoče raste število prebivalstva. Zadnja leta se večja za 3,3% letno, toda statistiki menijo, da je v prihodnje

pričakovati letni prirastek prebivalstva za 4,5%, kar bi bilo seveda katastrofalno. Za leto 1970 pričakujejo, da bo ob koncu leta že 21,5 mil. Kubancev, za leto 2000 pa jih napovedujejo 55 mil. Tako vlada kot druge institucije si prizadevajo, da bi uvedli radikalne ukrepe v naraščanju prebivalstva. Sam predsednik republike je napovedal v mesecu avgustu ostre ukrepe za omejevanje rojstev, ki bodo v soglasju s katoliškimi načeli in versko doktrino. V tem duhu si Center za zdravstvo pri Socialnem ministru želi dalj časa prizadeva uvesti vspešne ukrepe za načrtovanje družine.

Danes je v Kolumbiji le 5 milijonov zaposlenih. Če bo vlada sprejela predloge, ki jih bodo izdelali svetovni strokovnjaki že konec letošnjega leta, potem lahko računajo, da bo število novih delovnih mest rastle letno za 2 do 2,5%; to se pravi, da bi bilo leta 1980 zaposlenih že 7 milijonov. Če pa novih predlogov ne bodo mogli upoštevati, se bo dežela do leta 1980 znašla na robu katastrofe, ker bo ljudstvo pomrlo od lakote in bolezni.

Težko pa bo zaustaviti veliko preseljevanje iz dežele v mesta. Če se bo sedanje selitev nadaljevalo, bo do leta 1985 že tri četrtine Kolumbijcev v mestih. Že danes narašča mestno prebivalstvo za 7% letno. Glavno mesto Bogota, ki ima 2,5 milijona prebivalcev, bo ob sedanjem naraščanju prebivalstva in pritoku z vasi čez petnajst let štela nad 7 milijonov. V kmetijstvu je vedno več starih ljudi, kajti mladina se v glavnem seli v mestne predele, čeprav ji še tako slabo kaže. Tako je v mestnih predelih vsako leto nad 300.000 novih ljudi, ki iščejo delo. Zato je mednarodna komisija predlagala, da bi morali ustvariti v petnajstih letih nad 5 milijonov novih delovnih mest, kar pomeni okrog 6000 tedensko, saj bi le tako vsaj delno zaposlili vso to armado nezaposlenih.

Seveda bi v prvi vrsti morali izvesti popolno agrarno reformo, ta pa je seveda veliko bolj politično kot ekonomsko vprašanje. Veleposestniki, ki držijo večino

zemlje v svojih rokah, so tudi močan politični stebel dežele, vlade in ne nazadnje strank.

Agrarna reforma je seveda le ena možnost za pridobivanje večjega števila delovnih mest. Za Kolumbijo je pomembnejši čim hitrejši industrijski razvoj, saj bi lahko z njim do leta 1985 zaposlili trikrat več delovne sile, kot jo je danes — vsega skupaj 2,5 milijona. Seveda bi bilo povsem nemogoče siliti deželo v razvoj industrije za vsako ceno, če zato sploh nima pogojev. Važno je le, da pogledajo resnici v oči in pokažejo vse možnosti, ki bi bile lahko ob zmernem industrijskem razvoju na voljo. Jasno pa je, da v Kolumbiji še leta in leta ne bodo povsem odpravili nezaposlenosti. Želja svetovnih poznavalcev je bila, da se izognejo gotovi katastrofi.

Znano je, da je Kolumbija zelo bogata z rudninami, toda sama ima premalo svojega kapitala, da bi vsa ta bogastva izkoriščala. Vlada je domačemu in tujemu kapitalu že določila ostre pogo-

je, da bi se lahko razvijale terciarne dejavnosti.

Vlada si zelo prizadeva izboljšati tudi zdravstveno in prosvetno raven prebivalstva. Predvsem pa želi zaustaviti migracije iz vasi v mesta. Toda vsi podobni ukrepi so dolgoročne narave, ker ljudem kratko in malo ne more s policijo prepovedati odhoda v mesto, čeprav sami prevelikokrat vedo, da bodo živeli še v večji bedi kot na podeželju.

Politični krogi si po eni strani prizadevajo privabiti čimveč solidnega tujega kapitala v deželo, na drugi pa so zaprosili za pomoč mednarodne organizacije, zlasti strokovnjake FAO, da bi izboljšali obstoječe kmetijske kulture.

Poskusov za sanacijo težkega obstoječega ekonomskega stanja je precej, le da je, žal, v večini primerov to ostalo na papirju. Problem revščine, nezaposlenosti in zaostalosti nasploh ni samo pereč problem Kolumbije, temveč vse Latinske Amerike, saj je stanje povsem enako.

MONDE DIPLOMATIQUE 9/70

Velike finančne špekulacije z uranom so prazna igra

Zaradi naraščajočega števila atomskih central v svetu in izdelovanja atomskega orožja v preteklih letih je uran pričel tako razburjati svetovno javnost, kot še nobena rudnina doslej. Vsi tekmujejo, da bi odkrili čimveč in čimbolj bogatih nahajališč. Tako je uran postal najmikavnejša vaba za špekulante povsod po svetu.

Resničnost je povsem drugačna. Trenutno je na voljo dovolj urana in cene so nizke, zlasti zato, ker so ameriške zaloge še vedno dovolj velike. Takšno stanje bo, kot je videti, ostalo nespremenjeno vsaj še pet naslednjih let. Nato bo povpraševanje po uranu naglo naraščalo, vprašanje pa je, če bodo takrat cene res tako zrasle, da bi številni špekulanti, ki danes ne morejo veržiti z uranom, prišli na svoj račun. Nasledli jim bodo verjetno le nepoučeni. Toda špekulacijo z uranom so vzeli v roke hladnokrvni in premišljeni poslovni krogi, ki so vajeni vezane trgovine. Podjetja uranskih rudnikov danes želijo kratkoročna finančna zagotovila, zato se je obširna špekulacija lahko sploh pričela, saj porabniki urana v glavnem zmorejo le dolgoročna odplačila. Ti finančni mogotci pa, ki igrajo zelo prebrisan igro z uranom, imajo na voljo dovolj finančnih sredstev. Letos je po-

raba urana dosegla 16.000 ton, do leta 1975. pa 35.000 ton in mogoče do leta 1980. nad 70.000 ton.

Tako veliko naraščanje povpraševanja lahko daje slutiti, da se bodo cene astronomske dvignile, razen če ne bo ponudba večja od povpraševanja. ZDA, ki pridobivajo uran za svoje orožje že od leta 1943, bodo že letos zelo povečale pridobivanje urana. Denisonovi rudniki v Kanadi morajo proizvesti letno 2000 ton uranove rude, če hočejo biti rentabilni, a tega danes sploh ne morejo prodati. Francija je postala pred kratkim izvoznik, ne pa uvoznik urana. Njihova lastna poraba urana se je namreč znatno zmanjšala, ko so opustili svojo izvedbo nuklearnih central in prešli na ameriške. Zato jim uran ostaja celo doma. Dodajmo uranske rudnike v Nigru in Gabonu ter 6000 ton Južnoafriške proizvodnje uranovega oksida, predvsem kot stranski proizvod v zlatih rudnikih, od katerega danes lahko proda le 2700 ton letno, potem razmere za špekulacijo niso ugodne.

Toda atomski strokovnjaki napovedujejo, da v dajni prihodnosti uran ne bo več tako iskana stvar, kot trenutno je, in da potrebe ne bodo tako zelo rastle, kot nekatere računajo. Namreč potrebe po gradnji

atomskih električnih central so zadnja leta upadla. V ZDA, kjer se je »boom« s centralami pričel, so v letu 1966 kapacitete dosegle 16.306 megawattov, naslednje leto so poskočile na 25.954 megawattov, že leta 1968 so upadle na 14.767 megawattov, lani pa celo na le 7244 megawattov. Povpraševanje se je v zadnjem letu povečalo, a je daleč od »boom« iz leta 1967.

Dolgoročni načrti za ameriške in druge zahodne dežele po atomski energiji so izdelani. V ZDA bodo pridobili do leta 1980 še okrog 150.000 megawattov nuklearne energije, do leta 1985 pa skupaj še 280.000 megawattov. V zahodnoevropskih deželah bodo do leta 1980 zgradili za 140.000 megawattov, do l. 1985 pa za 300.000 megawattov.

Drugi znanstveniki pa s takšnimi predvidevanji ne soglašajo in trdijo, da so prenapeta, kot je bilo v nuklearni energetski industriji vse prenapeto prav od njenih začetkov. Na primer, ti strokovnjaki govorijo, da imamo na našem kontinentu obilico nafte, ki se je v zadnjih nekaj letih pokazala kot najboljši nadomestek za nuklearno energijo. Cene nafte naraščajo morda tudi zato, ker bi dežele in naftne družbe rade iztržile zase čimveč. Nafta je postala pomemben energetski vir, prav tako, kot bi bila že pred leti, če ne bi bilo tako veliko hrupa okrog ekonomičnosti nuklearnih energetskih central.

Najhujši zagovorniki nuklearnih energetskih virov pa trdijo, da bodo že konec stoletja atomski reaktorji povsem izpodrinili nafto v pridobivanju električne energije. Čeprav je danes nafte dovolj, bo ob koncu stoletja preredka in predragocena, da bi jo pretvarjali v električno energijo.

Kot vidimo, so tudi mnjenja znanstvenikov zelo, zelo različna. Vendar naj bo stvar-

nost takšna ali drugačna, eno je gotovo, nafta bo v naslednjem desetletju odigrala zelo pomembno vlogo v pridobivanju energije in tako tudi vplivala na zmanjšanje gradnje energetskih reaktorjev.

Poleg tega pa bodo tudi novi reaktorji z novimi pospeševalniki lahko omogočili 50 odstotkov izogrevanje urana, medtem ko so jih sedanjí le 1 odstotek. Tako bodo vsekakor veliko rentabilnejši. Zategadelj spekulanti tudi nič ne hitijo s prodajo zalog urana, kajti prepričani so, da še ni prišel njihov trenutek. Lahko pa se bodo njihove sanje povsem razblinile. Do danes so le v Angliji in nekaterih evropskih deželah zagotovili dovolj varno izogrevanje urana v reaktorjih in spravljanje odpadkov, v ZDA pa je to že nekaj let zelo žgoče vprašanje, ki ga doslej še niso rešili. Iz istega vzroka je zahodnonemška vlada vztrajala pri dvoletni odgoditvi postavljanja nuklearne centrale za Badische Anilin- und Sodafabrik, da bi lahko zgradila dovolj varne reaktorje v nuklearni centrali v Ludwigshafenu. V ZDA je javnost vedno bolj ogorčena, ker večina meni, da je še tako neznatna radiacija, ki jo izžarevajo reaktorji, da ne govorimo o deponiranju ostankov iz reaktorjev, prevelika, da bi se človeštvo lahko rešilo pri vsesplošnem naraščanju radiacije.

Videti je, da bo v prihodnje splošno mnenje še bolj usmerjeno proti gradnji nuklearnih central v svetu. Zato so vse spekulacije močnih finančnih krogov v svetu več ali manj zgrešena prizadevanja in bomo verjetno priča hudim finančnim polomom močnega kapitala. Če ne v tem, pa prav gotovo že v naslednjem desetletju.

ECONOMIST, 29. 8. 70

Bojazen Južne Afrike, da ne bi bili več bela vojaška utrdba

Sovjetska zveza si prizadeva zapolniti vojaško praznino »vzhodno od Suza«. Ta njen namen sili zahodne sile, da gledajo z novimi očmi na strateško pozicijo tega dela sveta.

Južna Afrika, najbolj južni del velikankega kontinenta črnškega prebivalstva, je točka, kjer se Atlantski in Indijski ocean zlivata in po tej vodni poti je usmerjen najtežji svetovni pomorski promet. Prav tako pa leži ob poti, po kateri plujejo so-

vjetske ladje, ki vozijo iz Črnega morja prek Srednjega vzhoda in Perzijskega zaliva v jugovzhodno Azijo.

In prav ta sovjetska ekspanzija je tista, ki podžiga debate v Londonu, Washingtonu in drugod o dveh ključnih vprašanjih:

1. Naj bi bila Južna Afrika v prihodnje še vedno vojaška baza in potencialni zaveznik v zahodnem načrtovanju za zadrževanje sovjetske vojaške ekspanzije na območje, ki je bilo nekoč britansko? Naj Vel. Brita-

nija in Združene države Amerike prodaja-
jo orožje Južni Afriki.

2. Ali pa naj zahodne velesile zanemari-
jo Južno Afriko in se raje politično pove-
žejo z drugimi deželami afriške celine, ki
tako močno nasprotujejo politiki Južne Af-
rike in njeni hudi rasni segregaciji?

MNENJE JUŽNE AFRIKE

Tu, v Simonstownu, središču južnoafri-
škega pomorstva, je malo dvomov, kakšen
bo končen odgovor. Najvišji vojaški pomor-
ski predstavnik Južne Afrike pravi: »Na
vsem območju od Avstralije do Južne Afri-
ke je Južna Afrika edina pripravljena ponu-
diti pomorske baze skupaj z močno indu-
strijskim zaledjem in pripravljenostjo vla-
de. To je drugi Gibraltar.«

Toda v Washingtonu in Londonu odgovor
ni tako preprost.

Po določilu iz leta 1955 je Velika Brita-
nija uporabljala Simonstown kot svojo bazo,
ki naj bi v primeru vojne prešla pod
oblast angleških oficirjev. Določilo predvi-
deva tudi sodelovanje pomorskih vojaških
sil obeh držav ter vključuje sodelovanje na
tehničnem področju ter izmenjavo vojaških
strokovnjakov.

In ko je Sovjetska zveza pripeljala v
Indijski ocean 15 ladij, med njimi tudi take
z raketami, podmornice, tankerje in druge
tipe vojaških ladij, je britanski zunanji mi-
nister Douglas Home naglasil: »Zdaj lahko
Sovjetska zveza dominira v Indijskem ocea-
nu in lahko se primeri, da tu ne bo pro-
stora za nobeno drugo pomorsko silo.«

ZASTARELA VOJASKA STRATEGIJA?

Drugi britanski politiki nasprotujejo
strategiji obrambe morskih predelov ali
prog v današnji atomski dobi kot zastareli.
Celo iz političnih razlogov je veliko pamet-
neje, po njihovem Moskvi preprečiti, da bi
se razširila in vgnezdila v Indijskem ocea-
nu, kot pa paktirati z Južnoafriško unijo
in ustvarjati nove vojaške baze.

Še več, vojaška pomoč Južnoafriški uniji
bo do temeljev pretresla britansko skupnost
narodov — Commonwealth, kajti Tanzanija,
Zambija in Uganda sta že zagrozili pretr-
gati diplomatske stike, če bodo Britanci iz-
ročili Južni Afriki orožje. Tudi Kanada in
druge članice Commonwealtha zelo ostro
nasprotujejo tej britanski potezi.

Do sedaj sta ZDA in Velika Britanija —
dve največji izdelovalki orožja na Zahodu,
spoštovali resolucije Varnostnega sveta ZN
iz leta 1963 o prepovedi trgovine z Južno
Afriko. Tretja zahodna vojaška velesila —
Francija — pa je poiskala luknjo v določilu
in prodajala Južni Afriki vse vrste orožja,
celo nadzvočna vojaška letala. Tako je bilo
vse do 18. junija letos, ko so volitve v An-
gliji prinesle zmago konservativcu Heathu.

TORIJEVSKI POGLEDI NA TO PEREČE VPRAŠANJE

Nova angleška torijevska vlada pa je
zavzela nekoliko drugačno stališče do tega
vprašanja. Oni so pač prepričani, da nekaj
vojaških ladij in orožja, ki bi ga prodali
Južni Afriki, ne bi niti povečalo niti zmanj-
šalo rasne segregacije v tej deželi.

Za zdaj ameriški predsednik Nixon še
vedno strogo spoštuje embargo, William
Rogers je pred kratkim zatrdil, da bo Ame-
rika tudi v prihodnje uveljavljala embargo,
ki ga je določila OZN, v nasprotnem bi
doma zbudili velikanski val ogorčenja črn-
skega prebivalstva, ki je proti belemu re-
žimu v Južni Afriki. Trenutno verjetno ni
nikomur v ZDA preveč pri srcu nezadovolj-
stvo črnskih množic. Poleg tega pa ima ZDA
veliko manj skomin po Južnoafriški uniji,
kot jih ima Velika Britanija. Prav tako
Američani nimajo tolikšnega interesa kot
Velika Britanija, da ubrani to najbolj frek-
ventirano vodno pot. Britanski konservativ-
ci izrabljajo to potrebo po tej morski poti
za argumentiranje, da morajo prodajati svo-
je orožje Južni Afriki.

PODUK IZ PRETEKLOSTI

Med drugo svetovno vojno je bilo po za-
trjevanju tukajšnjih pomorskih oficirjev na
tej poti potopljenih 238 zavezniških ladij.
Nemške podmornice so jih uničile na poti
iz Lourenco Marquesa v Mozambiku do
Capetowna v Južni Afriki, kljub temu da
jih je nadziralo 60 protipodmorniških ladij
različnih zavezniških vojaških komand.

V kakršnikoli vojni med Vzhodom in
Zahodom, trdijo pomorski vojaški izveden-
ci, bo to število veliko, veliko večje, po-
sebnost česar bodo Sovjeti operirali iz Indij-
skega oceana in suhozemskih baz na tem
teritoriju. Vodna pot okrog Cape je iz dne-
va v dan gostejša. Lani je plulo okrog rta
Dobre nade okrog 16.000 ladij. Po zaprtju
Sueškega kanala so se pristaniški prostori
v Durbanu in Captownu izredno razširili.
»In celo, če se ponovno odpre Sueški kanal,
bodo med tem časom zgrajeni veliki tan-
kerji in drugi plovni objekti prisiljeni po-
tovati okrog rta Dobre nade,« mi je zatrdil
južnoafriški pomorski predstavnik.

JUŽNA AFRIKA TREPETA PRED »RDEČO NEVARNOSTJO«

Mnogim južnoafriškim vojaškim vodite-
ljem je sodelovanje z Britanijo in ZDA pre-
potrebno, kajti strah jim vzbujajo njihove
socialistične sosedes in mednarodni položaj,
ki se nagiblje njim v prid. Vsi preplašeni
govore: »Poglejte, kaj se je zgodilo na Cej-
lonu! Tako močna vlada je zgubila na zad-
njih volitvah svoje pozicije in se morala
umakniti novi, ki se je obrnila proti Vzhodu!«

Nova cejlonska vlada je namreč takoj navezala diplomatske stike s Severnim Vietnamom, Severno Korejo in Vzhodno Nemčijo. Pričela je že odpovedovati gostoljubje zahodnim firmam. Nekoč je bil Ceylon ena najpomembnejših angleških pomorskih baz v Indijskem oceanu, zdaj pa so Zahodu pokazali hrbet in nič čudnega ne bi bilo, če bi postal sovjetska baza.

SZ gradi močno pomorsko bazo v Indijskem oceanu in manjše v Južnem Atlantiku. Tako lahko v kratkem času postane vodilna vojaška sila na Srednjem vzhodu, in če se odpre Sueški kanal, bo imela neposredno zvezo za izvajanje svojih operacij v Indijskem oceanu. Še več, vse kaže, da gradi ali pa bo gradila sistem vojaških baz vzhodno od Sueza, da bi okrepila svoje vojaške operacije. Skoraj vse bodo stale na zelo važnih strateških točkah, ki so bile nekoč v rokah zahodnih zaveznikov.

ADENSKI VRTILJAK

Eden takšnih ključnih položajev je Aden na južnem koncu Rdečega morja. Nekoč je bil britanska kolonija, danes pa je neodvisen in se je obrnil predvsem proti Sovjetski zvezi. Nasproti Adenu je Somalija, kjer je videti, da pada vpliv Zahoda in se krepi priateljstvo z Vzhodom. Južna Afrika gleda s zaskrbljenostjo tudi proti otoku Mauritiusu, nekdanji britanski koloniji, danes svobodnemu, ki leži okrog 1200 milj od Durbana v Indijskem oceanu. Moskva je pravkar podpisala z njim pogodbo, da bo zgradila na njem svoje največje ribiško ladjevje.

Na severu pa ima Južna Afrika edinega nemočnega zaveznika na kopnem — Malawi, kjer je želela zgraditi svojo vojaško bazo. Ko pa so druge afriške dežele zagnale hrup, sta obe vladi demantirali govoričenja, ki verjetno niso bila brez osnove. Pri vseh drugih njenih severnih in severovzhodnih sosedah pa prevladuje ekonomska povezanost s Kitajsko in SZ, kar je seveda Južni Afriki trn v peti.

TEORIJA O »BELI UTRDBI«

Predsednik južnoafriške vlade — Vorster je prepričan, da ne bodo v nevarnosti samo belci v tej deželi, pač pa Zahod nasploh, če se »bela utrdba« v Južni Afriki ne bo ohranila. Meni, da bodo Rusi, Kitajci in lokalna črna gibanja v južni Afriki ob prvi priložnosti vrgli zahodne sile iz Južnoafriške unije. Deželo, tako bogato v zalogah zlata, diamantov, bakra, nafte, urana, platine in železa, kot tudi njen strateški položaj, bi v takšnem primeru prevzela vlada, ki bi bila sovražno razporejena proti Zahodu.

Južna Afrika prerokuje, da se bodo vse njene bojazni uresničile, če se bo Zahod obotavljal pomagati pri obrambi dežele,

zlasti pa obeh njenih obal vzdolž oceanov. V Simonstownu imajo le 40 manjših vojaških ladij, s katerimi morajo nadzorovati obe obali. Nekoč, ko je bil Simonstown še povsem angleška vojaška baza, je bil središče vse vojaške dejavnosti. Pozneje pa, ko je prišel v južnoafriške roke, in ga Velika Britanija in ZDA lahko uporabljata v mirnem in vojnem obdobju, pa je pričela njegova vojaška moč zahajati. Velika Britanija si trenutno hudo želi, da bi jo vsaj ZDA podprle v njeni obnovitvi trgovine z orožjem z Južno Afriko. Toda Amerika je jasno povedala, da se v to ne bo vtikala, že zaradi domače črnske manjšine in pa zaradi svojih vse močnejših stikov z nerazvitimi deželami črne Afrike.

VPLIV COMMONWEALTHA

Celo za Anglijo je pomembno vprašanje, kakšno škodo bi utrpela njena zveza z deželami Commonwealtha, če bi se približala Južni Afriki, predvsem s tistimi iz srednje Afrike. Britanska trgovina z drugimi afriškimi deželami je veliko večja kot z Južno Afriko.

Kljub vsemu pa v Južni Afriki vlada pričanje, da Britanska trgovina v Afriki ne bi utrpela škode, če bi njej prodajala orožje. Uradni krogi zatrjujejo, da Francija ni izgubila svoje trgovine s svojimi nekdanjimi kolonijami v Afriki, čeprav je prodala Južni Afriki za 500 milijonov dolarjev orožja.

Najbolj skrbi Južno Afriko, da ZDA dvojijo o resnični vrednosti Južne Afrike kot vojaške baze v kakršnem koli spopadu. Kajti Pentagon je izjavil, da se prav lahko odpove Simonstownu in drugim vojaškim bazam na južnoafriškem teritoriju, ker bo nova tehnologija že v nekaj letih odprla možnosti za nadzor južnega Atlantika. Prav tako se Pentagon prav nič ne boji naraščajočega sovjetskega vojaškega vpliva v Indijskem oceanu. Kajti ZDA imajo povsem drugačne stike z Južno Afriko, kot jih ima Velika Britanija. Prvič, ameriške investicije so v Južni Afriki za dve tretjini manjši od angleških in ZDA ni odvisna od trgovine z Južno Afriko tako, kot je Velika Britanija.

Poleg tega se ZDA zavedajo močnih francoskih baz na Madagaskarju, Reunion otočju in Indijskem oceanu ter na Comorih in nihče ne pričakuje, da bo Francija obrnila hrbet Zahodu, če se bo pričela velika vojna.

Zaradi takšnih ameriških pogledov bo Angliji verjetno zelo težko še naprej znatno vojaško podpirati Južno Afriko, čeprav nihče ne želi, da bi se v vojaškem spopadu med Vzhodom in Zahodom Južna Afrika znašla v njim nasprotnem taboru.

Obdobje otopelosti in ugibanje o prihodnosti na Čecoslovaškem

Mogoče so si nekateri sovjetski voditelji z novo pogodbo o prijateljstvu SZ—ČSSR pomirili vest, toda za Čehe je to pomenilo le podpis tistega, kar vsakdo ve že dve leti: sovjetski tanki se lahko vrnejo manj kot v pol ure na praške ulice. Kakorkoli že, med svojim obiskom na Čecoslovaškem sem spoznal veliko število Čehov, ki so bili voljni ali po pogodbi o prijateljstvu ali pa s tanki sprejeti današnjo realnost sovjetske okupacije takšno, kakršna v resnici je. Osem mesecev »praške pomladi« in teden aktivnega odpora proti okupaciji je pustilo v narodu neizbrisne posledice. Enaindvajsetega avgusta 1968 se spominjajo s ponosom bolj kot dan napada kot pa dan sramote, poraza. Nov občutek dostojanstva in samospoštovanja se je vcepil v zavest Čehov in je še vedno zelo živ.

Toda obdobje odkritega odpora se je za nekaj časa poleglo. Nihče več ne meče kamenja na sovjetske tanke. Kakovost in naravo nove oblike odpora je težko opisati in jih je nemogoče definirati. Haškov Dobri vojak Švejk, napisan takoj po prvi svetovni vojni, je še vedno zgled odpora proti neljubim gostom na Čecoslovaškem. Še vedno je Švejk ljudski heroj, medtem ko je v deželi 85.000 sovjetskih vojakov.

Po določilih nove pogodbe o prijateljstvu in sodelovanju lahko SZ ukaže čecoslovaškim vojaškim divizijam, da v primeru vojne takoj odidejo na kitajsko mejo, toda ni verjetno, da bi se SZ dobro počutila s številnimi Švejki, ki naj bi jih branili proti Kitajcem. Oba — SZ in Husak — se dobro zavedata švejkove filozofije, zato so veliko bolj previdni, da ne bi zašli predaleč ali pretrdo, kot pa se boje odkritega odpora.

Mogoče se bo število 85.000 sovjetskih vojakov čez čas zmanjšalo, nekateri najbolj črnogledi pa trdijo, da se bo še zvišalo na 200.000. Danes je nemogoče kar koli trditi ali predvidevati. Po podatkih Instituta za strateške raziskave v Londonu je danes na čecoslovaškem ozemlju pet sovjetskih divizij, dvaintrideset jih je vzdolž sovjetsko-čecoslovaške meje, šestdeset divizij pa je na ozemlju južno od Urala.

Toda navzočnost sovjetskih divizij v Pragi je skoraj neopazna. V enem tednu sem opazil na praških ulicah le eno skupino sovjetskih vojakov v uniformah. Stražili so stavbo sovjetske vojaške ko-

mande v Pragi. Tanki in vojaštvo je stacionirano na deželi.

V deželi, ki je stoletja častila vse, kar je bilo sovjetskega, kot panslavistično, je težko dobiti človeka, ki bi prostovoljno občudoval SZ. Čeprav sovjetske čete bivajo na njihovem ozemlju in skorajda nimajo nikakršnih stikov s prebivalstvom ter se vidno izogibljujejo, da bi dali kakršenkoli povod za nevšečnosti, so kljub vsemu šale na račun sovjetskih čet na Čecoslovaškem zelo pogoste in priljubljene.

Številni optimistični Čechoslovaki upajo, da se bodo Sovjeti počutili dovolj varne z novo pogodbo, ki je tudi formalno potrdila dejansko stanje, da bodo kaj kmalu zmanjšali sedanje število sovjetskih čet na njihovem ozemlju. Namerna prosovjetska kampanja se je polegla, toda verjetno se skrivaj še vedno nadaljuje. Kajti mlad češki študent mi je v pogovoru omenil: »Ni dovolj, da Ru-se poslušamo in ubogamo, oni hočejo, da jih imamo radi«.

Uradna prosovjetska kampanja se je letos usmerila v celoletno proslavljanje stoletnice Leninovega rojstva in petindvajsetletnice sovjetske osvoboditve Čecoslovaške. Leninove slike so v skoraj vseh izložbenih oknih, sovjetske zastave z vladnim privoljenjem vihrajo po vsej Pragi, toda ni bilo parad, ker so se bali, da bi se iz njih lahko izcimili protisovjetski izpadi. Proslav, ki so jih organiziral po kolektivih v Leninovo čast, se je udeležilo le malo delavcev, kajti, žal, za večino Čechoslovakov predstavlja Lenin nekaj simbol ruske okupacije.

Odpor se kaže na številne in nenaadne načine. Vedno več je na Čecoslovaškem dolgolascev in mini kril. Izrednih filmskih in gledaliških del, ki so se rodila v zadnjih letih, ne smejo nikjer več predvajati. Neki dramatik mi je omenil, da danes vlado vznemirjajo celo nepolitična umetniška dela. Vse pogostejše se neka gledališka predstava v Pragi konča s stavkom »Utrujen sem od vsega tega«, nato občinstvo dolgo živo ploska in odide domov.

Vse pridobitve »praške pomladi« so izginile, življenje postaja vse težje. Cene so narastle pri nekaterem blagu tudi za 100 odstotkov. Krompirja primanjkuje, premog je racioniran. Zgodaj zjutraj sem opazil pred mesnicami dolge vrste, tudi po petdeset čakajočih. Neka ženska mi je pripovedovala, kako je množica

pred dnevi skoraj uničila neko trgovino, v katero so pripeljali uvožene italijanske ženske čevlje. Mladoporočenci morajo spet čakati deset ali več let, da dobe stanovanje v Pragi. Hradčani ponoči niso več razsvetljeni, ker primanjkuje električne energije.

Za Aleksandra Dubčka, ki je posebej ljubljen duha »praške pomladi«, se je politična amnestija spremenila v grobo ponižanje. Dr. Gustav Husak, ki ga je zamenjal kot prvi sekretar češkoslovaške Partije, se je zelo trudil, da ne bi SZ preveč protestirale, češ da so čistke v Partiji prepočasne. Šele potem, ko je ostal Dubček le član Partije, je Husak hotel pridobiti čas in ga je imenoval za ambasadorja v Turčiji. Toda po letošnjem maju prvi sekretar ni mogel več utišati desnih sil. Konservativci, ki jih je v prezidiju vodil Bilak, so z večino glasov dosegli izključitev Dubčka iz Partije. Poslali so ga na zdravljenje pod strogim nadzorstvom, kajti uradni krogi trdijo, da je imel zelo hude duševne krize. Husak ga je pač skril na kliniko, da ga ne bi javno obsodili, kot so zahtevali nekateri.

Husak še vedno trdno vztraja pri obljubah, da se ne bo vrnila politika trde roke in političnih procesov iz časa Novotnega. V zadnjem svojem govoru v centralnem komiteju je priznal postopno odtujevanje češkoslovaške mladine in intelektualcev ter pozval desne sile, naj omilijo svoje obnašanje. Važnejše je, pravi Husak, misliti na to, kako bomo snovali prihodnost, kot pa misliti na kaznovanje za preteklost.«

Za Gustava Husaka, ki je nadomestil Dubčka kot prvi sekretar Partije, trdijo, da je »realist«, človek, ki ni podprl osvobodilnega gibanja leta 1968. Niti ga ni takoj izbrala SZ, toda ko so zelo natančno opazovali partijske voditelje, je on storil samo pravilne korake. Vse obiske na relaciji Praga—Moskva je pravilno splaniral in zadovoljivo odgovarjal. Mnogi Čehi menijo, da je Husak kolaboracionist, in glasovi se širijo, da mu to očitajo celo lastni otroci.

Toda za mnoge Čehoslovake, s katerimi sem se pogovarjal, je Husak še vedno uganka. Pri šestinpetdesetih letih je dokazal svojo politično zrelost, preživel zapor, reformo, invazijo in okupacijo ter še vedno kaže resnična prizadevanja, da bi se povezal z množicami, ki se spominjajo srečnih dni demokratičnega socializma. Prav gotovo je Husakova zasluga, da je spet prepričal sovjetske voditelje, kolikšno škodo bi prinesli procesi in politična preganjanja. Razmeroma maloštevilni češki liberalci so v zaporih.

Kljub temu da se pogosto ponoči izpisuje po zidovih gesla, kot »Husak — Rusak«, so mnogi češki liberalci prepričani o Husakovih prizadevanjih, da bi sčasoma prepričal SZ, da je stanje stabilizirano in sovjetska navzočnost nepotrebna. Trdijo, da želi pridobiti mesto v zgodovini, kot tisti Čehi, ki jim je bil sovjetski prihod neljub, s tem da bi jih postopoma odpravil iz dežele.

Češko gospodarstvo potrebuje danes več in hitrejšo pomoč kot v času Novotnega, ko je odklonil pričetek reforme. Industrijska proizvodnja je za dve tretjini zdrknila pod raven pred avgustom 1968. Odkrito nezadovoljstvo delavstva zaradi sovjetske navzočnosti iz dneva v dan zmanjšuje proizvodnjo. Vlada je določila šestdesetni delavnik, poleg tega pa naj bi vse tovarne in ustanove na mesec delale še eno nedeljo. Prva takšna delovna nedelja ni prinesla zaželenih sadov, ker so šli delavci raje v »bolniško«, kot pa na delo.

Povezanost med delavskim razredom in inteligenco v letu 1968 je bila zelo močna, danes pa temu ni več tako. Vzrokov za takšno stanje je več. Gotovo sta razočarana drug nad drugim, ker sta se pač zanašala, da bo v odločilnem trenutku eden od njiju prevzel vodstvo dežele. Na drugi strani pa so represalije po avgustu veliko bolj posegle v intelektualne kroge kot v delavske. Predvsem v novinarske vrste, kjer je bilo v času »praške pomladi« vse aktivno. Stevilni so izgubili svoja delovna mesta, pa so vseeno raje ostali doma, kot da so odšli v izgnanstvo. Celo večina tistih intelektualcev, ki je po prihodu Rusov odšla iz dežele, se je vrnila domov. Tisti, s katerimi sem se pogovarjal, so zadovoljni, da so se vrnili. »To je bila naša poslednja priložnost«, mi je eden izmed njih pripovedoval, »zadnja priložnost za komunistično gibanje in zadnja priložnost, da pokažemo Partijo v človeški luči. Moral sem se vrniti domov v dolgo vrsto zaznamovanih, da bi preklinjal s prijatelji!«

Neki profesor za sovjetsko zgodovino mi je razlagal: »Mi živimo na koščku zemlje, kjer se križajo vse evropske poti, kjer se zgodovinski dogodki končujejo in pričenejo. Nič ni večnega. Leta 1950 smo mislili, da bo stanje trajalo večno, danes pa smo prepričani, da ni nič večnega. Naši starši so živeli pod šestimi vladami, kolo zgodovine se obrača vse hitreje in hitreje.«

In celo ta optimist mi ni mogel zagotoviti, da bodo kaj kmalu Sovjeti ublažili svoj pritisk na njegovo domovino. Meni, da bo podobno stanje trajalo vsaj

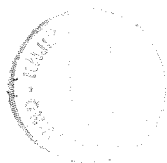
še deset let, dokler ne bo »čista« in moderna vlada mladih ljudi prevzela oblast od Rusov. Prepričan je, da bodo morale bodoče češke vlade v vmesnem času zelo paziti na svoje ravnanje, »saj ne bodo mogli odpustiti vseh sposobnih ljudi in uspešno voditi deželo s samimi poprečno izobraženimi, ki jim bodo ostali.«

Pa ne samo ta profesor zgodovine, temveč tudi številni Čehi, ki sem jih srečal med svojim obiskom, so veliko prekovali, kakšna bo prihodnost Češkoslovaške. Nekateri verjamejo v zelo hitro uničenje gospodarstva, ker se po njihovem pripravlja generalna stavka. Takrat naj bi se spopadlo delavstvo in policija ali celo vojska.

Mnogi Čehi pa so prepričani, da bi takšna vsesplošna stavka pritegnila le ruske tanke, Sovjeti bi zamenjali Husaka z veliko pravovernejšim Strougalom ali njemu podobnim. Spet drugi so prepričani, da bo sovjetska navzočnost popolnoma zatrla v češkem narodu vse svobodoljubne misli in bo sčasoma vse zvođenelo v sterilni nostalgiji.

Kakorkoli že, trenuno so se Češkoslovaki odločili za kompromise, popuščanje in ubogljivost v vsakdanjem življenju, če pa bodo o pravem trenutku spet sposobni oživeti duha »praške pomladi«, bo pokazal čas.

NATION, 17. 8. 1970

TOVARNA ZDRAVIL

KRKA

**N O V O
M E S T O**

FARMACEVTSKI PREPARATI
VETERINARSKI PREPARATI
FARMACEVTSKE IN KEMIČNE SUROVINE
INSEKTICIDI
TEHNIČNI PREPARATI
KOZMETIČNI IZDELKI

ASCHER-PINKOHOFF, Clara: Zvezdni otroci. Prevedel: Jože Dolenc. Oprema: Ive Seljak-Copič. Knjižnica Sinjega galeba 142. Mladinska knjiga. Ljubljana 1970. 223 + (I) str.

BARRING, Ludwig: Vohuni in obveščevalci. Prevedel: Andrej Mlakar. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi. Založba Obzorja. Maribor 1970. 369 + (I) str.

BAUM, Vicki: Srečanje v Parizu. Prevedla: Meta Sever. Opremila: Helena Zajc. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1970. 212 str.

CAJNKAR, Stanko: Trideset let. Izdalo Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov SRS. Ljubljana 1970. 269 + (III) str.

CHEYNEY, Peter: Po mračnih potih. Roman. Prevedel: Janko Moder. Oprema: Bronislav Fajon. Zbirka Prizma. Založba Obzorja. Maribor 1970. 222 + (II) str.

CRONIN, A. J.: Angeli noči. Prevedel: Bogomil Blažko. Ljudska knjiga 107. Prešernova družba. V Ljubljani 1970. 194 + (I) str.

CLANU sindikata. Mestni sindikalni svet. Ljubljana 1970. 123 + (III) str.

DVADESET godina radničkog samoupravljanja u Jugoslaviji. 1950—1970. Jubilarno izdanje povodom dvadesetogodišnjice radničkog samoupravljanja i Drugog kongresa samoupravljača. Odgovorni urednik publikacije: Ljubiša Ristović. Saradnici: Ognjen Prica, Dragutin Grgurević, Savo Kržavac, Liljana Štefančič. Urednik: Stevan Avramović. Tehnički urednik: Milan Krstić. Izdavač »Privredni pregled«. Beograd 1970. 493 + (II) str. Bogato opremljeno s fotografijami.

DVORŽAK, Stanko: Studentski dani. Izdavač »Studentski list«. Grafička oprema: Zoran Pavlović. Biblioteka »Studentski list« 1. Zagreb 1970. 120 str.

GARODI. Rože: Velika prekretnica socijalizma. Urednici: Miloš Nikolić i Vera Popović. Marksizam i savremenost, kolo I., knj. 6. Glavni urednik: Mugbil Jakić. Predgovor: Vladimir Štambuk. Komunist. Beograd 1970. (IV) + 175 + (IV) str.

HADŽI RISTIĆ, Miodrag: Potsetnik iz revolucionarne prošlosti železničara Jugoslavije. Izdaje i štampa Zavod za novinsko-izdavačku i propagandnu delatnost JŽ-Beograd. Beograd 1970. 54 + (I) str.

HUNTER, Evan: Matere in hčere. Roman. Prevedel: Avgust Petrišič. Opremil: Stefan Potočnik. Zbirka Mozaik. Urejuje: Ivan Skušek. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1970. 565 + (II) str.

IVEKOVIĆ, Mladen: Hrvatska lijeva inteligencija. 9118—1945. Dve knjigi. Urednik: Jozo Laušić. Opremio: Zlatko Prica. Naprijed. Zagreb 1970. 1. knj.: 422 + (I) str.; 2. knj.: 310 + (I) str.

KAVČIČ, Vladimir: Žrtve. Roman. 3. del. Opremil: Uroš Vagaja. Knjižna zbirka Nova obzorja 77. Založba Obzorja. Maribor 1970. 894 + (II) str.

KRANJSKI zbornik 1970. Uvodna beseda: Slavko Zalokar. Uredniški odbor: Franc Puhar, Cene Avguštin, France Jamnik, Janez Sušnik, Jože Zontar ml., Pavle Zupančič. Grafična oprema, tehnični urednik: Peter Fister. Izdala skupščina občine Kranj. V Kranju 1970. 389 + (II) str. Med tekstom slike in skice.

KOVIČ, Kajetan: Tekma ali kako je Nikolaj preživel konec tedna. Založba Obzorja. Maribor 1970. 180 + (II) str.

LJUBLJANA 1945—1970. Ob petindvajsetletnici osvoboditve. Založil Mestni arhiv v Ljubljani. Ljubljana 1970. 88 + (IV) str. + 56 str. sl.

LONDON, Artur: Priznanje. Prevedel: Jaka Štular. Opremila: Meta Dobnikar-Tadel. Tehnični urednik: Viktor Blažič. Izdalo CZP »Delo«. Ljubljana 1970. 406 + (II) str.

LUKACZ, Georg: Povijest i klasna svijest. Studija o marksističkoj dijalektici. Preveli: Milan Kangrga, Danilo Pejović. Redakcija: Branko Bošnjak. Naprijed. Zagreb 1970. 443 + (IV) str.

MAJEROVA, Marie: Devišтво. Roman. Besedo o pisateljici napisal Božidar Borko. Prevedel: Branimir Kozinc. Prešernova družba. V Ljubljani 1970. 202 + (II) str.

PAULME, Denise: Afričke civilizacije. S francuskog prevela: Ankica Ivić. Biblioteka Znanje. Glavni urednik: Vlatko Pavletić. Oprema: Aleksandar Srnec. Matica hrvatska. Zagreb 1970. 145 + (II) str.

PERRUCHOT, Henri: Cézanne. Prevedel: Miro Poč, verze: Andrej Capuder. Oprema: Nadja Furlan. Zbirka Biografije. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 383 + (I) str.

PETAN, Žarko: Črni smeh. Humoreska. — Branko ŠOMEN: Rdeči smeh. Humoreske. Notranja in zunanja oprema: Aco Mavec. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 80 + 76 str.

POGAČNIK, Jože: Pesmi mladih let. Opremil: ing. arh. Tone Bitenc. Mohorjeva družba. V Celju 1970. 84 + (III) str.

POLITIČNI cilji in naloge slovenskih sindikatov. Osnutek. Zveza sindikatov Slovenije. Ljubljana 1970. 48 str.

RADNIČKI i nacionalnooslobodilački pokreti. Enciklopedijski priručnik. Tom II. Evropa, Severna Amerika, Australija, mednarodne organizacije. Urednici: Pero Morača, Branislava Smiljanić, dr. Stanislav Stojanović. Glavni i odgovorni urednik: Sulejman Redžepagić. Tehnički urednik: Boško Eremija. Institut za međunarodni radnički pokret. Beograd 1970. 872 str.

RABINDRANATH, Thakur: Dom in svet. Prevedel: Vladimir Levstik. Studio napisala: Vlasta Pacheiner. Oprema: Matjaž Vipotnik. Zbirka Sto romanov 45. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1970. 240 str.

RIBNIKAR, Jara: Jan Nepomuk. Torzo. Roman. Prevedla: Katja Špur. Opremil: Uroš Vagaja. Svet v knjigi 77. Obzorja. Maribor 1970. 298 + (II) str.

ROZANC, Marjan: Demon Iva Daneua. Opremil: Marko Pogačnik. Znamenje 10. Založba Obzorja. Maribor 1970. 89 + (III) str.

RUS, Veljko: Človek, delo in strukture. Sociološka razmišljanja. Oprema: Bronislav Fajon. Založba Obzorja. Maribor 1970. 210 + (I) str.

SPOMENIKI revolucije v občini Trebnje. (Album fotografij.) Izdala in založila zgodovinska komisija pri občinskem odboru ZZB NOV. Oprema in izdelava: Muzej ljud-

ske revolucije Slovenije v Ljubljani. Trebnje 1970. 53 str.

SULZERBER, C. L.: Druga svetovna vojna. Prevedla: Božidar in Majda Pahor. Predgovor in strokovni pregled: dr. Metod Mikuž. Uredil: Marjan Krušič. Zemljevide uredil: Noel Škerjanc. Opremila: Nadja Furlan. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1970. 644 str. Med tekstom črno bele in barvne fotografije in zemljevidi.

USTANOVNI dokumenti Zveze komunistov iz leta 1847. Od junija do septembra 1847. V izdaji Berta Andreasa. Prevedel v slovenščino in predgovor napisal France Klopčič. Opremil: Karel Hrovatin. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1970. 109 + (III) str. + 5 faksimilov kot posebna priloga.

VASILIKOS, Vasilij: Z. Roman. Prevedel A. Z. Opremil: Uroš Vagaja. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 388 + (II) str.

VILLON, François: Veliki testament. Pesniška zbirka. Prevedel: Janez Menart. Spremna beseda: Božidar Benko. Opremil: Uroš Vagaja. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1970. 369 + (I) str.

UČO, Nikola: Ekonomska istorija sveta. Od industrijske revolucije do drugog svetskog rata. Glavni urednik: Milutin Srdić. Univerzitet u Beogradu. Savremena administracija. Beograd 1970. VIII + 490 + (II) str.

ZEMALJSKO Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata. (Od 1. siječnja do 9. svibnja.) Glavni redaktor: dr. Hodimir Sirotković. Opremio: Mario Jevšovar. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Zagreb 1970. 733 + (III) str.

ZUPANČIČ, Beno: Plat zvona. Opremil: Matjaž Vipotnik. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1970. 369 + (I) str.

VELEBLAGOVNICA

nama

LJUBLJANA

ima v svojih prodajalnah

**v Ljubljani, Kočevju
in Škofji Loki**

veliko izbiri blaga široke potrošnje
in prodaja tudi za tuja devizna
sredstva

POTROŠNIKOM SE PRIPOROČAMO